

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA

**Role romského mentora při ozdravení vyloučených rodin
hlásících se k romské menšině v Jihočeském kraji**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Leona Nováková Lojdová

Vedoucí práce: JUDr. Ing. Daniel Prouza, Ph. D.

2010

ABSTRACT

Entitled "The role of gypsy mentors in rehabilitating socially excluded families claiming to belong to the Romany minority in the Region of South Bohemia", the diploma paper deals with lay gypsy persons trained to support and assist gypsy families in their attempts at acquiring social skills needed to tackle difficult situations in life that threaten the proper development of gypsy children and youth. The mentors are members of the gypsy community like their clients and share with them their language and culture.

The paper provides a summary of both historical and current aspects of gypsy existence in the Czech Republic, their tribal structure and family lifestyle. Special attention is paid to the issues of social exclusion. A brief account is given of history, mission, objectives, activities and some selected projects of the civic Association for Probation & Mediation in Justice. Moreover, the paper offers a list of principles and areas of activities pursued by the Czech Republic Probation & Mediation Service and by the Department for Social & Legal Protection of Children.

The paper aims to explore the issues of field work done by the gypsy mentors (i) in helping the challenged gypsy families threatened with having their children or youngsters taken away to be brought up at care institutions and (ii) in assisting young gypsies put under administrative orders.

The practical part of the paper employed the method of a qualitative survey of a case study. The required data were obtained through detailed semi-structured interviews with the mentors followed by the secondary data analyses; to make the pool of data thus gathered complete.

The author is fully convinced that the gypsy mentors can do the duty of a communication bridge between the families and the relevant professionals. Among other things, the newly emerged strategies may be useful in coping with emergencies. The future tasks of the mentors can be seen in motivating the parents to send their children to kindergartens. Considerable potential rests in providing incentives to encourage the children to continue their education and in creating conditions for such continuation.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci na téma „Role romského mentora při ozdravení vyloučených rodin hlásících se k romské menšině v Jihočeském kraji“ vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů, které cituji a uvádím v příložené bibliografii.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, ve veřejně přístupné části databáze STAG, provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Souhlasím s použitím práce k vědeckým účelům.

V Českých Budějovicích dne 24. 5. 2010

.....
podpis studenta

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat JUDr. Ing. Danielu Prouzovi, Ph. D. za vstřícnost, cenné rady a odborné vedení při zpracování mé diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Marku Demnerovi a romským mentorům, díky nimž mohla má práce vzniknout.

OBSAH

Úvod	7
1. SOUČASNÝ STAV	9
1.1 Romové	9
1.1.1 Terminologie – Cikán nebo Rom?	9
1.1.2 Kdo je Rom?	10
1.1.3 Skupiny a diferenciacie Romů žijících v České republice	10
1.1.4 Romství	11
1.1.5 Historie Romů v českých zemích v letech 1945 – 1989	12
1.1.6 Současné společenské postavení Romů v České republice	15
1.1.7 Romská rodina	16
1.2 Sociální vyloučení	20
1.2.1 Vlivy/příčiny sociálního vyloučení	22
1.2.2 Mechanismy sociálního vyloučení	23
1.2.3 Romové jako sociálně vyloučená skupina	26
1.2.4 Dimenze sociálního vyloučení Romů	27
1.3 Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s.	28
1.3.1 Historie	28
1.3.2 Poslání, cíle a činnost Sdružení pro probaci a mediaci v justici ...	28
1.3.3 Institut pro probaci a mediaci v justici	29
1.3.4 Mentoring	30
1.3.5 Služba Mentor („romský mentor“)	31
1.3.6 Projekt Posílení rodiny	34
1.4 Probační a mediační služba a orgán sociálně-právní ochrany dětí	35
1.4.1 Legislativní vymezení, poslání a cíle Probační a mediační služby	35
1.4.2 Styčné body práce mentora a Probační a mediační služby	37
1.4.3 Výkon sociálně-právní ochrany dětí	37
2. CÍL PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	41
2.1 Cíl práce	41
2.2 Výzkumné otázky	41

3. METODIKA	42
3.1 Operacionalizace pojmů	42
3.2 Použité metody	42
3.3 Charakteristika výzkumného souboru	43
4. VÝSLEDKY	45
4.1 Výsledky – hloubkové polostrukturované rozhovory	45
4.2 Výsledky – statistika Sdružení pro probaci a mediaci v justici	61
5. DISKUZE	69
5.1 Diskuze k údajům získaným z hloubkových rozhovorů	69
5.2 Diskuze k údajům získaným ze statistiky	77
6. ZÁVĚR	80
7. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	82
8. KLÍČOVÁ SLOVA	91
9. SEZNAM ZKRATEK	92
10. PŘÍLOHY	93

ÚVOD

Většina českých měst se potýká s novým fenoménem chudoby. Část jejich obyvatel se propadla do takové chudoby a sociálního vyloučení, že jsou na první pohled rozeznatelní od ostatních občanů. Mají nálepku nepracovitých a nepřízpůsobivých lidí, nebo dokonce kulturně odlišné, specifické skupiny. Nejviditelnější jsou, pokud žijí pohromadě v odloučených lokalitách, nebo jsou nositeli nějakého snadno rozpoznatelného vnějšího znaku, jako je barva pleti u Romů. Základní charakteristikou propadu na sociální dno je nahromadění důvodů, které vedou k životní krizi, jako je ztráta zaměstnání, platební neschopnost, problémy s bydlením, problémy dětí ve škole, nemoc. Sociálně vyloučení lidé obvykle stojí před komplexem problémů. S postupným propadem na dno přestává být zřejmé, co je původním důvodem propadu a co jeho následkem. Život v sociálně vyloučených lokalitách je frustrující. Obyvatelé nejsou s to pomoci si vlastními silami a často ani nevědí jak. Volí proto krátkodobé životní strategie, cílené jen na uspokojování základních potřeb. Nerozumějí společenskému prostředí a společenským normám. Žijí v pocitu ohrožení a strachu ze změn a nových věcí. Děti, vyrůstající v sociálně vyloučených lokalitách, přejímají uvedené modely jednání a celá situace se mezigeneračně dědí. Rodiče nepovažují školní docházku za podstatnou. Kvůli dlouhodobé nezaměstnanosti jim chybí zkušenost, že vzděláním lze zvýšit šanci na získání zaměstnání. Vzhledem ke skutečnosti, že mnozí Romové žijí plně integrováni do společnosti, je třeba zdůraznit, že není možné klást rovnítko mezi pojmy „Rom“ a „sociálně vyloučený“. Nicméně v sociálně vyloučených lokalitách tvoří většinu právě Romové.

Jsem přesvědčená, že pro práci s romskými rodinami ohroženými sociálním vyloučením, je nezpochybnitelným přínosem romský mentor. Jeho spolupráce se zmiňovanými rodinami je účinná a velice efektivní, a to nejen pro svou nízkoprahovost, ale i z důvodu zapojení samotných Romů do role pomáhajících. Romský mentor je komunikačním mostem mezi rodinou a institucemi, může nabídnout nové strategie řešení rizikových situací. Jeho výhodou je detailní znalost sociálního prostředí, kulturní a jazyková blízkost s rodinami. Navíc často působí jako pozitivní vzor.

V předkládané práci se zaměřuji na zmapování terénní práce romských mentorů s ohroženými rodinami, hlásícími se k romské menšině, kterým hrozí odebrání dítěte nebo mladistvého do ústavní péče a s dětmi a mladistvými klienty Probační a mediální služby ČR, hlásícími se k romské menšině, kterým bylo uloženo opatření. Ráda bych upozornila i na fakt, vyplývající ze zjištěných skutečností, že díky spolupráci s romským mentorem se sociální dovednosti ohrožených romských rodin zvýší.

Před více než dvěma roky, v rámci psaní bakalářské práce, jsem měla možnost seznámit se s tím, kdo je a co dělá romský mentor. Díky navázání dobrých vztahů se Sdružením pro probaci a mediaci v justici, o. s., jsem pravidelně dostávala čerstvé informace „z první ruky“ o nových projektech a činnosti romských mentorů. Zároveň jsem měla možnost osobně se s některými mentory seznámit v rámci pracovních i volnočasových aktivit, a to bylo hlavním důvodem pro napsání této diplomové práce.

1. Současný stav

1.1 Romové

„Tut hin tiro čačipen, man hin miro. Ale hin amen čhib, šaj pes te dovakeras.“

„Ty máš svou pravdu, já svou. Ale máme jazyk, abychom se domluvili.“ (Bartosz, 2006)

1.1.1 Terminologie – Cikán nebo Rom?

Název Cikán (cikán, Cigán, cigán) je v češtině de facto apelativum. Užíván začal být na základě archivně doložené historické zprávy z řeckého kláštera na hoře Athos, v níž je zmínka o lidech, zvaných „Atinganoi (Acinganoi)“, žijících v 9. století v Řecku. V této zprávě se o nich píše jako o potulných kotlářích, kejklřích, hudebnících a provazochodcích (Miklošič, F. X., 1875). Z tohoto označení vznikl s velkou pravděpodobností název, který Romům dalo ostatní obyvatelstvo – tedy Cikán, cikáni, Cigáni, Cygane v slovanských zemích, Zingari v Itálii, Zigeneur v Německu a Rakousku, Cigányok v Maďarsku apod. Druhá skupina pojmenování vznikla pravděpodobně díky tehdejší legendě o egyptském původu Cikánů a z toho důvodu byli mnohde nazýváni lidem faraonským či Egyptřany, což je například patrné v jejich názvu v Anglii, Skotsku a Walesu – Gypsies (gipsies), ve Španělsku – Gitanos (Davidová, 2009).

Název Rom je etnonym, jde tedy o vlastní pojmenování převážné části Cikánů. V romštině je jednak jejich sebeoznačením (Rom je cikán), ale také znamená muž, manžel, životní druh. Přestože jde o vnitřně, dle příslušnosti k jednotlivým skupinám a příbuzenským formacím, velmi diferencované etnikum, značná část evropských Cikánů se za Romy považuje. Samotní Romové si říkají „amare Roma, amare manuša“, tj. naši Romové/Cikáni nebo naši lidé. Část Romů (Rumungrů) se mezi sebou nazývá novotvarem Romák/Romáci (Davidová, 2009).

1.1.2 Kdo je Rom?

Podle zákona č. 273/2001Sb., o právech národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, je Romem pouze ten, kdo se přihlásí k romské národnosti. Příslušnost k romství neznamená pouze svobodnou vůlí jedince přihlásit se k romské národnosti, ale souvisí úzce s kulturou, tradicemi minority, se způsobem života, s mírou schopnosti společenské flexibility a s mírou možností poskytnutých většinovou společností pro začlenění do majority (Komunitní plánování..., 2008). Gabal za Roma považuje jedince, který se sám za Roma považuje, aniž by se nutně ke své příslušnosti za všech okolností hlásil, a/nebo je za Roma považován značnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů. Uvedené vymezení pojmu „Rom“ může být vnímáno jako politicky nekorektní, nicméně právě připsané romství je dle Gabala jednou z příčin sociálního vylučování. (Gabal, 2006).

1.1.3 Skupiny a diference Romů žijících v České republice

V České republice se za Romy považují tzv. *slovenští a maďarští Romové*, příchozí na území Čech a Moravy po druhé světové válce ze Slovenska. V České republice představují více než 80 % všech zde žijících Romů. Dále se za Romy považuje i početně nejmenší skupina Romů u nás, a to tzv. *Cikáni čeští a moravští*, pocházející z kusých rodin a rodů přeživších období holokaustu, jejichž nejčastější rodová příjmení jsou Růžička, Vrba, Serynek, Daniel, Holomek a další. Zcela specifickou skupinou jsou *olašští Cikáni – Vlachike* ze skupin Lovarů. Jejich identita se opírá o kulturní tradice, jazyk (lovarský, kalderašský ad.), zvyky, hodnotový systém a vnitřní zákony, které uznávají všechny generace a jsou pro ně dodnes živé. Jsou hrdi na to, že jsou Olaši. Jsou si vědomi vlastní odlišnosti od ostatních Romů na našem území a s rodinami slovenských Romů se nestýkají. Vyčítají jim, že ztratili své romství, že už nejsou Cikány a společně jako maďarské Romy je nazývají Rumungre. Mezi sebou se znají

hlavně podle svého „anav“ (cikánského druhého jména – mezi muži kupř. Báno, Kynčo, Trajano a mezi ženami např. Boja, Mercedes, Mulitka), které je pro ně důležitější než vlastní příjmení (Stojka, Rafael, Šarközy, Bihari aj.). Početně malou, ale výraznou skupinou jsou *Sintové*, tzv. *němečtí Cikáni*. Považují se výhradně za Sinty a nikoli za Romy nebo Cikány. Stále si udržují svůj jazyk, sociálně-společenskou hierarchii a hodnotový systém (Davidová, 2009).

Současní Romové (ze skupiny Romů slovenských) se sami mezi sebou dělí na bohaté (*barvale*) a chudé (*čore*) a na úspěšné a neúspěšné. K bohatým a úspěšným patří dnes příslušníci romských elit, jejichž spolupatričnost je založena na dosažené příčce společenského a ekonomického postavení. Tato skupina se společně s některými mladými vysokoškolsky vzdělanými Romy neidentifikuje s ostatními, většinou v problémech žijícími, Romy (Davidová, 2001).

1.1.4 Romství

Romství je vlastnost nositele romské kultury v nejširším slova smyslu. Charakterizují jej znalost některého dialektu romštiny či romského etnolektu češtiny, znalost rodových tradic, specifická rodinná výchova, systém odměn a trestů, způsob komunikace, vztah k okolí a věcem, stereotypy vnímání, posuzování a jednání, předsudky, pověry i víra. Většinou je také spojováno s jistými antropologickými znaky, i když, pokud je některý ze znaků romství dnes pomínutelný, je to právě antropologický typ (Sekyt, T., 2004). K tomu Sekyt uvádí: „Znám Romy, nepochybné nositele romství, kteří mají světlou pleť, blond vlasy a modré oči“. Také přibývá Romů, kteří neznají žádný dialekt romštiny, ale romství jim rozhodně upřít nelze. Romství je vlastnost, kterou člověk získá tak, že se narodí a vyrůstá v romské rodině a že se ztotožní s její hodnotovou orientací. Romství je do značné míry záležitostí citu a jeho nepřehlédnutelnou stránkou je od majoritní společnosti naprosto odlišný průběh individualizace jedince, systém rodinné solidarity a vzájemného sociálního zabezpečení. Rom si je vždy vědom své příslušnosti k rodině a toto vědomí je také jednou z

nejdůležitějších částí romství. Romství je nicméně jev dynamický. V některých zemích je do dnešní doby jeho nepominutelným znakem mluvit romsky a ovládat řemeslo otců. Ne tak dnes v České republice, kde velká většina Romů za romské považuje zvyklosti, které by ještě před nedávnou dobou byly v přímém rozporu s tím, čemu se říká romství, např. půjčování peněz na vysoký úrok – intereš, úžernictví, lichvu (Sekyt, V., 2001).

1.1.5 Historie Romů v českých zemích v letech 1945 – 1989

Romské obyvatelstvo žijící na území Sudet a v tzv. protektorátu Čechy, Morava a Slezsko, podleho v naprosté většině holocaustu. Různými způsoby byli perzekuováni i Romové obývající tehdy samostatnou Slovenskou republiku, nicméně značná většina z nich toto období přežila. Slovensko však bylo velmi postiženo boji v závěrečné etapě války a navíc zde panovala složitá politická situace. Problém Romů na Slovensku spočíval v tom, že po válce přestal fungovat specifický způsob soužití majoritního a převážně usazeného romského obyvatelstva. Jejich sociální a ekonomická situace se navíc zhoršila natolik, že byli nuceni hledat nová místa a způsob přežití. Díky velkému množství pracovních příležitostí se postupně stále více rozvíjela migrace početných romských skupin za obživou do českých zemí. Poptávka po jejich pracovních silách se týkala hlavně stavebnictví, zemědělství a lesnictví. Problémy nastávaly s ubytováním romských pracovníků. Mnohdy i celé rodiny s malými dětmi přespávaly v maringotkách přímo na stavbách. Tyto první vlny ovšem nezůstávaly v českých zemích natrvalo (Pavelčíková, 2009).

Od počátku padesátých let vlny migrací ze slovenských osad narůstaly, a to především do českých průmyslových měst. Pro život romských rodin nebyly v průmyslových aglomeracích vytvořeny základní sociální a společenské podmínky, vznikaly problémy nejen s ubytováním, ale i se školní docházkou dětí a navíc i s majoritním obyvatelstvem. Koncem padesátých let už usedlí migranti vytvářeli početná ghetta s přeplněnými, hygienicky závadnými byty. Zaměstnavatelé se o podmínky ubytování romských pracovníků nezajímali a příslušné úřady nebyly schopny

příchozí rodiny ani evidovat, neboť valná většina z nich neměla vyřízeny ani základní personální a pracovní doklady a příchozí rodiny se bez řádného přihlášení stěhovaly do přeplněných příbytků svých příbuzných. Navíc byl proces rychlé urbanizace dosavadních obyvatel slovenských osad pro mnohé z nich kulturním šokem. Nedokázali se orientovat v novém prostředí, pochopit požadavky majority na jejich rychlé přizpůsobení, využívat vymoženosti techniky apod. (Pavelčíková, 2004). Kočovným skupinám, nerespektujícím oficiální zákonodárství a odmítajícím se jakkoli přizpůsobit majoritnímu způsobu života, byly odkupovány či konfiskovány koně i vozy a lidé byli vykazováni z místa na místo. V této atmosféře dozrál komunistický projekt státní politiky vůči Romům, jenž se stal jedinou závaznou direktivou na dalších deset let. V roce 1958 byl vydán zákon č. 74/1958, Sb. o trvalém usídlení kočujících osob. V roce 1959 byl proveden soupis dosud neusazených Romů, na jehož základě se tito Romové nesměli bez souhlasu místní správy vzdálit z místa pobytu. Kočovníkům byl sebrán zbytek koní a u maringotek uřezána kola, aby nemohli cestovat. Místo trvalého usazení všech Romů vyvolal zákon další velký živelný pohyb romských rodin. V následujících letech nasadil stát tvrdý asimilační tlak, provázený zákazem užívání romštiny a omezováním všech romských veřejných a kulturních aktivit. Tvrdý postup byl založen na represivních opatřeních, z nichž část měla vysloveně protiústavní charakter (zákaz svobodného pohybu osob ze soupisu). Hlavními metodami postupu režimu se stala všeobecná pracovní povinnost, evidence pobytu, povinná školní docházka, urbanizace velké části romských rodin. Uměle vyvolaný a přespříliš rychlý masový proces urbanizace vedl v průběhu padesátých a šedesátých let k hluboké krizi romských komunit. V novém prostředí se mnozí nedovedli orientovat, rozpadem vícegeneračních rodin došlo k zpřetrhání vnitřních vztahů a zvyklostí, navíc mizelo povědomí o nepsaném právním řádu a pravidlech tradiční kultury. Některé prvky kultury však přetrvávaly a mnohdy komplikovaly jak vztahy s majoritou, tak mezi jednotlivými romskými skupinami (např. vazby v rámci uzavřených příbuzenských svazků) (Pavelčíková, 2008).

Koncem šedesátých let vznikla první a jediná romská organizace Svaz Cikánů - Romů (dále jen SCR), mající velký význam jak pro vlastní proces emancipace a

povznesení romské kultury, tak pro utváření nové koncepce řešení tzv. romské otázky. Navíc se SCR podařilo navázat pevné spojení s romským hnutím v zahraničí a přispět ke vzniku první mezinárodní organizace Romů. Díky aktivitám SCR došlo ke změně postoje vůči Romům – byla odmítnuta politika asimilace a místo ní se začala prosazovat tzv. kulturní integrace romského obyvatelstva (Pavelčíková, 2009).

V roce 1973 byla činnost SCR administrativním zásahem ukončena a Romové se opět stávali pasivním objektem státní politiky. Stále narůstající počet romského obyvatelstva provázely další zásahy do jeho rozmístění a vytváření nových ghett ve starších čtvrtích průmyslových měst a v panelových sídlištích. Zejména mostecký Chánov se stal symbolem pochybení bytové politiky státu, neboť sestěhování romských rodin nestejně úrovně a způsobu života do několika bloků „cikánské čtvrti“, mělo za následek kolaps této komunity a následky nesou obyvatelé dodnes (Davidová, 2001).

První jasný signál protestu z řad majority zazněl v roce 1978. Šlo o dokument disidentské Charty 77 č. 23, který znovu nastolil otázku uznání práva Romů na svébytnost a účast při řešení problémů svých spoluobčanů. Ze Ženevy, kde proběhl druhý kongres Mezinárodní unie Romů, se ozvala vlna kritiky nedodržování občanských práv romského obyvatelstva. Ukázalo se, že se státní moci nepodařilo zpřetrhat vazby romských předáků a jejich přátel na zahraniční romisty a organizátory hnutí (Pavelčíková, 2009).

Výrazným přelomem, kdy česká občanská společnost nastoupila demokratickou cestu, byly události v roce 1989, představované pádem komunismu. Tento vývoj podstatným způsobem ovlivnil romské obyvatelstvo, které zaznamenalo změny v etnickém, ekonomickém, kulturním, sociálním a v neposlední řadě i vzdělanostním postavení (Zeman, 2006). V etno-politické rovině byla pak přelomovým momentem změna oficiální státní terminologie. Běžně užívaný termín *Cikán* byl nahrazen termínem *Rom, romské obyvatelstvo*. Romům byla oficiálně přiznána etnická svébytnost a byli uznáni za národnost, ke které se v roce 1991 měli možnost v prvním postkomunistickém sčítání lidu přihlásit (Knejp, 2009).

1.1.6 Současné společenské postavení Romů v České republice

„V důležitém smyslu je studium Romů hodnotné ne kvůli jim samotným, ale kvůli tomu, co odhaluje o povaze společností, ve kterých žili, či stále žijí.“ (Guy, 1998)

Česká společnost nazírá na romskou populaci jako na celek negativně se chovající, aniž by měla sebemenší snahu či chuť o bližší poznání (Goral, 2008). Pozornost je totiž věnována pouze negativním jevům života romských obyvatel, aniž by zároveň byla snaha jít za problém, vysvětlit ho a poukázat na všechny faktory, které tyto negativní jevy způsobují (Knejp, 2009). Jedna ze studií, která se tomuto tématu věnuje, udává, že 66 % dotázaných českých občanů považuje soužití s Romy za problémové (Gabal, 2008). Zpráva o stavu romských komunit za rok 2008 uvádí, že pokud porovnáme výsledky se šetřeními provedenými v letech 1994 a 1996, zjistíme, že se vnímání Romů většinou společností určitě nezlepšilo, přičemž je velké množství těch, kteří volí etizující a rasový výklad problému. (Vláda ČR, 2009).

Velkým problémem je pro většinu Romů ztížený přístup k zaměstnání, který vede u některých jedinců k závislosti na sociálních dávkách. Existují oblasti, kde nezaměstnanost dosahuje celých 100 %. Dokument Světové banky z roku 2008 udává, že 65 % Romů v produktivním věku, žijících v sociálně vyloučených romských lokalitách, jsou příjemci sociálních dávek, přičemž zhruba 75 % příjemců dávek je neaktivních nebo nezaměstnaných (Vláda ČR, 2009). Příjemci dávek mají nižší motivaci hledat si v práci v případě, že ony dávky jsou srovnatelné či vyšší než mzdové ohodnocení ve většině prací, které mají možnost většinou nekvalifikovaní obyvatelé sociálně vyloučených romských lokalit vykonávat. Tento jev známe pod názvem „past nezaměstnanosti“, což znamená, že i když jsou sociální dávky adresovány lidem bez práce, jsou někteří z nich bez práce právě proto, že pobírají sociální dávky. Životní strategie těchto lidí se orientují pouze na přítomnost, tedy na uspokojení momentálních potřeb, bez schopnosti plánovat do budoucna. Se zmiňovaným životním stylem se váže i víceméně uzavřený ekonomický systém – lidé zastavují svůj majetek nebo si

půjčují peníze na vysoký úrok prostřednictvím lichvy nebo tzv. rychlých půjček (Knejp, 2009).

Zásadním problémem, se kterým se setkává celá dnešní česká společnost, je nárůst xenofobních a rasových projevů, činnost neonacistických sdružení a organizování koncertů či pochodů do sociálně vyloučených romských lokalit (Knejp, 2009).

Mnohé dnešní problémy Romů jsou dědictvím režimu, který rozbil tradiční kulturu romských společenství a její původní nenahraditelné hodnoty. Tyto problémy nejsou pouze důsledkem mentálních rozdílů, přežívání stereotypů či nechochopením a netolerancí k odlišné kultuře. Často se hovoří o krizi posttotalitní společnosti projevující se v oblasti jejích duchovních a morálních postulátů. Krize romského společenství je hlubší. Byla způsobena neadekvátními nesystémovými zásahy zvenčí, kdy Romové byli pouze pasivními objekty státních zásahů a po celou dobu existence totalitárního režimu neměli téměř žádné šance rozhodovat o svém osudu (Pavelčíková, 2009). Jakoubek tvrdí, že mnohé z problémů Romů nejsou zapříčiněny jen diskriminací ze strany státu, netolerancí a nenávisť spoluobčanů či útlakem minulého režimu, ale vyplývají z povahy dané kultury a jsou této kultuře vlastní. Uvedené skutečnosti jsou také důležitým důvodem, proč rodiny nositelů tradiční romské kultury zůstávají jako celky na velice nízké socioekonomické úrovni. Tradiční romská rodina je na jedné straně pro jedince záchrannou sítí, oporou a sférou bezpečí, ale na straně druhé vytváří primární „past chudoby“, znemožňující individuální vzestup (Jakoubek, 2009). Právě romské rodině bude věnována následující kapitola.

1.1.7 Romská rodina

„Odoj som khery, jak man den pat'iv.“

„Doma jsem tam, kde si mě váží.“ (Hübschmannová, 1991)

Rodina je v antropologických textech velice používaným pojmem, avšak jeho význam není vždy úplně jasný. Může odkazovat na skupinu společně bydlících osob či

k domácnosti, k blízkým příbuzným, kteří společně nebydlí, jako jsou například rodiče a jejich dospělé děti, nebo k mnohem širšímu příbuzenstvu větší genealogické hloubky (Barnard, Spencer, 1996).

Romové pro označení rodiny používají tři termíny. Jejich přesné vymezení není jednoznačné a v zásadě se liší podle lokality i individuálně. Prvním výrazem je „*romni čhave*“ - „žena a děti“ a vztahuje se na nukleární rodinu, jak ostatně napovídá překlad. Termín „*fameliã*“ označuje širší, horizontálně vymezenou rodinu a termín „*fajta*“ je označením pro rod či rodovou linii, vymezenou spíše vertikálně (Šebková, Žlnayová, 1999).

Rodina je pro Romy velice významná, a to hned z několika důvodů. Představuje základní sociální jednotku, v které se zabezpečuje reprodukce, výchova a ochrana jednotlivce (Liégeois, 1994). Dále má význam stabilizační, díky němuž poskytuje stabilitu a dobré zázemí v nejisté situaci. Rodinné svazky mají význam ekonomický. Dávají možnost vykonávat práci v solidaritě a pochopení. (Balvín, 1996). Dalo by se říci, že by pro všechny národy mohla být příkladem, a to zejména pro svou soudržnost, interpersonální vztahy a pevné vazby. Ač mnohdy vnější chování Romů působí na majoritní společnost bizarně, jsou úcta a respekt mezi Romy jejich přirozenými vlastnostmi. Rodiče milují své děti nade vše a jsou schopni jim poskytnout první poslední. Stejně jako v majoritě, ustupuje v posledních letech mezi Romy uzavírání manželství do pozadí a preferuje se soužití v konkubinátu. Romskou rodinu musíme chápat jako celek, který vystupuje vůči okolí jednotně. Děti a dospělí jsou ve stálém fyzickém a sociálním kontaktu. Všechny členy rodiny spojuje sociální solidarita, která je také sociální a psychologickou jistotou. Malé i velké děti žijí v bezpečí své komunity. Ta jim poskytuje ochranu před neznámým a budoucnost postavenou na tradicích (Kaleja, 2009). Romové dnes žijí v klasických bytech typických svou „velmi bohatou“ výzdobou. Jinak se od neromských, co se týče vybavení, neliší. Od 80. let minulého století klesá počet členů domácnosti, který byl dříve vysoký díky silným rodinným vazbám (Elichová, 2004).

Oproti minulosti můžeme dnes v romských rodinách zaznamenat násilí na dětech, jejich těžké zanedbávání v důsledku alkoholové a drogové závislosti a tam, kde

vychovával místo rodiny dětský domov, dokonce incest, který byl podle romistů ještě v historicky nedávné době u Romů nemyslitelný (Říčan, 1998). Myšlení Romů se v ohledu hodnot také změnilo. V minulosti Romové nevlastnili majetek, nyní po něm touží. Je to přirozené, když žijí ve společnosti, kde je majetek ukazatelem úspěchu. Orientují se na hmotné statky, což dokládá vybavenost jejich domácností. Většina z nich už nezná romský jazyk a mluví romským dialektem češtiny. Romové jsou stále orientováni spíše na tady a teď. Jsou často bez zájmů, pohlcuje je kultura konzumu (Elichová, 2004).

V romských rodinách má své nezastupitelné místo hudba a také tanec. Svérázný a vynikající hudební projev patří nesporně k největším přínosům romského národa a je tradiční oporou jeho identity. V romštině se u nás píšou a vydávají básně a beletrie, které mají svůj jedinečný, svérázný půvab. Hovoříme-li o romském písemnictví, je třeba zmínit především romské pohádky, patřící ke světovému pokladu tohoto žánru. I romské výtvarné umění je snadné si zamilovat pro jeho smyslovou bezprostřednost, barevnost, srozumitelnost, lidovost. Pseudokultura má dnes u Romů také své místo, a to hlavně v podobě pasivního konzumu toho, co přinášejí televizní kanály a DVD a televize se vypíná jen na noc. Velmi oblíbenou „zábavou“ dospělých a bohužel i mládeže, jsou hrací automaty (Říčan, 1998).

Dítě

Velmi významným životním obdobím je pro rodinu narození dítěte. Otec potvrdí svůj společenský status muže, pokud se mu narodí chlapec. Pejorativních pochybností o svých mužských schopnostech se dočká otec narozené holčičky. V každém případě jsou psychosociální vazby otce vůči dítěti v tomto období nejintenzivnější. Hned první dny po porodu se sejde celá velká rodina, aby mezi sebe řádně přivítala nového člena. Ať je novorozeně jakékoliv, pro svou rodinu je krásné a jsou mu připisovány pouze pozitivní charakteristiky. Matka se cítí spokojeně a miminko je pro ni nejdůležitější na světě (Kaleja, 2009).

Výchova probíhá v romských rodinách způsobem lišícím se od výchovy v rodinách ostatní české populace. Hlavní výchovnou metodou je tlak rodiny, jenž nutí jednotlivce

chovat se určitým akceptovatelným způsobem v rámci té které komunity. Dětem je ponechávána mnohem větší volnost v jednání. Pravidla se situaci od situace mění (Gjuričová, 2007).

Dá se říci, že sexuální život začíná u romských dětí hned při prvním uvědomování si jejich sexuálních potřeb. Rodiče dětem sexuální výchovu neposkytují. Matka dceru pouze okrajově seznámí s menstruací, se synem se ostýchá o sexu hovořit. Také otec o sexu se synem nehovoří a jeho komunikace s dcerou na jakémkoliv sexuální téma je považována za tabu. Slova se sexuálním obsahem mají mezi Romy jinou dimenzi a dokonce děti taková slova, nejčastěji ve zdvořilých, užívají. V majoritní společnosti pak působí dosti bizarně, když rodiče malým dětem láskyplně sdělují, že jim sní přirození, čímž jim verbálně projevují maximální lásku a oddanost. Pokud jedinec užívá vulgárních slov bezdůvodně, při vzteku nebo v hádce, jsou považována za hanlivá. Pro partnerství si hoch zpravidla vybírá poctivou dívku. Pro její společenské postavení má panenství vysokou váhu. Pokud poctivá není, ztrácí na své hodnotě. Počet dětí v rodině určuje muž a žena jeho přání akceptuje. Aby potvrdil svou mužnost, přeje si otec více synů. Brzké zakládání rodin je u Romů spjato s archetypální hodnotou romských žen (Kaleja, 2009).

Žena

Dříve byla romská žena vychovávána tak, aby se dokázala postarat o celou rodinu. Musela zabezpečit jídlo a oblečení a měla tedy často ekonomicky důležitější roli. Jídlo musela sehnat jakýmkoli způsobem – vykonáváním práce pro sedláky, sběrem lesních plodů nebo žebráním (Ivanová, Špirudová, 2005).

Stejně jako v minulosti, je i dnes romská žena je předurčena k tomu, stát se dobrou manželkou a matkou. Její povinností je projevovat úctu a pokoru svému muži a pečovat o něj. Domácí práce je naprosto ženskou záležitostí. Pokud není žena ve svých povinnostech svižná a hbitá, to se u Romů cení a chválí, je považována za lenivou či špinavou a jsou jí přisuzovány mužské vlastnosti (např. „hiňi sar murš“ – je jak chlap). Výchova a péče o děti také patří mezi povinnosti ženy a její postavení mezi Romy je upevňováno právě opakovaným mateřstvím, které je chápáno jako významná hodnota.

Neploďné ženy ztrácejí svou vážnost a nejsou nikdy respektovány jako ženy plodné. Matka miluje všechny své děti stejně, i když se vše v domácnosti točí okolo nejmladšího dítěte. I v případě, že je mezi dětmi pouhý jednoletý věkový rozdíl, jsou všechny děti v rodině vedeny k tomu, že největší péče patří nejmenšímu. (Kaleja, 2009)

Muž

Muž byl nejen hlavou rodiny, ale i nositelem a ochráncem prestiže rodiny. Za celou rodinu rozhodoval a nesl za ni odpovědnost. Čas trávil sháněním zakázek, udržováním dobrých vztahů s příbuznými a přáteli nebo urovnáváním svárů mezi rodinami (Ivanová, Špirudová, 2005).

V současnosti dává často manželka svému muži na vědomí, že považuje za správné, aby i muž jistým způsobem v domácnosti vypomáhal. Z tohoto důvodu se tak můžeme setkat s případy, kdy otec vaří, myje nádobí nebo je venku na procházce s kočárkem. Přesto i dnes zůstává muž pasivním rodičem a jako otec vystupuje pouze formálně. Své děti má také rád, ale výchovné rodičovské povinnosti přenechává manželce, neboť ji považuje za k tomu určenou. (Kaleja, 2009).

1.2 Sociální vyloučení

Sociální vyloučení (sociální exkluze) je termín, který nahradil dříve častěji užívaný termín *chudoba*. Poprvé se pojem sociální exkluze objevil v díle Francouze Lenoira s názvem *Les Exclus: un Français sur Dix*. Od poloviny devadesátých let se začal, v souvislosti s nárůstem sociálně a ekonomicky znevýhodněných osob a vznikem prostorově vyloučených lokalit, používat také v českém společenském prostředí (Knejp, 2009). Pojmem sociální vyloučení můžeme označit celou řadu určitých mechanismů a důsledků jejich působení, s nimiž se v různorodých formách setkáváme ve všech časově a prostorově definovaných společenstvích (Mareš, Sirovátka, 2008). Jedná se o proces, kdy jedinec, rodina, domácnost, společenství nebo celá subpopulace jsou vyloučeny z určitých sociálních vztahů a interakcí a z provozu sociálních institucí,

kteřé jsou přístupné většině společnosti (Moravec, 2006). Jiná definice praví, že se jedná o neschopnost jednotlivce participovat v základním politickém, ekonomickém a sociálním fungování společnosti, ve které žije (Tsakloghu, Papadopoulos, 2001) nebo o odmítnutí rovného přístupu k příležitostem ze strany určitých skupin společnosti vůči skupinám jiným (Berhman et al., 2003).

Výklady pojmu se různí, nicméně všichni autoři se shodují na tom, jakým způsobem se projevuje, jakými indikátory je možné ji zjišťovat a na jejím zásadním vztahu k chudobě a nerovnosti. Sociální vyloučení nelze ztotožnit s chudobou či materiální deprivací, ale existuje mezi nimi významné spojení (Buvinic, Mazza, 2005). Jedním z rysů sociálního vyloučení je velmi malá účast sociálně vyloučených skupin v politickém rozhodování (European Commission, 2007).

Český právní řád, konkrétně § 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, definuje sociální vyloučení jako „*vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé životní situace*“. Citovaný zákon dále udává, že u sociálně vyloučených osob se jedná o „*oslabení nebo ztrátu z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů*“ řešit nepříznivou sociální situaci (ÚZ č. 776, 2010).

Sociální vyloučení je proces, kdy je jedinci, skupině jedinců, či komunitě znesnadňován či zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti. Sociálním vyloučením jsou více ohroženy nedostatečně vzdělané osoby, dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnané osoby, lidé s mentálním či fyzickým handicapem, osoby trpící závislostmi, osaměle žijící senioři, imigranti, příslušníci různě definovaných menšin a lidé v krizové životní situaci, s níž si sami nedokážou pomoci (Misíková, 2008).

Pokud dojde ke kombinaci více faktorů, riziko sociálního vyloučení se zvyšuje (Gabal, 2006). Výsledek znevýhodnění potom nemusí být pouze součtem několika z nich, ale může být až jejich násobkem (Dudová, 2008). Navíc, jak uvádí Hora (2007),

jakmile jedinec patří do dvou a více ohrožených skupin, o 10 % vzroste pravděpodobnost, že bude nezaměstnaný (Hora, 2007).

Sociální vyloučení se projevuje a je často spojeno zejména s prostorovým vyloučením (izolované lokality s nízkou úrovní bydlení a nedostatečnou občanskou vybaveností), symbolickým vyloučením spojeným se stigmatizací jedinců či skupin, nízkou mírou vzdělanosti, ztíženým přístupem k legálním formám výdělečné činnosti, závislostí na sociálních dávkách a materiální chudobou, rizikovým životním stylem, špatnými hygienickými poměry a horším zdravotním stavem, životní strategií orientovanou na přítomnost, sníženou sociokulturní kompetencí (jazyková bariéra, neznalost vlastních práv a povinností), větším potenciálem výskytu sociálně patologických jevů (gambling, alkoholismus, narkomanie), zvýšeným rizikem stát se pachatelem či obětí trestné činnosti (Gabal, 2006).

1.2.1 Vlivy/příčiny sociálního vyloučení

Vlivy či příčiny sociálního vyloučení v následujícím textu dále rozdělíme na vnější a vnitřní.

Vnější vlivy či příčiny jsou jevy existující mimo dosah a kontrolu sociálně vyloučených osob. Vyloučené osoby je nemohou ovlivnit vlastním jednáním, či tak mohou učinit jen obtížně. Vnější příčiny jsou dány širšími společenskými podmínkami nebo vyplývají z jednání lidí nacházejících se mimo sociální vyloučení. Do této oblasti řadíme především trh práce a jeho charakter, sociální politiku státu, bytovou politiku státní správy a místní samosprávy, diskriminaci či stigmatizaci některých osob na základě rasy, etnicity, národnosti, sociálního statusu apod. (Brož, 2007).

Vnitřní vlivy/příčiny jsou jevy vznikající jako důsledek jednání konkrétních lidí, jichž se sociální vyloučení týká. Svým jednáním mohou vlastní situaci sociálního vyloučení způsobovat, nebo posilovat jeho stávající existenci. Ačkoli jde o příčiny individuální, jsou většinou důsledkem příčin vnějších a patří k nim například ztráta pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti, apatie a nízká motivace k řešení

vlastních problémů, orientace na okamžité uspokojení potřeb vyplývající z dlouhodobé frustrace, dlouhodobá neschopnost hospodařit s penězi a dostát svým finančním závazkům a další (Brož, 2007).

1.2.2 Mechanismy sociálního vyloučení

Mechanismy sociálního vyloučení jsou vlastní způsoby vytěšňování jedinců a skupin na okraj společnosti, projevující se v různých oblastech života vyloučených osob a jsou jimi:

- prostorové vyloučení
- ekonomické vyloučení
- kulturní vyloučení
- sociální vyloučení v užším smyslu
- symbolické vyloučení (Brož, 2007).

Prostorové vyloučení

Prostorové vyloučení je nejzřetelnějším projevem sociální exkluze, neboť sociálně vyloučené osoby velmi často žijí v lokalitách vyznačujících se nízkou kvalitou bydlení. Dochází při něm k vylučování některých sociálních skupin do různých sídel, oblastí, lokalit, na základě ekonomického statusu a sociokulturních charakteristik (Sýkora, Temelová, 2005). Může se jednat o část města, ulici nebo jeden či více objektů. Často jsou tyto lokality odborníky označovány jako ghetta, sociálně vyloučené lokality či (chudinské, etnické) enklávy (Brož, 2007). Stále častější užívání pojmu „ghetto“, s jasně negativními konotacemi v textech psaných žurnalisty, pracovníky neziskového sektoru i členy akademické obce, dále posiluje záporné vnímání těchto lokalit (Gabal, 2006). Význam „ghetta“, jakožto analytického sociologického termínu s relativně ustáleným obsahem, je tímto užíváním naprosto devalvován (Wacquant, 2003).

Prostorové vyloučení může však být zcela dobrovolné. Harrison (1992) uvádí, že je zapotřebí odlišit existenci etnických enkláv, které vznikly převážně na základě svobodné volby a jsou zde zastoupeny všechny sociální vrstvy jedné komunity, jejíž členové pocítují sounáležitost od etnických ghett nebo slumů obydlených chudými vrstvami, jež se do lokality dostaly tlakem okolností a tyto jsou velice rizikové z hlediska sociálně patologického chování (Harrison, Weinberg, 1992).

Ve valné většině případů se však v těchto lokalitách lidé ocitají nedobrovolně, a to díky záměrnému jednání místních samospráv či v důsledku ostatních faktorů sociálního vyloučení. Paradoxem je, že život v těchto lokalitách přináší větší zátěž jak pro samotné obyvatele, tak ve svých důsledcích i pro místní a státní správu. Je dražší pro všechny, kteří se na jejím vzniku a „provozu“ podílejí. Dochází zde ke koncentraci vnějších i vnitřních příčin vzniku sociálního vyloučení a následkem je posilování a reprodukce vyloučení jednotlivých osob (Brož, 2007).

Ekonomické vyloučení

Ekonomické vyloučení se projevuje uzavřením přístupu na trh práce, chudobou a uzavřením životních šancí. Na situaci ekonomického vyloučení, která znamená ztížený nebo zamezený přístup k finančním zdrojům, lidé reagují zaměřením jejich orientace na černou ekonomiku, černý trh práce a závislost na sociálních dávkách. Zmiňované uzavření přístupu na trh práce přitom nemusí být jen důsledkem diskriminace nebo nedostatku pracovních nabídek, ale také důsledkem vysoké zadluženosti či ztráty pracovních návyků (Návrh koncepce..., 2008).

Kulturní vyloučení

Kulturním vyloučením je označován omezený přístup ke vzdělání a znalostem, které jsou v majoritní společnosti obecně uznávány a ceněny. Omezený přístup ke vzdělání je opět způsoben kombinací vnějších a vnitřních příčin sociálního vyloučení. K vnějším příčinám například patří zažitá praxe umisťování dětí z „problémových romských“ rodin do specializovaných základních škol. K vnitřním příčinám patří

kupříkladu nízké vzdělání rodičů, kteří nevnímají souvislost mezi vzděláním a životním úspěchem a své děti ke školní úspěšnosti nemotivují (Brož, 2007).

Sociální vyloučení v užším smyslu

Sociálním vyloučením v užším smyslu se rozumí omezení společenského styku sociálně vyloučených lidí pouze na kontakt s lidmi nacházejícími se ve stejné pozici a navíc i počet těchto kontaktů je nižší, než počet kontaktů jedince v majoritní společnosti. Jedná se o vyloučení ze sociálního kapitálu společnosti (Mareš, 2000).

Symbolické vyloučení

Symbolické vyloučení se odehrává v rovině významů a charakteristik, přisuzovaných sociálně vyloučeným osobám většinou společností („neplatiči“, „nepřizpůsobiví občané“). Přestože takové označení nemusí být pravdivé, je s těmito lidmi jako s „neplatiči“ či „nepřizpůsobivými“ jednáno. Jako symbolické vyloučení chápeme rovněž stigmatizaci na základě sociálního statusu či etnicity (Brož, 2007).

K pochopení vzájemných souvislostí sociálního vyloučení, provázanosti jednotlivých aspektů i vzájemného posilování začarovaného kruhu sociálního vyloučení může posloužit následující schéma.

Zdroj: Brož, 2007

1.2.3 Romové jako sociálně vyloučená skupina

Na úvod je nutné uvést a zdůraznit, že není možné klást rovnítko mezi pojmy „Rom“ a „sociálně vyloučený“, neboť mnozí Romové žijí plně integrováni do společnosti (Gabal, 2006). Sociální vyloučení nicméně postihuje Romy častěji než zbytek populace naší republiky. Důvodem je jejich diskriminace, která může být iracionální, když někdo má bezdůvodně raději člověka určité barvy pleti. Častěji ale lidé diskriminují statisticky tak, že vnější znaky jako barva kůže, přízvuk nebo příjmení jsou statisticky korelovány se skrytými vlastnostmi nositele, jako jsou kvalita vzdělání, pracovní návyky apod. (Steiner, 2004).

Vedle vnějších faktorů, podílejících se na vzniku sociálního vyloučení, existují i vnitřní mechanismy na straně Romů, které stav sociálního vyloučení pomáhají udržovat (Vopatová, 2005). W. Keith Campbell ve svém článku uvádí výsledky výzkumu zkoumajícího důsledky sociálního vyloučení na fungování mozku. Výzkum odhalil zhoršenou sebekontrolu sociálně vyloučených lidí, která se projevuje alkoholismem, zvýšenou agresivitou a snížením výkonu, dále zhoršením rozhodovacích schopností a nižší schopností učení. Podle Campbella aktivuje sociální vyloučení *anterior cingulate*, tedy oblast mozku zpracovávající emoce, včetně fyzické bolesti. Aktivace této oblasti zřejmě pomáhá sociálně vyloučeným zpracovat negativní emoce, spojené s prožíváním sociálního vyloučení. Psychická bolest se tedy od té fyzické příliš neliší (Sociální vyloučení, bolest...). Navíc při zažívání bolesti dochází u člověka ke změně hodnocení budoucích rizik a chování začne být směřováno na krátkodobé cíle, když prioritou je vyhnout se (psychické) bolesti. Krátkodobé cíle jsou orientovány na tady a teď, protože zítřek je nejistý a ochota investovat do budoucnosti vyžaduje trpělivost (Vopatová, 2005). Dle Steinera (2004) jsou lidé obecně netrpěliví. Trpělivosti se musí učit, k čemuž přispívá vzdělání a duševní úsilí vynaložené na představování si radostí i strastí budoucna (Steiner, 2004). Chudí lidé (včetně Romů) budoucnosti nedůvěřují a nemají důvod se kvůli ní něčeho zříkat dnes (Vopatová, 2005).

1.2.4 Dimenze sociálního vyloučení Romů

Ztížený přístup ke kvalitnímu bydlení, na trh práce a ke vzdělání jsou dimenze konstituující sociální vyloučení. Zároveň odpovídají třem prioritám akčního plánu pro Českou republiku v rámci Dekády romské inkluze (2005-2015): bydlení, zaměstnanost, vzdělávání. Čtvrtou prioritou zmiňovaného plánu je zdraví (Dekáda romské..., 2005).

V souvislosti se sociálním vyloučením je nutno poukázat na další faktory, které lze považovat za nejvíce problematické pro romskou populaci. Při procesu sociálního vylučování dochází k symbolické exkluzi Romů jako etnické či národnostní skupiny. S tím má souvislost i stigmatizace romského obyvatelstva ze strany majority jako skupiny „nepřizpůsobivé, vyhýbající se práci a žijící ze sociální podpory“, přičemž tyto stereotypy se mezi příslušníky společnosti předávají různými způsoby – osobním kontaktem členů mezi sebou, přenosem z generace na generaci, procesem socializace a enkulturace či prostřednictvím médií (Knejp, 2009).

Sociálně vyloučená romská lokalita

Sociálně vyloučená romská lokalita je prostor obývaný skupinou sociálně vyloučených osob považujících se za Romy nebo za Romy označovaných jejich okolím. Může se jednat jak o dům, ve kterém žije několik rodin či jednotlivců, tak o celou čtvrť města čítající několik set obyvatel. Tento prostor je místem, kam jsou „vyloučení“ odkázáni a zároveň místem, které se na jejich vyloučení podílí. Hranice lokality mohou být symbolické (vnímané jako tzv. „dům hrůzy“, „cikánská ulice“, „Bronx“ apod.), ale i skutečné (v případě oddělení např. vodním tokem, frekventovanou silnicí apod.). Ať jde o oddělení jakékoliv, hranici si uvědomují obě strany (Gabal, 2006). Tyto lokality obývají lidé s těmi nejnižšími příjmy, závislí na sociálních dávkách a vesměs dlouhodobě nezaměstnaní. Lokality jsou sociálně homogenní, a to jak z hlediska příjmů, tak z hlediska sociálního statutu (Klíčová, 2004).

1.3 Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s.

1.3.1 Historie

Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. (dále jen SPJ), bylo založeno v roce 1994 studenty a přednášejícími katedry sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze s cílem podpořit nové alternativní formy řešení trestných činů. Výraznou měrou se podílelo na vytváření podmínek pro vybudování Probační a mediační služby České republiky (dále jen PMS), a to zejména prací na zákoně o PMS a při vytváření systému a obsahu vzdělávání úředníků a asistentů PMS, jako nové profesní skupiny resortu Ministerstva spravedlnosti ČR. V letech 1999 až 2000 realizovalo pilotní projekt s názvem „Kvalifikační vzdělávací program pro úředníky a asistenty PMS ve spolupráci se Vzdělávacím institutem Ministerstva spravedlnosti ČR“. Navržený vzdělávací systém byl převzat do koncepce vzdělávání PMS (Sdružení pro probaci a mediaci v justici (Sdružení pro probaci..., 2001).

1.3.2 Poslání, cíle a činnost Sdružení pro probaci a mediaci v justici

Posláním SPJ je iniciování a rozvoj nových metod prevence kriminality a řešení následků trestné činnosti, které zohledňují zájmy a potřeby oběti, pachatele, případně jejich sociálního prostředí (Stanovy Sdružení..., 2001).

Cílem sdružení je nejen zajišťování úspěšné reintegrace znevýhodněných osob do společnosti a jejich návratu na trh práce, ale i rozvíjení nových a efektivních způsobů řešení konfliktů, zvláště v oblasti probace a mediace a alternativních trestů a opatření. Dále je cílem sdružení také posilování odbornosti probačních pracovníků, rozvoj standardů probace a mediace v souladu s doporučeními Rady Evropy, zvýšení povědomí o problematice restorativního přístupu v justici u odborníků a podpora

spolupráce mezi organizacemi a odborníky, jež spojují společné zájmy (Stanovy Sdružení..., 2001).

SPJ realizuje inovativní projekty, přinášející zcela nové efektivní přístupy a know-how, uskutečňuje výcvikové a vzdělávací aktivity, poskytuje informační a konzultační služby a spolupracuje s vládními i nevládními organizacemi a zahraničními partnery z Francie, Itálie, Litvy, Nizozemska, Velké Británie, Španělska (Katalánska) a Švýcarska. V současné době také zaměstnává více než 40 romských mentorů, díky nimž se daří úspěšně pracovat s romskými klienty, kteří se dostali do konfliktu se zákonem. Od roku 2002 je SPJ zároveň poskytovatelem práce pro výkon trestu obecně prospěšných prací (Sdružení pro probaci..., 2001).

Aktivity SPJ jsou především směřovány do oblasti mentoringu, učebních, motivačních a reintegračních programů se zaměřením na osoby znevýhodněné na trhu práce, dlouhodobě nezaměstnané, zadlužené (např. osoby před a po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, příslušníky romské menšiny). SPJ se dále zaměřuje na přípravu systému umožňujícího oddlužení motivovaných klientů z řad znevýhodněných osob, vzdělávání odborníků v oblasti komunikace a mediace a mezinárodní spolupráci (Stanovy Sdružení..., 2001).

Úspěchem SPJ je např. cena "International Community Justice Awards", kterou obdrželo z rukou Její královské Výsosti princezny Anny na mezinárodní konferenci Probation 2000 v Londýně. SPJ je také členem CEP - The European Organisation for Probation (Evropské organizace pro probaci). Místopředsedkyně SPJ působila v letech 2002 - 2004 ve výkonném výboru této organizace a v letech 2005 - 2007 vykonávala funkci viceprezidentky CEP. Do roku 2007 bylo SPJ členem Evropského fóra pro restorativní justici (Sdružení pro probaci..., 2001).

1.3.3 Institut pro probaci a mediaci

Od roku 2001 realizuje SPJ většinu svých aktivit v rámci Institutu pro probaci a mediaci (dále jen IPM), přičemž IPM funguje jako platforma pro přípravu a realizaci

většiny aktivit SPJ. Činnost IPM spočívá zejména ve zprostředkování a výměně informací a zkušeností v oblasti probace a alternativních trestů mezi Švýcarskem, Českou republikou a dalšími evropskými zeměmi. Cílem IPM je podpořit rozvoj probace a mediace v České republice. Jedním z hlavních iniciátorů vzniku IPM je švýcarské sdružení VEBO (Verein zur Entwicklung der Bewährungshilfe in Osteuropa), jež je od roku 1999 progresivním partnerem SPJ (Sdružení pro probaci..., 2001).

1.3.4 Mentoring

Základní koncept mentorské služby byl inspirován zkušeností dánské probační služby. Dánský model mentoringu obdržel v roce 2004 cenu Community Justice Awards na mezinárodní konferenci Probation 2004 v Londýně a tento koncept byl upraven tak, aby vyhovoval podmínkám České republiky. Mentoring je služba založená na oboustranně dobrovolné spolupráci klienta a mentora. Základními principy mentoringu jsou podpora a doprovázení klienta, zvyšování jeho kompetencí a efektivity, hledání zdrojů a nasměrování klienta k osobnímu rozvoji a ke schopnosti řešit vlastní problémy. Kvalita poskytované služby je zajišťována pravidelnými supervizemi mentorů, realizovanými zkušenými odborníky. Cílem služby je rozšířit stávající možnosti práce s klienty, kteří se díky způsobu svého života pohybují na hranici společenských norem a snížit rizika, že jejich problémy budou gradovat a bude nutné je řešit prostřednictvím nástrojů institucionální péče nebo se stanou předmětem trestního řízení (Stanovy Sdružení..., 2001).

1.3.5 Služba Mentor („romský mentor“)

Službu Mentor realizuje SPJ ve spolupráci s PMS. Je určena pro klienty PMS, kteří se cítí být součástí romské menšiny, dostali se do konfliktu se zákonem a byl jim nebo jim může být uložen alternativní trest nebo opatření. Účelem služby je motivovat tyto

klienty k úspěšnému vykonání uloženého alternativního trestu/opatření a snížit tím rizika recidivy a prohlubujícího se sociálního vyloučení. Cílem služby je zvýšit pravděpodobnost, že klienti splní podmínky alternativního trestu nebo opatření a nebude jim uložen trest odnětí svobody. Služba Mentor napomáhá k efektivnější práci s výše zmíněnými klienty, k posílení jejich právního vědomí a schopnosti uvědomit si závažnost situace, ve které se nacházejí a dále k získání dovednosti tuto situaci řešit (Probační a mediační...).

Službu poskytuje romský mentor. Jde o vyškoleného laika, absolventa rekvalifikačního vzdělávacího kurzu Mentor akreditovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR, který je klientovi podporou a rádcem v jeho potřebách. S klienty ho spojuje nejen sounáležitost s romskou komunitou, ale také jazyková a kulturní blízkost. Mentor poskytuje klientovi praktickou pomoc, poradenství a navíc působí jako prostředník mezi ním a justicí. Jeho hlavní činností je motivace klientů k plnění povinností souvisejících s výkonem alternativních trestů a opatření. Doprovází klienty na schůzky s PMS či na jednání s úřady. Poskytuje podporu a pomoc při hledání zaměstnání, rekvalifikace či jiného vzdělání a spolupracuje s poskytovateli práce v rámci trestu obecně prospěšných prací. Pomáhá klientům při vyplňování formulářů, navštěvuje je v domácnostech, poskytuje pomoc při hledání zdrojů v rodinách klientů, motivuje klienty k náhradě škody, podporuje je při řešení zadluženosti a exekucí, hospodaření s penězi a v neposlední řadě pomáhá PMS při orientaci v romské komunitě (Sdružení pro probaci..., 2001)

Služba Mentor byla pilotně ověřena v letech 2004 – 2005 v Jihočeském a Středočeském kraji. Následně byl vypracován jednotný systém služby Mentor, aplikovatelný kdekoli na území České republiky. V letech 2005 – 2008 byla služba rozšířena do krajů Pardubického, Královéhradeckého a Libereckého a v letech 2006 – 2007 zavedena na území hlavního města Prahy. Ve druhé polovině roku 2008 byla Služba Mentor aplikována na práci s ohroženými romskými rodinami a spolupráci s odděleními sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) v Jihočeském kraji v rámci pilotního projektu „Posílení rodiny“. V roce 2009 byla díky projektu Ministerstva vnitra České republiky „Úsvit“ dále rozšířena do Ústeckého kraje (Most - Chánov a

Chomutov). V červnu 2009 získalo SPJ za projekt Služba Mentor prestižní ocenění v soutěži inovativních projektů v oblasti trestní justice Crystal Scales of Justice, vyhlášené Evropskou komisí a Radou Evropy (z 35 evropských projektů byl vybrán mezi 4 nejlepší) (Probační a mediační...).

Mentori

Budoucí mentory vybírá realizátor programu a zájemci musí splňovat tyto podmínky - věk minimálně 18 let, bez záznamu v trestním rejstříku, příslušnost k romské menšině a zájem angažovat se a pomáhat druhým a ochot věnovat svůj čas. SPJ se zájemci provede vstupní pohovor a rozhodne o tom, zda je daný zájemce zařazen do vzdělávacího kurzu. Zájemci o mentorskou činnost absolvují vzdělávací kurz pro mentory, který byl akreditován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Kurz se skládá z 60 hodin teorie (právní a sociální minimum, zásady práce mentora, komunikační blok) a 40 hodin praxe (práce mentorů s klienty PMS, která je doprovázena povinnou pravidelnou supervizí). Kurz je zakončen zkouškou před tříčlennou komisí. Zkouška je zaměřena na rozbor kazuistik, na základě kterých uchazeči o mentorskou činnost prokazují porozumění kontextu mentorské práce, osvojení si právních znalostí a komunikačních dovedností potřebných pro mentorskou činnost. Po úspěšném složení zkoušky mentori získávají osvědčení, které je opravňuje realizovat službu Mentor. Po vyškolení se s mentory uzavírá dohoda o provedení práce a hodinová mzda činí 130,- Kč. (Metodika Služby..., 2001). Odborná způsobilost mentorů je dále prohlubována v rámci doplňujícího vzdělávání, jehož obsah je sestaven na základě objednávek mentorů reagujících na aktuální a konkrétní potřeby svých klientů. Terénní práce mentorů je podpořena pravidelnou měsíční skupinovou supervizí, realizovanou zkušenými odborníky, supervizory. Supervizi zajišťuje SPJ. Mentor má povinnost vykonávat svou činnost svědomitě a v souladu se všemi svými nabytými znalostmi a zkušenostmi. Při své práci je povinen jednat v souladu s dobrými mravy a musí si být vědom, že jakékoli porušení těchto principů by mohlo poškodit důvěru veřejnosti ve schopnost mentora jako takového i v mentorskou činnost jako celek. Mentor je dále povinen zavázat se svým podpisem k dodržení mlčenlivosti o všech

skutečnostech stanovených zákonem a zároveň je povinen zajistit dodržení mlčenlivosti u všech osob, které přijdou v rámci své činnosti do styku s dokumentací týkající se klientů či SPJ. Zvláštní pozornost je přitom věnována zajištění mlčenlivosti o údajích nezletilých klientů. Mentor je dále povinen minimálně jedenkrát měsíčně pravdivě informovat pracovníka Probační a mediační služby pověřeného případem klienta o průběhu jeho spolupráce s klientem. Po celou dobu výkonu své mentorské činnosti je mentor povinen zúčastnit se nejméně jedenkrát za dva měsíce odborné supervize zajišťované SPJ (Mentoring...).

Hlavní náplní práce mentorů je praktická pomoc a konstruktivní poradenství klientům zaměřené na snížení rizika recidivy a podporu motivace splnit podmínky uloženého trestu nebo opatření. Vedle práce mentora s klientem je součástí služby práce s rodinou a nejbližším sociálním okolím klienta s cílem aktivovat pozitivní zdroje klienta i jeho rodiny a obnovit vztahy narušené spácháním trestného činu (Metodika Služby..., 2001).

Základním principem ve vztahu mentor - klient je oboustranná dobrovolnost spolupráce. Klient může odmítnout konkrétního mentora (a navázat spolupráci s jiným mentorem, pokud je k dispozici) a stejně tak mentor má právo odmítnout klienta z jakýchkoliv osobních důvodů. Na úspěch jejich spolupráce totiž mohou mít významný vliv často komplikované vztahy v rámci komunity, vzájemné sympatie a antipatie mezi rodinami a jednotlivci. Mentor se v těchto vztazích obvykle velmi dobře orientuje, a proto je rozhodnutí, zda by v konkrétním případě byly osobní relace mezi ním a klientem produktivní či kontraproduktivní, ponecháno na jeho úsudku (Metodika Služby..., 2001).

Délka poskytování služby je individuální dle potřeb klienta. Po uplynutí šesti měsíců je spolupráce za účasti mentora a pracovníka PMS zhodnocena a je rozhodnuto, zda bude dále pokračovat, nebo bude ukončena (Metodika Služby..., 2001).

Úroveň poskytované služby se u jednotlivých mentorů liší v souvislosti s dosaženou úrovní jejich kompetencí. Konkrétní mentoři se mohou pohybovat na pomyslné škále služeb od prostého předávání informací mezi klientem a PMS, až po výkon srovnatelný s prací terénního sociálního pracovníka (Metodika Služby..., 2001).

Vzhledem k charakteru služby Mentor, jako služby poskytované nikoli odborníkem, ale vyškoleným laikem, který je klientovi blízký jazykem, kulturou a příslušností ke komunitě, je ve výběru metod práce mentorům poskytována značná volnost. Mentoři jsou vybaveni základními komunikačními dovednostmi a při práci s klienty se mohou opřít o hlubokou znalost komunity, prostředí a velmi často i konkrétního klienta a jeho rodinného zázemí. Jejich status mimo rámec státní struktury umožňuje mentorům improvizovat na základě konkrétní situace a používat k navázání a udržení spolupráce s klientem metody práce dle vlastního uvážení. Tyto metody a jejich výsledky mentoři konzultují na pravidelných skupinových supervizích (Metodika Služby..., 2001).

Povinnosti a způsob práce mentorů jsou zakotveny v Metodice služby Mentor, vytvořené Sdružením pro probaci a mediaci v justici, o. s., v rámci projektu Systém mentoringu v trestní justici (Metodika Služby..., 2001). Metodika je v současné době upravována v rámci aplikace na ohrožené romské rodiny v projektu Posílení rodiny, finalizována bude v červnu 2010.

1.3.6 Projekt Posílení rodiny

Projekt posílení rodiny navazuje na pozitivní výsledky služby Mentor. Realizátorem projektu Posílení rodiny je SPJ a jeho hlavním záměrem je zlepšení poměru rodinné péče na úkor péče ústavní u dětí a mladistvých ze sociálně vyloučených rodin hlásících se k romské menšině v Jihočeském kraji formou poskytování poradenství, preventivní péče a dalších služeb zaměřených na sanaci těchto ohrožených rodin. V rámci projektu, realizovaného v období 01. 07. 2008 - 30. 06. 2010, dojde k vytvoření a pilotnímu ověření preventivní služby romských mentorů zaměřené na podporu a doprovázení romských rodin, u nichž hrozí odebrání dítěte nebo mladistvého do ústavní péče (Probační a mediační...).

Stěžejní část projektu tvoří terénní práce mentorů a terénního rodinného pracovníka s ohroženými rodinami, dětmi a mladistvými klienty. Terénní rodinný pracovník je

zkušený odborník v oblasti rodinné terapie a efektivní komunikace. Jeho úkolem je posilovat kompetence členů rodiny (i mentora) v řešení problémů v oblasti výchovy a vzdělávání dětí, bydlení, zadluženosti atd. Zároveň vede a podporuje mentora především po odborné stránce. Kvalita poskytované služby je zajištěna pravidelnými supervizemi zaměřenými na profesní rozvoj mentorů. Mentoři a terénní rodinný pracovník spolupracují s pracovníky oddělení sociálně právní ochrany dětí, Probační a mediační služby ČR a dalších státních institucí (Sdružení pro probaci..., 2001).

V rámci uvedeného projektu vyškolovalo SPJ čtyři nové mentory a osm stávajících mentorů absolvovalo doplňující školení. Klienty jsou ohrožené rodiny hlásící se k romské menšině, kterým hrozí odebrání dítěte nebo mladistvého do ústavní péče a dále děti a mladiství klienti Probační a mediační služby ČR hlásící se k romské menšině, kterým bylo uloženo opatření (Sdružení pro probaci..., 2001).

Projekt je podpořen blokovým grantem pro nestátní neziskové organizace Finančních mechanismů EHP/Norska, CZ 0004 – 2.výzva, Zlepšení života v komunitách prostřednictvím aktivit a služeb nestátních neziskových organizací, Priorita 2 – Podpora dětí a mládeže se specifickými problémy, dále grantem na podporu 2. Komunitního plánu sociálních služeb města Český Krumlov (2009) a dotací z Programu podpory sociálních služeb – Komunitní plán města Český Krumlov v roce 2010 (Demner, 2010).

1.4 Činnost Probační a mediační služby ČR a orgánu sociálně-právní ochrany dětí

1.4.1 Legislativní vymezení, poslání a cíle Probační a mediační služby ČR

Probační a mediační služba ČR (dále jen PMS) byla zřízena na základě zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Provádí úkony probace a mediace, popř. plní další úkoly v trestním řízení a vykonává oprávnění vymezená v trestním zákoně, trestním řádu a zákoně o PMS, případně dalších zákonech (ÚZ č. 768, 2010)

PMS vychází ze součinnosti sociální práce a práva, jejichž vyváženým propojením došlo k vytvoření nové multidisciplinární profese v systému trestní justice. Posláním PMS je zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a zároveň organizování a zajišťování efektivního a důstojného výkonu alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality (Probační a mediační...)

Jedním z cílů působení PMS je integrace pachatele formou začlenění do života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Tento proces směřuje k obnovení respektu obviněného k právnímu stavu společnosti, jeho uplatnění a seberealizaci. Dalšími cíly jsou participace poškozeného, tedy snaha o zapojení poškozeného do „procesu“ vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost a ochrana společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření. (Probační a mediační...).

Akreditované probační programy

Úkolem PMS je podporovat vytváření a rozvoj probačních a jiných podpůrných sociálních programů navazujících na působení pracovníků PMS. Jednotlivé probační programy jsou realizovány ve spolupráci s příslušnými středisky PMS. Poskytovatelé akreditovaných probačních programů, kterým byla ze státního rozpočtu České republiky přidělena dotace na realizaci probačního programu, jsou povinni předkládat zprávu o realizaci programu. Tato data jsou ředitelstvím PMS shromažďována, vyhodnocována a předkládána Radě pro probaci a mediaci, jenž je poradním orgánem ministra spravedlnosti. Zpětnou vazbu také obdrží vedoucí středisek PMS (Probační a mediační...).

Dva akreditované probační programy, které byly schváleny ministrem spravedlnosti a zapsány do seznamu probačních programů, vytvořilo SPJ. Těmito programy jsou „Učební program – mladiství“ a „Mentor“ (Sdružení pro probaci..., 2001).

1.4.2 Styčné body práce mentora a Probační a mediační služby ČR

Probační a mediační služba ČR požádá mentora o pomoc, pokud s nimi klienti spolupracují obtížně nebo vůbec nezareagovali na výzvu PMS. V takovém případě totiž hrozí klientovi přeměna alternativního trestu nebo trestního opatření na výkon trestu odnětí svobody a služba mentora je tedy vnímána jako poslední možnost pro klienta, aby od člověka, který je mu blízký jazykem a kulturou, dostal vysvětlení, co mu hrozí a jak situaci ještě obrátit. Služba mentora je využívána pracovníky PMS také pro klienty, kteří sice spolupracují, ale riziko sociální exkluze je u nich velmi vysoké, a to zejména z důvodu, že se jedná o dlouhodobě nezaměstnané nebo klienty žijící v sociálně vyloučené lokalitě. Při uložení dohledu probačního úředníka podle zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, a to např. i v případě, kdy mladistvý spolupracuje, ale rodiče selhávají ve výchově, neadekvátně ho omlouvají ze školní výuky, rodina žije v sociálně vyloučené oblasti a nekontroluje volný čas dítěte, je pomoc mentora stěžejní. Při procesu přípravy podkladů v přípravném řízení je mentor vedle klienta, pracovníků OSPOD nebo školy zdrojem informací sloužících k vyhodnocení rizik. Činnost mentorů v přípravném řízení není pouze o prvním kontaktu a nabídce možného řešení, ale také o motivaci aktivně trestní událost řešit a následně dostát společně dojednaným dohodám (Mentoring...)

1.4.3 Výkon sociálně-právní ochrany dětí

Právní úpravu ochrany dítěte nelze zahrnout do jediného právního předpisu. Deklarace práv dítěte, přijatá VS OSN 20. listopadu 1959 a Úmluva o právech dítěte přijatá v roce 1989, deklarují rodinu jako základní jednotku společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, která musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla plnit svou úlohu. Dítě tak ve smyslu těchto mezinárodních dokumentů potřebuje pro svou tělesnou a duševní nezralost zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením a po něm. Listina

základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky (dále jen "Listina"), věnuje pozornost dětem a rodině v článku 32 tak, že dává rodičovství a rodinu pod ochranu zákona a dětem a mladistvým zaručuje zvláštní ochranu. Zákony proto také respektují jeden ze základních principů fungování rodiny, a to právo a povinnost rodičů společně vychovávat a pečovat o děti, a pokud je toho třeba, požadovat pomoc. Jakékoliv zasahování do soukromí a rodinného života je možné teprve tehdy, jestliže rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu dětí o to požádají, nebo se o děti nemohou nebo nechtějí starat. Vedle těchto zmíněných významných dokumentů nalezneme ochranu dětí upravenou i v dalších mezinárodních smlouvách a v právních předpisech níže uvedených (ÚZ č. 791, 2010).

Co se rozumí sociálně-právní ochranou dětí, vyjadřuje konkrétně zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Na její realizaci se významným dílem podílí obecní úřady obcí s rozšířenou působností orgány sociálně právní ochrany a dále obce v samostatné působnosti. Ve vztahu k popisované problematice sociálního vyloučení se dle § 1 odst. 1 písm. a, c) výše uvedeného zákona činnost zmiňovaných obecních úřadů zaměřuje na ochranu práv dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu a na působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Obecní úřady věnují dle § 32 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí zvýšenou pozornost dětem z rodin s nízkou sociální úrovní, dětem vyhledávajícím styky s osobami požívajícími návykové látky nebo páchajícími trestnou činností (ÚZ č. 782, 2010).

V souvislosti se zákonem č. 180/2006 Sb., o sociálních službách, dotačními podmínkami Ministerstva práce a sociálních věcí a díky komunitnímu plánování na úrovni obcí vznikají nestátní neziskové nebo obecní organizace, poskytující sociálně aktivizační služby pro rodiny, které jsou nástrojem sanace rodin. Sociální pracovníci obecních úřadů tak mohou společně se zmiňovanými organizacemi vytvářet síť služeb a využívat pro klientské rodiny a pro svou práci výhod propojení pravomoci, podpory a pomoci (Bechyňová, Konvičková, 2008).

Terénní sociální pracovníci

Terénní sociální pracovníci vykonávají sociální agendu na úseku péče o rodinu a děti v rozsahu daném zákonem o sociálně právní ochraně dětí, zákonem o rodině a souvisejícími právními předpisy. Zajišťují sociálně právní poradenství, doporučují či zprostředkovávají odbornou nebo specializovanou pomoc a služby jinými institucemi. Dále vyhledávají děti, jejichž rodiče nebo jiné osoby zodpovědné za jejich výchovu neplní své povinnosti uložené zákonem, případně výchovu dětí ohrožují nebo narušují. Pokud je zdraví, život nebo příznivý vývoj nezletilých vážně ohrožen, podávají sociální pracovníci k soudu návrh na nařízení předběžného opatření dle § 76a občanského soudního řádu ve znění pozdějších předpisů (Městský úřad Znojmo...).

V případě, že rodiče řádně nevykonávají povinnosti plynoucí z jejich rodičovské zodpovědnosti, může být rodičovská zodpovědnost omezena výchovnými opatřeními, která mohou účinně posilovat preventivní poradenská doporučení rodině. Jsou jimi napomenutí, dohled nad nezletilým nebo omezení. O nich rozhoduje na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí soud a při méně závažných nedostatcích přímo obecní úřad. Výsledkem jednání jsou zpravidla rozhodnutí, jejichž plnění sociální pracovníci kontrolují (Bechyňová, Konvičková, 2008).

Pokud je výchova dítěte v rodině vážně ohrožena nebo narušena, jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo pokud z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit a výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, může sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí podat návrh na nařízení ústavní výchovy. V rámci práce s rodinami, jejichž děti jsou umístěny ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy, se pracovníci snaží motivovat rodiče k tomu, aby zlepšili své podmínky tak, aby nařízená ústavní výchova dětí mohla být soudem zrušena a děti se mohly vrátit do původního prostředí rodiny (Městský úřad Znojmo...).

Kurátoři pro děti a mládež

Kurátoři pro děti a mládež provádějí komplexní sociálně-právní poradenství a sociální terapii v problémových rodinách a s problémovými jedinci. Vyhledávají děti,

jejichž rodiče nebo osoby zodpovědné za jejich výchovu, neplní své rodičovské povinnosti, nezabezpečují dostatečně péči o ně nebo jejich výchovu či zdárný vývoj ohrožují, případně narušují. Dle § 6 odst. 1 písm. c, d) zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zaměřují kurátoři sociálně-právní ochranu zejména na děti, které vedou zahálčivý a nemravný život, spočívající v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, žíví se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo jde-li o děti mladší než 15 let, které spáchaly čin, který by byl jinak trestným činem a dále na děti, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dětí (ÚZ č. 782, 2010).

V oblasti sociálně patologických jevů u dětí a mládeže se podílí ve svém územním obvodu na organizování a realizaci preventivních opatření směřujících proti kriminalitě mládeže, alkoholismu a drogové závislosti. U problémových a nezvladatelných dětí podávají kurátoři soudu podnět k nařízení ústavní výchovy. V případě pominutí důvodů pro nařízení ústavní výchovy, dávají soudu podnět na jejich zrušení (Městský úřad Most...).

V přípravném řízení spolupracují s orgány Policie ČR a osobně se zúčastňují řízení u soudu v trestních věcech mladistvých. Kurátoři vypracovávají na žádost policie, soudů a státního zastupitelství zprávy o výchovném prostředí nezletilých, jejich chování a stupni mravního narušení. V souladu se zněním zákona o přestupcích se zúčastňují přestupkového řízení, které je vedeno proti mladistvým (Městský úřad Znojmo...).

Stejně jako terénní sociální pracovnice podávají kurátoři v případě ohrožení života nebo nepříznivého vývoje dítěte návrh k soudu na nařízení předběžného opatření dle § 76a občanského soudního řádu v platném znění (ÚZ č. 780, 2010).

2. CÍL PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

2.1 Cíl práce

Cílem je zmapování problematiky terénní práce romských mentorů s ohroženými rodinami, hlásícími se k romské menšině, kterým hrozí odebrání dítěte nebo mladistvého do ústavní péče a s dětmi a mladistvými, hlásícími se k romské menšině, kterým bylo uloženo opatření.

2.2 Výzkumné otázky

Vzhledem ke kvalitativní povaze výzkumu byly vymezeny níže uvedené výzkumné otázky, přičemž hypotézy byly postupně stanovovány během výzkumu a jsou zmíněny v diskusní části. Opětovně je na ně odkazováno v závěru práce.

Výzkumná otázka č. 1

Jaké pohnutky vedou romské mentory k vykonávání mentorské činnosti?

Výzkumná otázka č. 2

Jakým způsobem romští mentoři subjektivně vnímají přínos své práce?

Výzkumná otázka č. 3

Jakou oblast považují romští mentoři za klíčovou pro řešení problémů v ohrožených rodinách, kterým pomáhají?

Výzkumná otázka č. 4

Jaké měřitelné výsledky přináší spolupráce romského mentora s ohroženými rodinami, dětmi a mladistvými?

3. METODIKA

3.1 Operacionalizace pojmů

Rom

Za Roma považujeme takového jedince, jenž se za Roma sám považuje, aniž by se k této příslušnosti nutně za všech okolností hlásil, a/nebo je za Roma považován značnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů (Gabal, 2006).

Romský mentor

Romský mentor je dospělý člověk z romské komunity, který pomáhá a podporuje další Romy, kteří se dopustili trestného činu a jsou klienty Probační a mediační služby ČR a ohrožené rodiny hlásící se k romské menšině, kterým hrozí odebrání dítěte nebo mladistvého do ústavní péče (nadále bude používáno pouze označení mentor, kterým se rozumí mentor muž i mentor žena) (Metodika Sdružení..., 2001).

Nerom

Nerom je příslušníkem jiného než romského etnika (Scheinostová, 2006).

3.2 Použitá metoda

Pro svou diplomovou práci jsem zvolila kvalitativní výzkum prostřednictvím případové studie. V rámci kvalitativního výzkumu se snaží výzkumník získat integrovanější pohled na předmět studie (Hendl, 2005).

Případová studie (*case study*) je monografická metoda, s jejíž pomocí má výzkumník na daném objektu popsat buďto co největší množství relevantních jevů a problémů, anebo vybraný počet přesně definovaných jevů a problémů. Cílem je porozumění danému objektu, kdy tímto objektem je jeden případ, kterým může být

jedinec, skupina, komunita, obec, továrna, organizace (Hubík, 2006). Ve zde popisovaném výzkumu byla objektem skupina šesti romských mentorů.

Jako techniky pro získávání údajů byly zvoleny hloubkové polostrukturované rozhovory s mentory a analýza sekundárních dat.

Hloubkový rozhovor (*in-depth interview*) je možno definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek (Švaříček, 2007). Tento rozhovor umožňuje výzkumníkovi zachytit výpovědi a slova v jejich přirozené podobě, což je jeden z klíčových principů kvalitativního výzkumu (Patton, 2002). Polostrukturovaný rozhovor, jenž vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek, patří k hlavním typům hloubkové rozhovoru (Švaříček, 2007).

Analýza sekundárních dat (*desk research*) je založena na zpracování již existujících dat (Gorman, Clayton, 2005). Mnou analyzovaná data měla podobu statistických údajů týkajících se „Služby Mentor“ a výstupů z pilotního projektu „Posílení rodiny“, získaných od Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. Do výzkumu byla zahrnuta data týkající se Jihočeského kraje za období 1. 3. 2009 – 29. 2. 2010. Zapojeny byly regiony České Budějovice, Český Krumlov, Písek, Jindřichův Hradec a Tábor. Pro zpracování získaných dat jsem použila grafy, přičemž výsledky jsou rozděleny za oba projekty zvlášť. Výsledky jsou uvedeny v procentech a pro lepší přehlednost i v absolutních číslech.

3.3 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor tvořilo šest romských mentorů, kteří působí v Jihočeském kraji, přičemž tři z nich v rámci projektu „Posílení rodiny“ a zbývající tři v rámci „Služby Mentor“. Realizátorem zmiňovaných projektů je Sdružení pro probaci a mediaci

v justici, o. s. Mentory jsem měla možnost poznat ještě před samotným uskutečněním rozhovorů, a to v listopadu 2009 při setkání „Kulatý stůl“ na Krajském úřadě Jihočeského kraje v Českých Budějovicích. Na „Kulatý stůl“ následně navazoval koncert v rámci projektu „Žijeme spolu“, jehož cílem je odstraňování předsudků a podpora rovného přístupu příslušníkům menšin. Koncertu jsem se taktéž zúčastnila.

Mentory jsem oslovila dopisem, jenž jim byl zaslán prostřednictvím Mgr. Marka Demnera, koordinátora projektů SPJ. V uvedeném dopise jsem se mentorům znovu krátce představila a seznámila je s názvem a tématem diplomové práce. Dopis zároveň obsahoval žádost o spolupráci, ujištění o naprosté anonymitě a kontakt pro možnost vyjádření jejich souhlasu.

Polostrukturovaný hloubkový rozhovor byl veden s jednotlivými mentory individuálně v období březen – květen 2010. Ve čtyřech případech se naše setkání uskutečnilo na pracovištích mentorů, v jednom případě, z důvodu nemoci mentora, byl rozhovor realizován telefonickou cestou a v jednom případě se rozhovor uskutečnil v kavárně. Každý rozhovor trval 45 – 70 minut, bylo položeno asi patnáct hlavních otázek, které byly podle situace upravovány, doplňovány či zpřesňovány. Vzájemná komunikace probíhala bez obtíží. Všichni mentoři byli vstřícní, bez problémů se podělili o své zkušenosti, názory, postoje a někdy i o své životní příběhy. Výzkum probíhal v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Všichni dotazovaní byli obeznámeni s cílem výzkumu a dali k rozhovoru ústní souhlas. Současně jsem postupovala ve shodě s etickými principy výzkumu (Bullock, Panicker, 2003). Z důvodu zachování anonymity jsem jednotlivé mentory označila písmeny a data, která by vedla k jejich identifikaci, jsem odstranila. Všechny rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně pak přesnou transkripcí přepsány. Přepisy rozhovorů tvoří přílohu této diplomové práce.

4. VÝSLEDKY

4.1 Výsledky – hloubkové polostrukturované rozhovory

Rozhovor č. 1 – mentor (respondent) A

První rozhovor probíhal v kavárně, přičemž místo navrhl mentor sám. Na začátek jsem znovu krátce shrnula cíl své diplomové práce a ujistila jsem mentora o tom, že všechna data, která od něj získám, budou použita pouze a jen pro účely mé diplomové práce a z důvodu zachování anonymity mentorů nebudou nikde uvedena jejich jména ani jiné údaje, které by vedly k jejich identifikaci. Toto ujištění jsem podpořila mnou podepsaným písemným prohlášením, jež jsem mentorovi předala. Mentor souhlasil s nahráváním rozhovoru na diktafon.

Rozhovor probíhal ve vlídném duchu a z mentora přímo číselně zapálenost pro jeho mentorskou činnost. Přestože jsme si na začátku společně stanovili délku našeho rozhovoru na 30 minut, rozhovor byl nakonec hodinový.

O možnosti stát se romským mentorem se respondent dozvěděl přímo od Mgr. Dagmar Doubravové, předsedkyně SPJ, která ho s touto nabídkou oslovila. Poté, co dostal doplňující informace kdo je romský mentor a čím se zabývá, absolvoval rekvalifikační vzdělávací kurz a složil závěrečnou zkoušku. K uvedenému ho dovedla touha „*pomáhat lidem v nouzi*“.

Jako mentor pracuje pět let. PMS ho požádá o pomoc, když například nemůže klienta najít. Pokud jde o dítě, které má problémy s docházkou do školy, na popud PMS mentor kontaktuje rodinu. „*Já ty rodiče většinou znám a vím, kde bydlí. Tak pro ně je to takový ulehčení, protože se jim dopisy, co jim posílají, vrací. Tak já je zkontaktuju, aby jejich děti i oni mohli vůbec s tou Probační a mediační službou spolupracovat.*“

Klienti ho přijímají pozitivně. S dětmi, které má na starosti, pracuje i v rámci svého zaměstnání. Rodiče dětí už ho znají, ví kdo je a co dělá, takže ho i sami oslovují a chodí za ním. Rodiny, kterým pomáhá, o jeho pomoc stojí. Jsou ale také rodiny, které mu

zabouchnou dveře před nosem, protože si myslí, „že jim chci sebrat děti“. Když dojde k takové situaci, zkusí to mentor ještě podruhé a potřetí a pak se domluví s PMS. Pokud rodiče nereagují ani na výzvu PMS, případ se ukončuje a je předáván dál.

Práce s klienty je složitá. Většinou s nimi o problému hodně mluví. „Většinou dochází k tomu, že nemaj peníze a že to prostě chtěli. Myslím, že to má souvislost se sociálním vyloučením. Hlavně se s nima snažim mluvit. Taky je doprovázim na probačku.“ Na PMS s klienty mentor dochází jako jejich opora a „občas, když nerozumí určitým věcem, tak jim je vysvětlím jakoby po našem. Protože oni doopravdy na všechno kývají. Jojojo, rozumím úplně všemu a pak – ježiš, proč....“ Občas se stává, že klientům pomáhá se splátkovým kalendářem.

Poslední rok své mentorské činnosti má mentor pocit, že „jsem tu spíš za policajta a ne za mentora“. Stává se, že klienty někam doprovází proto, aby tam vůbec došli, a to ho mrzí. Mentor je přesvědčen, že pohled klientů na něj se také změnil. Uvědomují si, že je tady člověk, který jim pomůže s jejich problémem. Domnívá se, že ho vnímají jako svou pomoc i proto, že komunikuje se soudy, s PMS a Policií ČR. Starší děti ho berou za kamaráda, ale mentor si drží určitý odstup. „Ano, tady jsem kamarád, ale tady už ne. Hranice si kontroluju.“

Překážkou při výkonu mentorské činnosti je vážnoucí komunikace mezi PMS a jím. S klienty překážku v komunikaci nepocítuje. Pokud mu otevrou dveře, tak se s ním baví. Už ho znají a má mezi nimi určité slovo. Jinou překážku nepocítuje. Teprve na koci rozhovoru doplňuje mentor překážku, na kterou si vzpomněl. Tou je skutečnost, že „lidi netuší, co to romský mentor je.“

Existence služby romského mentora dle respondenta smysl má, ale „někdy, když se mi vrací klienti, s kterýma jsem pracoval první rok a teď se mi vrací, mám pocit, že to smysl nemá.“ Od mentorské činnosti očekával jiný efekt. „Je to tím, že oni jsou tady v té komunitě, dá se mluvit o sociálně vyloučený komunitě a ta je tak silná, že oni ani nemůžou žít jinak. Možná, že kdyby každej z nich žil jinde, tak je to o něčem jiným. Nic je nemotivuje bejt lepší. Oni to vidí doma. Je to výchovou a taky tím, že... už se mi třeba několikrát stalo, že jsem měl dítě a zároveň taky matku, která měla ópépěčka a tatínek byl ve vězení. Takže absolutně dysfunkční rodina. Oni nic nemaj, takže si dítě někdy

něco ukradne. To dítě je vlastně dítě ulice, mámě je jedno, že je deset hodin večer a dítě nikde. Ona mu jednou za den dá do ruky rohlík a jdi.“

Nejčastěji s rodinami a klienty mentor řeší peníze a práci, poněvadž jsou nezaměstnaní, žijí na dluh a mají exekuce. Dělá jim problémy i komunikace s úřady. Několikrát mentor doprovázel na úřad klientku, která se ještě před vstupem do úřadu tak rozklepala, že nebyla schopná ze sebe vypravit slovo. Všechno nakonec musel vyřešit za ní a klientka jen kývala hlavou. Mentor také dlouhodobě spolupracuje s jednou problémovou rodinou. Když k nim přijde, vytáhnou všechny dopisy, které jim od jeho poslední návštěvy přišly a chtějí je přečíst a vysvětlit.

Za klíčovou pro řešení problémů rodin považuje školu. Jenže škola není pro jeho klienty důležitá. Chtějí žít. *„Škola je pro ně taková imaginární, ale je třeba znát, když děti docházejí do salesiánského střediska. Je vidět, že ty děti už koukají na školu jinak a že třeba jejich děti jí budou brát automaticky. Oni nekoukají do budoucnosti. Když jim řeknu, že jsem studoval támhle čtyři, támhle pět let, oni řeknou: Móre, co jsi tam dělal? Oni to prostě vůbec nechápou. Oni žijou ze dne na den. Dneska mají peníze, tak si užívají života. Já třeba vím, že díky mým rodičům jsem tam, kde jsem.“* Mentor věří, že se tato situace změní v budoucnu k lepšímu. Domnívá se také, že je v jeho silách zlepšit situaci rodiny, ale *„jenom pokud oni sami chtějí“*. Většina klientů by si sama nepomohla. Nerozumí dopisům, které jim chodí, neznají zákony a paragrafy.

Činnost, kterou jako romský mentor vykonává, splnila jeho očekávání. *„Byly děti, kterým jsem pomohl, i děti, kterým jsem nepomohl, ale... i kdyby to bylo jen jedno dítě ze sta, tak je to pořád lepší, než nikdo!“*

Mentora by bavila práce probačního úředníka, ovšem nemá vystudovanou vysokou školu. V současnosti navštěvuje kurzy anglického jazyka a připravuje se na přijímací zkoušky. Jeho snem je stát se v budoucnosti probačním úředníkem, případně pracovat u Policie ČR, či jako kurátor.

Spolupráci s SPJ hodnotí mentor jako *„perfektní“*. Přichází do styku také s úřady, nicméně pouze v zaměstnání z pozice sociálního pracovníka. Spolupráce s úřady je dobrá.

Na závěr jsem se mentora zeptala, zda by chtěl zdůraznit nějakou oblast, o které jsme se bavili. Vyprávěl o chlapci, kterého měl na starost jako mentor. Několikrát do týdne za chlapcem docházel a hodně si povídali. Rozhovory se stáčely na školu, rodinu, práci a na to, čím by chtěl chlapec jednou být. *„On viděl, že si ho někdo všímá a choval se strašně dobře. Já jsem se ho zeptal, co by v životě chtěl, kdyby si mohl cokoli přát. On mi na to řekl: Já bych se chtěl jet podívat do zoo. Takže, když jsem skončil ten program, tak jsem ho vzal do zoo, protože s rodičema tam nikdy nebyl. Byl z toho nadšenější. Některý děti by řekly, že chtějí prachy a on řekl zoo!“*

Rozhovor č. 2 – mentor (respondent) B

Tento rozhovor byl uskutečňován nadvakrát. První část rozhovoru proběhla při našem osobním setkání a otázky, na které se díky nedostatku času nedostalo, mi byly telefonicky zodpovězeny hned následujícího dne. Stejně jako u prvního rozhovoru jsem před samotným dotazováním objasnila mentorovi cíle výzkumu i účel využití získaných dat, přestože nešlo o naše první setkání a důvody, pro které jsem o rozhovor požádala, byly mentorovi již dobře známy z dřívější doby. Mentor souhlasil s nahráváním našeho rozhovoru na diktafon.

O možnosti stát se romským mentorem se respondent dozvěděl prostřednictvím OSPOD. Ke spolupráci s SPJ ho vedlo to, že bude *„dělat most mezi úřadama a těma lidma“* a také skutečnost, že se ho dotýká *„jak lidi koukají na Romy“*. Mentorské činnosti se věnuje jeden rok, ale podobnou činnost již vykonával dříve sám od sebe. S rodinami se dostává do kontaktu tak, že je navštíví, a to na popud OSPOD, PMS nebo školy. Ze začátku mu klienti nevěřili a *„báli se, jestli nejsem s úřadama nějak spolčenej, brali mě jako nepřítele.“*

Rodiny o pomoc mentora stojí a většinou chtějí pomoci s bydlením, protože mají dluhy. Pomoci jim může mentor i s tím, aby jejich děti chodily do školy. *„Ted' byly dva případy, kdy rodiče nereagovali na školu. Na zápis do školy. Tak to jsme zařídili. Za těma lidma jsme šli. Normální člověk si tyhle věci vyřídí sám, ale bohužel u některých to*

tak není.“ Dále rodinám pomáhá se zadlužeností. *„Řešíme s nima pohledávky, co mají u věřitelů.“* Najdou se i tací, kteří pomoci nechtějí. Těm se mentor nevnucuje. Jednou se také stalo, že rodina nejdříve podepsala spolupráci, ale záhy si to rozmyslela a od spolupráce odstoupila. Mentor společně s terénní rodinnou pracovnící ještě tyto klienty dvakrát navštívil, avšak klienti přesto neprojevíli o pokračování spolupráce zájem.

Mentor by si přál, aby bylo v jeho silách změnit situaci ohrožených rodin k lepšímu. *„Chtěli bysme ty lidi zadaptovat. V jednadvacátém století by už měla bejt trošku změna u nich. Vždyť jste to slyšela na tý konferenci, že nemůžou ty lidi za všechno.“*

Při své mentorské práci používá určité metody. *„Jít do toho s nima a ne direktivně, musí tam být důvěra a musím být jejich zastánce a pozitivní vzor.“* S překážkami se setkává. Jednou z nich je bariéra bydlení a vůbec lokality, ve které jeho klienti žijí. Špatně se tam s klienty komunikuje, je tam hodně dětí, hluk a v takovém prostředí nelze všechno sdělit. Další bariérou jsou úřady.

Respondentovi usnadňuje práci jeho kolegyně, terénní rodinná pracovníce, protože to s lidmi umí a dostane z nich, co by chtěli a co by potřebovali zlepšit. *„Já jsem takovej malinko ostřejší, protože jsem prostě jeden z nich a vím, že bejt na ně moc hodnej, není moc dobře.“*

Smysl činnosti romského mentora dle respondenta má, protože *„ty lidi nás potřebujou“*. *„Hlavně to má smysl pro děti. Ty rodiče jsou takový jako langsam, jak se říká. Ale výsledek nějaký je a podle toho si myslím, že smysl má.“* Navíc tato práce splnila i očekávání, s nimiž do ní mentor vstupoval. Pravomoc jako romský mentor nemá žádnou, nicméně vždy to nakonec dopadne tak, že klientovi pomohou.

Spolupráci s PMS a SPJ hodnotí na výbornou. Pravidelně se zúčastňuje supervizí pořádaných SPJ.

Na otázku, zda ví o něčem, co by bylo řešením problémů v rodinách, mentor odpověděl: *„To je těžká otázka. To teda nevím... Ale asi jo. Aby začaly děti chodit pořádně do školy a aby je rodiče zbytečně nedávali do zvláštních škol, když nemusí. Oni si to ulehčujou. No, možná to ulehčujou i těm dětem. Ty nemaj žádněj dril.“*

Na závěr jsem mentorovi položila otázku, zda by chtěl ještě zdůraznit nějakou oblast, o které jsme spolu hovořili. *„Ještě bych Vám chtěl říct, že je potřeba spolupráce. Když nebudeme spolupracovat, a to se školama i jinýma úřadama, tak nic nedokážem. Nevím, jestli se toho já dožiju, ale... byl bych rád, kdyby to jednou bylo všechno v pořádku. Veřejnost je někdy krutá. Nedávno mě a bratrance napadli kvůli tomu, že bereme dvakrát vyšší podpory, než oni. Asi si mysleli, že máme nějaký výhody. My nemáme výhody, musíme postupovat tak, jako všichni ostatní.“*

Rozhovor č. 3 – mentor (respondent) C

Rozhovor proběhl na pracovišti mentora, kam jsem za ním, po naší telefonické domluvě, přijela. Vzhledem ke skutečnosti, že se s mentorem známe z dřívějšího setkání a jsme si navíc věkově blízcí, tykáme si. Rozhovor probíhal v přátelském duchu, nicméně vážnost odpovědí tím nebyla nijak narušena. Přes výše uvedené jsem hned ze začátku zmínila důvody i cíle mého výzkumu, předložila písemné prohlášení o využití získaných dat a naprosté anonymitě údajů, které by mohly být nějakým způsobem zneužity, či by podle nich došlo k identifikaci mentora. Rozhovor probíhal cca 45 minut a byl nahráván na diktafon.

O možnosti stát se romským mentorem se respondent dozvěděl od OSPOD, který oslovila Mgr. Dagmar Doubravová s tím, že hledá vhodného adepta pro práci romského mentora. Vzhledem ke skutečnosti, že se díky zaměstnání, které mentor v současnosti vykonává, s pracovníci OSPOD znají, byl Mgr. Doubravové doporučen právě on. K rozhodnutí stát se romským mentorem ho vedla *„motivace udělat něco pro lidi, pro děti a taky získat spoustu nových zkušeností.“* Jako mentor pracuje jeden rok. Klienty mu doporučuje OSPOD. On sám potom rodinu navštíví a nabídne svou službu. Vzhledem k tomu, že mentora hodně rodin zná, reagují na něj dobře a zatím se mu nestalo, že by nějaká rodina nabízenou pomoc odmítla. Přiznává, že se některé rodiny ze začátku bály, že je *„napráská a oni pak budou mít opletačky se sociálkou“*. Pokud tato situace v rodině nastane, řeší ji mentor takto: *„Já na ně jdu přes děti, se kterýma se*

znám a pracuju s nima. Jak si získám děti, tak mám i rodiče.“ Dále udává, že za dobu jeho působení se pohled klientů na něj změnil k lepšímu, neboť jsou přesvědčeni, že jim přichází pomoci.

Nejčastějšími problémy, které s rodinami řeší, jsou zadluženost, nepravidelná docházka dětí do školy a neuspokojivá bytová situace. Pokud ovšem začne spolu s rodinou tyto problémy řešit, je přesvědčen o tom, že je v jeho silách zlepšit situaci rodiny. Nesetkává se často s tím, že by si klienti uměli pomoci sami.

Mentor je přesvědčen, že jeho práce smysl má a jeho očekávání splnila. Uvádí, že *„prostě, protože máme nějaký úspěchy, a to je důležitý“*. O nabízenou pomoc rodiny stojí, *„protože bych řekl, že jsem mostem mezi úřadama a nima, těma klientama vlastně.“* Snaží se jít příkladem a kamarádsky vysvětlovat, a to ne z pozice úředníka.

Pokud by měl mentor zhodnotit spolupráci se zapojenými subjekty, v tomto případě jde o SPJ, PMS a OSPOD, je přesvědčen o její bezproblémovosti a dobře fungující komunikaci. S pracovníky SPJ má kamarádské vztahy. Mentor si není vědom překážek, které by ztěžovaly jeho práci. Všichni se mu snaží vyjít vstříc, a pokud nastane nějaká menší komplikace, vždy se zdárně vyřeší. K výkonu mentorské činnosti nepotřebuje žádnou větší pravomoc a domnívá se, že kdyby vystupoval z pozice úředníka, tak *„by se ho báli.“* Není si vědom ničeho, co by jeho práci usnadnilo.

Pohled na mentorskou činnost se u respondenta za rok působení nijak nezměnil. *„Ničeho jsem se nebál a šel jsem do toho. Pohled se nezměnil. Já všem hned řeknu všechno na rovinu. Když se jim někam nechce, třeba do práce, tak je prostě vyženu. Prostě řeknu jim na rovinu, že jsem na ně naštvanej a hotovo.“*

Řešením problémů v rodinách by dle mentora bylo zaměřit se na oblast vzdělávání. *„Musí se začít u dětí a u vzdělání. Škola je základ. Já jsem byl na střední škole ve třídě sám. Naproti škole bydleli Romové, ale... no hrozný... poflakovali se celý dny. Já jsem byl v pohodě do té doby, než jsem ve třídě řekl, že jsem Rom. Předtím si všichni mysleli, že jsem tak opálenej. Někteří spolužáci se se mnou normálně přestali bavit. Ale nějaký kamarádi mi zbyli. Já jsem tohle neznal. Jsem z vesnice a tam jsme žádný problém neměli, tam se na to nehrálo. Studoval jsem výborně... taky trochu naschvál těm ostatním. Teď dálkově dělám další školu a snad ze mě jednou bude Bc. Chci taky psát*

bakalářku o mentorech... si mi to vyfoukla! Takže já vidím největší řešení ve škole. Ve vzdělání. Moje sestra chodí na tu samou střední školu a strašně se snaží... je furt v knihovně a chce mít lepší známky, než já. Takže jsem pro ní motivací. A chci motivovat všechny děti, se kterými pracuju a myslím, že se mi to daří.“

Rozhovor č. 4 – mentor (respondent) D

Čtvrtý rozhovor probíhal také na pracovišti mentora. Svůj čas mi ochotně věnoval, byť jsme si schůzku domluvili na den státního svátku. Mentora velice zaujalo téma diplomové práce a sám mi položil několik otázek týkajících se mého výzkumu, načež mi nabídl svou pomoc, pokud bych cokoli potřebovala. Před započítím samotného rozhovoru jsem mentora ujistila, tak jako ostatní dotazované, o naprosté anonymitě našeho rozhovoru a odstranění všech identifikačních údajů, které by čtenáře navedly na to, s kým byl rozhovor pořízen. Mentor bez zaváhání souhlasil s nahráváním jeho odpovědí na diktafon.

Mentor je ve svém civilním povolání sociálním pracovníkem. V roce 2004 ho telefonicky kontaktoval Bc. Roman Slivka, romský koordinátor Krajského úřadu v Českých Budějovicích s tím, zda by se nechtěl stát romským mentorem. Respondent netušil, kdo to romský mentor je. Nejdřív se mu do toho nechtělo a dlouho o celé věci přemýšlel. *„Já už taky špatně spím, tak jsem přemejšlel a říkal jsem si, když to nebudeme dělat pro ty Romy, tak kdo? Ať se na mě nikdo nezlobí, ale neromský sociální pracovníci, ne že bych je chtěl nějak hanět, ale málokdo z nich chápe tu romskou komunitu, jako jí chápu já. Stejně tak, jako se já budu vžívat do pocitů neromů, když to tak mám říct. Prostě, Vy si s nima budete víc rozumět.“* Po absolvování vzdělávacího kurzu a úspěšném složení zkoušky se tedy stal v roce 2004 romským mentorem.

Na každého klienta prý působí něco jiného, nicméně se všemi jedná narovinu. Bylo by přínosné, kdyby úředník PMS poučil každého klienta, že může mít romského mentora, i když na druhou stranu přiznává, že některý klient řekne: *„Já žádnýho nechci a hotovo.“*

Za dobu, co působí jako mentor, se mnohé změnilo. Když jsou někteří lidé vícekrát trestaní, znají trestní právo lépe, než on. „*Ty lidi mě prostě pošlou někam, že je to nezajímá, ty prostě zájem nemají.*“ Nicméně mentor to nevzdává, protože „*přece jde o rodiny, jde o děti.*“ Navštíví tedy klientovu matkou, popřípadě manželku a vysvětlí jim, co například obnáší alternativní trest a co jim hrozí a většinou se to setká s úspěchem. „*Jde o sociálně slabý lidi a jejich rodina se může rozpadnout. Je fakt, že jsou rodiny, kde je otec osmkrát trestán a řekne mi: Hele, já si to raděj odsedim.*“ Většina klientů a rodin je sociálně slabých a těm by se, dle respondenta, vyplatilo, kdyby šli raději pracovat. „*Právě, že za období co to dělám, došlo ke změně. Přijde mi, že je to dnešní trend.*“

Mentor na návrh pracovnice OSPOD navštíví tu kterou rodinu. Za kým půjde první, nechávají na něm. Většina klientů ho zná. Když k nim přijde, řekne jim, že ví, že mají nějaký problém a nabídne jim svou pomoc. Klienti o pomoc stojí a mentorovi se ještě nestalo, že by někdo jím nabízenou službu odmítl. S klienty sepíše dohodu o spolupráci. Navíc jsou klienti poučeni, že mohou od spolupráce kdykoliv odstoupit, nicméně tato situace ještě nikdy nenastala. Poté, co je dohoda podepsaná, navštíví respondent rodinu s pracovníkem OSPOD. Všechny schůzky jsou domlouvány dopředu a všichni zúčastnění s termínem musí souhlasit. „*Každý si děláme při tom jednání v rodině poznámky a já jsem ten, kterej řeší dluhy. Jakýkoliv, ať jsou z nájmu, úvěrový, z dětských domovů, prostě všechny. Moje práce spočívá v tom, že navazuju kontakty s věřitelem a dávám jim vědět, že jejich sociální situace je taková a taková a že teď spolupracujeme na tom, aby začali splácet.*“

Při práci s klienty klade mentor důraz na komunikaci a na podporu. Je dobré klienty chválit i za maličkosti, třeba za to, že si došli někam něco vyřídit. Pokud necítí ze strany klientů snahu, řeší takovouto situaci rázně. „*Tak tomu člověku dám jasně najevo, co si o tom myslím a je mi úplně jedno, jestli se zlobí, nebo nezlobí.*“ Klienti o něm říkají: „*Je to parchant, ale pomůže.*“ Zatím se nestalo, aby někoho, s kým mentor spolupracoval, „vyhodili z bytu“.

Žádné zásadní překážky při své práci nepocítuje. Pokud nastanou, tak většinou díky špatné spolupráci klientů. Mrzí ho, že obecní úřady už nechtějí, díky předchozím

špatným zkušenostem, brát klienty na vykonávání obecně prospěšných prací. Větší pravomoc nechce, protože jeho spolupráce s klienty je založena na dobrovolnosti a zvýšenou pravomoc tedy ke své práci ani nepotřebuje.

Na otázku, zda má práce mentora smysl, bez váhání zvolá: „*Určitě! No to je jasný. A má i výsledky.*“ Očekávání, se kterými vstupoval do spolupráce s klienty, se naplnila. „*V každém případě! Já vidím sám, že to pomáhá. Když jsou děti, který páchaj trestnou činnost, tak já jsem na ně sice naštvanej, ale snažím se, aby si to všechno odpracovaly.*“

Často také řeší s klienty problémy ve škole. V současnosti pracuje s jedním chlapcem, který společně s kamarády neromy ukradl kolo. Jeho matka se z důvodu, že „se jí nechtělo vstávat,“ nedostavila k soudu. Chlapec se učí dobře, ale ve škole často chybí. Matka ho stále omlouvá. „*No to nejde přece takhle! No přece, i kdyby Vám se nechtělo školy a ta maminka by Vám neřekla: Hele, obleč se a mazej do školy... do té školy půjdeš! Tak jak by to dopadlo? Nestačí, abychom za nima chodili a domlouvali jim. Musí pocítit, že když to dítě do školy nepůjde, tak bude následovat nějaká trest. Musí to pocítit.*“

Za zásadní, pro řešení častých problémů v rodinách, považuje mentor vzdělání. „*Oni nepovažujou vzdělanost za vklad do života... nepovažujou. Co chcete od absolventů zvláštních škol? Je to tak, přijde romský dítě do první třídy a učitelkama něj mluví česky. To dítě umí špatně romsky, umí špatně česky... a učitelka řekne: Tak děti, vyndejte si zelenou pastelku... a Vaše dítě reaguje. Romský ne. Moje holka dělá deset let ve školství... někdy těm učitelům řekne: Podívejte, u nás to tak není. Ty hodnoty, co uznáváte Vy, neuznáváme my... Je to o tom, že se fakt neznáme. Nicméně přiznávám, že se nemůže většina přizpůsobit menšině, to je jasný!*“

Řešením by, dle respondenta bylo: „*Pojďte vytvořit podmínky, aby se ty romský děti cítily ve školách dobře. Podívejte, otevřete knížku... a maminka Češka, dítě Čech... Z osobní zkušenosti vím, že do čtvrté třídy není problém, ty děti s tím prostě nemaj problém. Učí se a učitelku mají rádi... Ale potom, když jsou starší, tak jim začnou nadávat: Ty smrdíš, jíš plesnivý rohlíky. Kdyby to bylo naopak a pořád se do Vás někdo střefoval, taky byste si řekla: Sakra, proč mi ty Cikáni nedaj pokoj?*“

Spolupráci se zapojenými institucemi hodnotí mentor jako „*perfektní*“. Pravidelně se vzájemně setkávají a mají zpětnou vazbu.

Na závěr respondent uvádí, že práci romského mentora vykonává hlavně kvůli dětem, které za nic nemohou. Někdy si, a to většinou v případech, že přijde do rodiny, kde otec kouří drahé cigarety a dítě je ve špíně a hladové, sice řekne: „*Co já tady dělám?*“, ale nevzdává to a v práci pokračuje.

Rozhovor č. 5 – mentor (respondent) E

Tento rozhovor probíhal rovněž v zaměstnání mentora. Věnoval mi svůj čas určený na obědovou přestávku. I zde jsem se setkala s naprosto vstřícným přístupem a ochotou bez problémů odpovídat na všechny mnou položené otázky. Na úvod jsem mentora seznámila, i přes to, že jsme se již v minulosti několikrát setkali a on sám věděl, čeho se můj výzkum týká, s tématem a cílem diplomové práce a formou mnou prováděného výzkumu. Mentor souhlasil s nahráváním našeho povídání na diktafon. Rozhovor trval 50 minut.

V roce 2004 oslovila respondenta paní Mgr. Dagmar Doubravová, předsedkyně SPJ a požádala ho, aby se stal romským mentorem. On souhlasil. Zaujala ho práce mentora jako taková. Dozvěděl se, že půjde o terénní práci a že bude poskytovat pomoc Romům páchajícím trestnou činností a rodinám, kde je problémů více. „*Mě to zaujalo, protože jsem viděl tu potřebnost. Zaujalo mě i to, že jim mentor bude poskytovat poradenství.*“ Absolvoval tedy vzdělávací kurz, složil zkoušky a od roku 2004 je řádným mentorem.

Díky povolání, které vykonává, pro něj není problém dostat se do kontaktu s klienty, neboť jich většinu zná. Díky jeho mentorské činnosti pozná rodiny a klienty ještě více. Velice se těšil na práci s mladistvými, při níž se dozvídá, proč páchají trestné činy a zároveň si osvojí určité způsoby řešení tohoto problému. Navíc si díky práci v terénu snáze udělá obraz o dění v romských komunitách. Je rád, že mu tato práce dává poznatky. Dozvídá se, jaké mají někteří Romové problémy a snaží se je s nimi řešit.

Klienti ho přijímají bez obtíží a to prý proto, že mění styl jednání. Snaží se k nim přistupovat jako mentor, ne jako úředník. Nejdříve jim vysvětlí, za jakým účelem přišel. Musí vědět, že za nimi mentor nejde proto, aby jim ublížil, nýbrž se jim snaží pomoci. Z uvedeného důvodu to musí být „člověk z lidu“. Rodiny velice stojí o nabízenou pomoc a na mentora se nyní sami obrací lidé, kteří mají nějaké potíže.

Na klienty se mentor snaží působit jako jeden z nich a při jednání dává velký důraz na komunikaci. Hodně s nimi mluví, aby si navzájem porozuměli. Pokud to nejde v češtině, přehodí do romštiny a mluví romsky, v čemž také spatřuje výhody mentora Roma. Nikdy se nad nikým nepovyšoval. Klienti vědí, že on ve svém životě něco dokázal, že si něco vydobyl, „*takže možná působím motivačně na ty děti. Dospělí, když s nimi mluvím, tak se zajímají a ptají se mě: A jak jsi to dokázal? A já jim to říkám. Vyprávím, jak jsem prožil dětství a jak jsem studoval a že obyčejný člověk svou pílí může něčeho dosáhnout.*“

Na otázku, jakou oblast považuje za klíčovou pro řešení problémů v rodinách, respondent odpověděl: „*Říkám jim, že je zapotřebí chodit do školy. Že nejdůležitější je vzdělání. Romové dělají velkou chybu v tom smyslu, že mladý kašlou na školu, a když dospějí, je těžký to dohnat*“. Dále jim vysvětluje, že není nutné mít brzo děti a zakládat rodiny. „*Já pocházím z východního Slovenska... taky to nebylo jednoduchý, ale... splnil jsem přání své matky, která hodně naléhala, abych studoval. Šel jsem na střední školu a odmaturoval jsem a v pětatřiceti jsem vystudoval ještě vysokou školu. Taky jim říkám, že není třeba se bát zkoušek. Romové se totiž bojí zkoušek. Oni chodí klidně tři roky do učení a hrozně se bojí závěrečných zkoušek. Tak k nim nejdou. A taky jim říkám, že je třeba se zbavit škodlivých návyků. Kdo nespáchal trestný čin, není chlap. Tak oni to vidí.*“

Nejčastěji s klienty řeší problém s odpracováním obecně prospěšných prací. Vysvětluje jim, že jde o trest za spáchané trestné činy. Nicméně je těžké vysvětlovat rodinám, že bude muset někdo chodit po práci do jiné práce a nedostane za to plat. Chápu to těžko a mentor jim neustále vysvětluje výhody řádného odpracování obecně prospěšných prací - za prvé nebudou mít záznam v rejstříku trestů a za druhé nebude rodina bez příjmu, když nebudou muset nastoupit do výkonu trestu.

Situaci rodin, kterým pomáhá, vnímá mentor jako špatnou. Někdy nastávají těžkosti i při jednání s rodinou. „Povětšinou víme, že jsou lidi, kteří na to rezignují a jdou pak třeba do výkonu trestu. Rezignují na všechno. Ty rodiny nemaj zaměstnání, nemaj příjem. V očích majority zneužívaj sociální dávky a podobně. Já osobně jsem nevěřil tomu, že člověk má velké obtíže vyjít jen z dávek. Nevěřil jsem tomu, ale... vidím, jaká je situace. Nemají práci.“ Problém s nezaměstnaností tkví dle mentora také v tom, že „Rom, i když je vysokoškolák, tak má ztížený přístup na trh práce. Když vypadáte jako nerom, máte trochu světlejší kůži, tak se šance zvyšuje. Ale když jasně vypadá jako Rom, má třeba i vysokou školu, tak má ztížené podmínky. Nikdo to takhle nahlas neřekne. Já znám hodně případů, kdy i intelektuálové a velice šikovný lidi nemůžou sehnat práci.“

Mentor si není vědom překážek ztěžujících jeho práci, i když dále uvádí, že kdyby nebyl úředníkem, ale jen romským mentorem, bojí se mu úředníci dávat nějaké informace. S PMS se pravidelně setkávají, a pokud jsou nějaké překážky, řeší je hned namísto. „Můžu Vám říct, že zatím všechno klapě na jedničku,“ dodává k mému dotazu mentor. V průběhu rozhovoru ovšem doplnil, že práci romského mentora by dle něj usnadnila lepší informovanost mezi ním a PMS. Sice se s PMS pravidelně setkávají, ale kdyby jim mentor nezavolal jako první a nezjišťoval, zda klient za probačním úředníkem dochází, nikdo by ho o tom neinformoval. Je přesvědčen o potřebnosti kontaktu probačních úředníků s mentorem.

Vizí budoucnosti je romský probační úředník. Mentor doufá, že „jednou v řadách úředníků uvidíme i Romy,“ a dodává: „Bylo by fajn, kdyby Romové byli ve zdravotnictví a školství.“

Podle názoru mentora dostává veřejnost informace o existenci této služby průběžně. Klienti PMS už o tom ví a ostatní, kteří nepřišli s PMS do styku, se to dozvídají z letáčků nebo od dětí. „Můžu Vám říct, že šedesát sedmdesát procent romských občanů ví, co to je práce romského mentora,“ dodává. Na školách jsou o existenci služby informováni výchovní poradci a zástupci ředitelů škol. Pokud má dítě opatření, škole je automaticky oznamováno, že za dítětem bude docházet romský mentor. Pokud ve škole působí i romský pedagogický asistent a situace rodiny to vyžaduje, kupříkladu protože

nezletilý neplní své povinnosti vyplývající z dohledu probačního úředníka, informuje o této situaci PMS přímo tento asistent.

Práce romského mentora splnila jeho očekávání. *„Jsou tam výsledky. Je to řešení a prevence kriminality. Práce mentora má smysl hlavně v tom, že řeší problémy romských občanů..., i v tom, že člověk pomáhá. Romové nejsou oblíbenou minoritou. Chtěl bych, aby došlo ke změně,“* dodává.

Na závěr dostal mentor prostor pro své otázky. Zajímala by ho diplomová práce, kterou píše a chtěl by jí vidět. Jeho zájem mě potěšil. Sdělila jsem mu, že jeden výtisk bude mít k dispozici SPJ, přičemž bude přístupná také na internetu a nabídla odkaz na webové stránky.

Rozhovor č. 6 – mentor (respondent) F

Tento rozhovor probíhal po telefonu. Mentor mě znal z našeho nedávného osobního setkání a s rozhovorem již dříve souhlasil. Nad rámec toho byl ještě před mým telefonátem osloven a požádán Mgr. Markem Demnerem, koordinátorem projektu Posílení rodiny, o poskytnutí tohoto rozhovoru. Mentor byl velice vstřícný a ochotně mi věnoval svůj čas. Před samotným rozhovorem jsem mu ve stručnosti zopakovala, za jakým účelem ho oslovuji, co je cílem mé práce a k čemu budou jím sdělené informace využity. Mentor také souhlasil s nahráváním rozhovoru, jenž trval 45 minut.

V roce 2004 byl respondent nezaměstnaný a oslovil ho pan Bc. Roman Slivka. Dal mu adresu a začalo školení. Respondent nevěděl, o co půjde a jestli bude nějakým přínosem, ale pak zjistil, že *„je to jaksi ze života. Že v rámci té komunity bych byl něco platnej. Zjistil jsem to, že můžu bejt prospěšnej.“* Jde mu především o mladistvé, kvůli kterým to dělá. Řekl si: *„Sakra, já pro ty děti musím něco udělat!“*

PMS mentora telefonicky kontaktuje v případě, že má problémového klienta a on za ním zajde. Pokud nebydlí na udané adrese, hledá ho mentor přes známé či rodiče. Někdy se problémoví klienti schovávají. Když klienty navštíví, reagují překvapeně. Mentor jim vysvětlí, že se nemusí bát, protože jim přichází pomoci. Dokonce byl

prvním mentorem, který prováděl probační dohled. Díky tomu, že jako mentor působí již od roku 2004, všichni ho v místě působnosti znají.

Rodiny o pomoc mentora stojí. Platí na ně komunikace a domluva. Díky zkušenostem už mentor pozná, co na koho zaúčinkuje.

Nejčastěji v rodinách řeší „*problémy s chováním a taky, aby nekradli*“. Na otázku, co považuje za klíčové při řešení problémů rodin, bez váhání odpovídá: „*Říkám a připomínám rodičům, že vzdělání je základ. V první řadě, že s dětma musí řešit školu. Že je třeba všechno řešit v klidu, aby nebyly problémy ve škole. Potom i chování na veřejnosti, kouření, pití, drogy, marijánka. Už to okoštovaly i dvanáctiletý děti. O tomhle preventivně pořád s nima mluvím.*“ V oblasti vzdělávání se snaží působit na rodiče i na děti. „*Říkám, že když budou mít třeba výuční list a budou rozumět práci, tak je vezmou do práce rádi. Řemeslníci jsou vždycky třeba. Říkám jim, že budou mít rodinu, děti a ptám se, jak je chtějí uživit. Vrátím se na začátek... škola, škola, škola. Nejde to jinak.*“ Dá se říci, že se snaží v rodinách působit preventivně. Sice není psycholog, ale díky absolvování kurzu, jež vedla Mgr. Jana Říčařová, je nyní klidnější, umí se krotit a ví, že „*všechno sice trvá dýl, ale dospěje to k lepšímu konci, než kdysi.*“ Dříve byl prudšas.

Mentor není přesvědčen o tom, že by bylo v jeho silách zlepšit situaci rodin. „*Můžu preventivně působit na ty mladý i na rodiče, ale pokud bude stále stejnej přístup ze strany úřadů a všech zainteresovaných osob, tak se nezlepší,*“ a dále dodává, „*Mladý dneska rostou jak dříví v lese. Ty rodiče sice maj o ně starosti, ale spíš, aby se měly dobře. Výchova dětí... šla úplně pryč. Tak například teď jsem zjistil, že kluk, kterej se učí, má na to hlavu a učitelé ho chválí ve škole a oni ho rodiče vemou a daj ho do zvláštní školy. Oni totiž jeho příbuzný, všechny děti, chodí do zvláštní školy a tam se mají dobře, tam mají víc času.*“ Rodičům to takhle vyhovuje. „*Já bych v tomhle případě trestal rodiče. Tohle bych fakt potrestal, proti tomu jsem fakt bezmocnej.*“

S překážkami, které by jeho práci ztěžovaly, se neseťkává. Pokud přece jen, jsou jedině ze strany klientů. Přesto se mu nikdy nestalo, že by někdo odmítl nabízenou pomoc. „*Oni mě spíš někdy vidí jako četníka nebo policajta, že hrozím. Ale já nehrozím. Já se jim snažím vysvětlit, že mou pomoc můžou odmítnout. Já se jim představím, řeknu, co a jak a zeptám se, jestli chtěj pomoct a oni souhlasí.*“

S SPJ je spolupráce vynikající, stačí jim jen zavolat a ve všem mentorovi vyhoví a jeho otázky vždy zodpoví. Díky tomu se může řídit podle jejich rad. S SPJ mají pravidelné supervize, na nichž proberou, jak má mentor s klientem postupovat. S PMS je spolupráce perfektní.

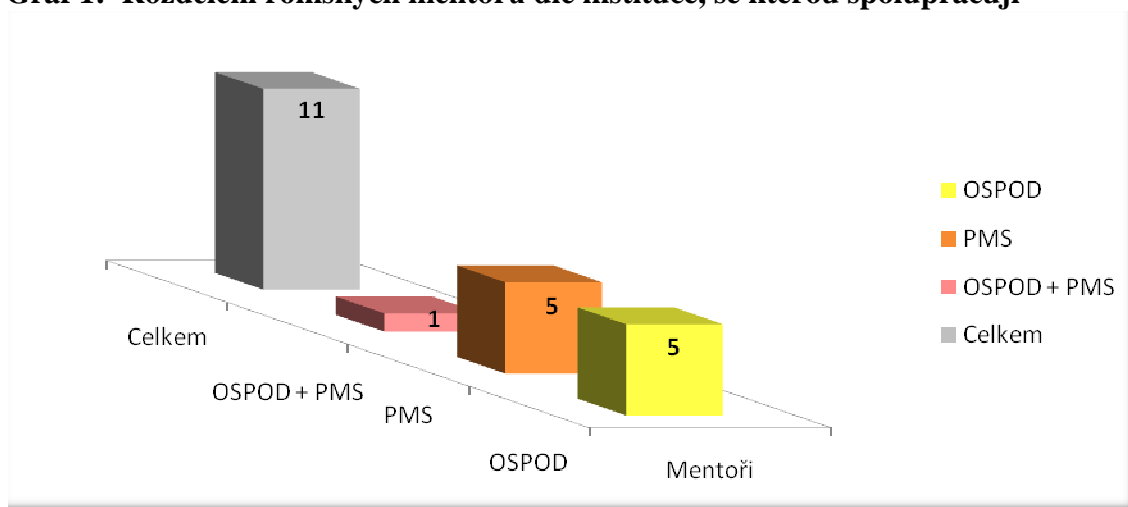
Práce romského mentora, dle respondenta, smysl má. Přes uvedené však nesplnila jeho očekávání. *„Ano, měl jsem jiná očekávání. Čekal jsem větší pravomoci, větší spolupráci s městskými úřadama. To jsem měl ale asi velký oči. Ale i tak, zaplat' pánbůh, když přijdu na nějaký úřad a představím se jako mentor, už se na mě začínají dívat jinak.“* Veřejnost, dle mentora, pojem romský mentor nezná, ale Romové jej znají.

Respondent je díky svému dlouhodobému působení zkušenější. Vadí mu ale, že nemá žádnou pravomoc. Cítí, že by mu pomohla spolupráce s terénním rodinným pracovníkem. Ještě lepší by možná bylo, kdyby on sám mohl zastávat přímo funkci terénního sociálního pracovníka, protože by byl na vyšší úrovni a měl by větší pravomoc. *„Já tu kulturu znám. Já nezmůžu nic z kanceláře. Terén mám zmapovanéj, vím, jak to tam je. Někdy, když mají rodiny problém a já nemám žádný pravomoce, tak mi řeknou: Když nic nemůžeš, tak co sem lezeš?“* Teď nemůže nařizovat nebo zakazovat, nýbrž jenom doporučit.

Na závěr zdůrazňuje, že svou práci vykonává rád a je s ní spokojený. *„Dělám to hlavně kvůli těm mladejm.“*

4.2 Statistická data a výstupy Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s.

Graf 1: Rozdělení romských mentorů dle instituce, se kterou spolupracují

Zdroj: statistika SPJ

Graf znázorňuje rozdělení romských mentorů podle instituce, se kterou spolupracují. Pět mentorů spolupracuje s OSPOD, dalších pět spolupracuje s PMS a jeden mentor spolupracuje s oběma institucemi současně.

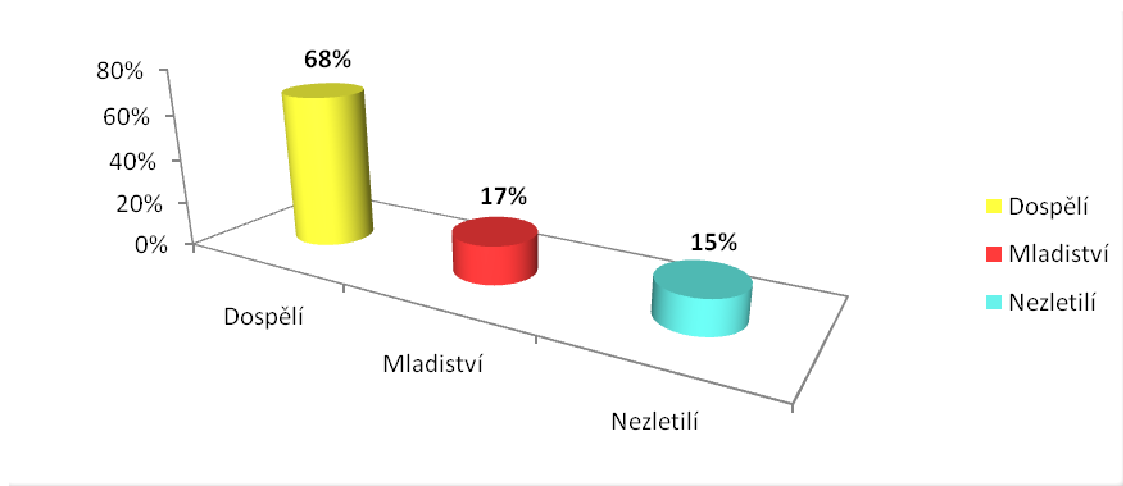
Graf 2: Rozložení romských mentorů spolupracujících s Probační a mediační službou dle spádových oblastí

Zdroj: statistika SPJ

Tento graf udává počet mentorů pracujících v jednotlivých spádových oblastech. Po jednom jsou romští mentoři zastoupeni v Táboře, Českých Budějovicích, Jindřichově Hradci a v Písku. Ve spádové oblasti Český Krumlov působí dva mentoři.

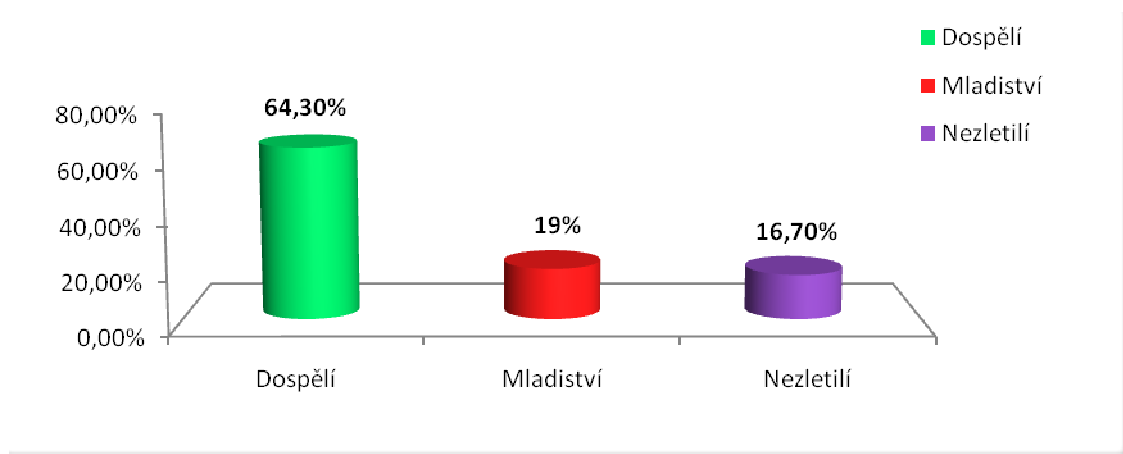
Graf 3: Rozložení romských klientů Probační a mediační služby dle věku v období 1.3.2009 – 31.12.2009

Zdroj: statistika SPJ

Tento graf znázorňuje rozdělení romských klientů Probační a mediační služby podle věku v období od 1.3.2009 do 31.12.2009. V uvedeném období spolupracovalo s PMS celkem 53 klientů, z toho 36 z nich bylo dospělých, 9 mladistvých a 8 nezletilých.

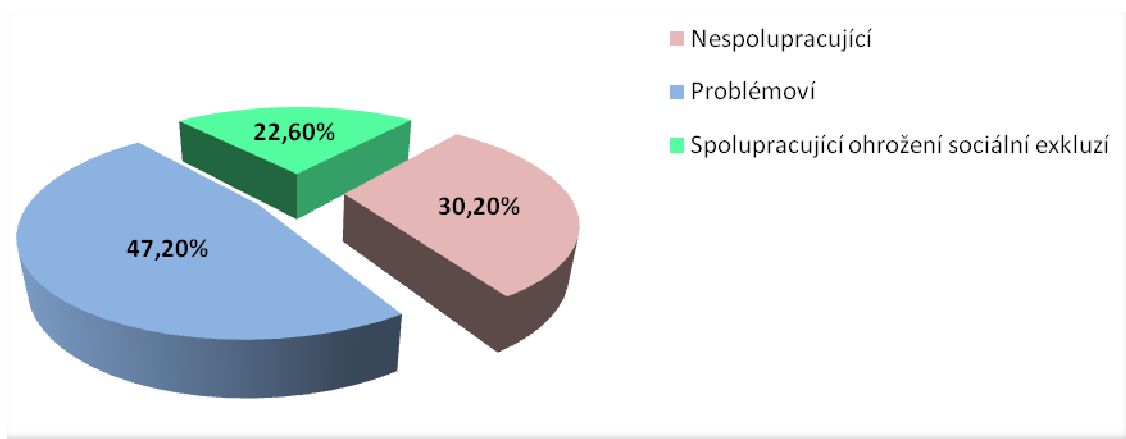
Graf 4: Rozdělení romských klientů Probační a mediační služby dle věku v období 1.1.2010 – 28.2.2010

Zdroj: statistika SPJ

Z celkového počtu 42 romských klientů v období od 1.1.2010 do 28.2.2010, bylo 27 dospělých, 8 mladistvých a 7 nezletilých.

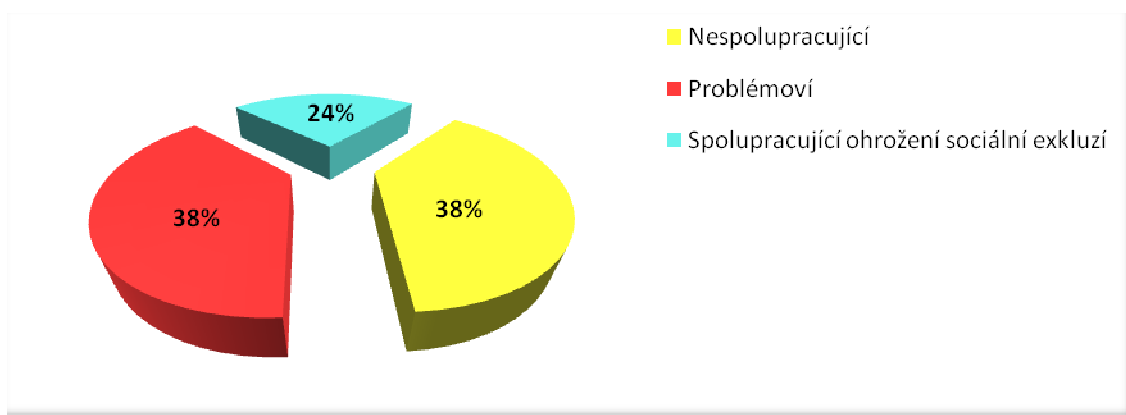
Graf 5: Rozdělení romských klientů PMS na základě jejich problematičnosti v období 1.3.2009 – 31.12.2009

Zdroj: statistika SPJ

Z celkového počtu 53 klientů, v období od 1.3.2009 do 31.12.2009, bylo 16 nespolupracujících, 25 problémových a 12 spolupracujících ohrožených sociální exkluzí.

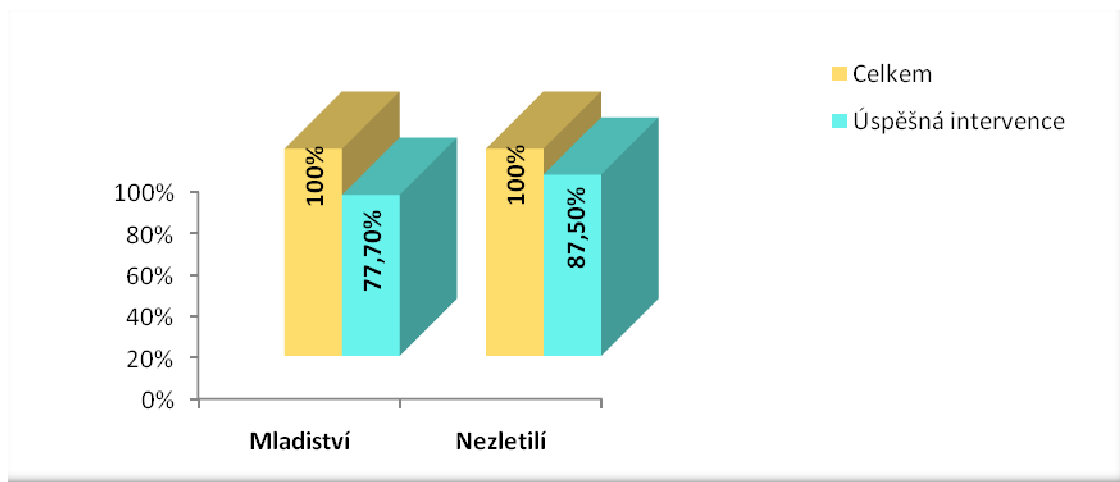
Graf 6: Rozdělení romských klientů PMS na základě jejich problematičnosti v období 1.1.2010 – 28.2.2010

Zdroj: statistika SPJ

Graf znázorňuje skutečnost, že z celkového počtu 42 klientů, v období od 1.1.2010 do 28.2.2010, jich 16 nespolupracovalo, 16 bylo problémových a 10 spolupracujících ohrožených sociální exkluzí.

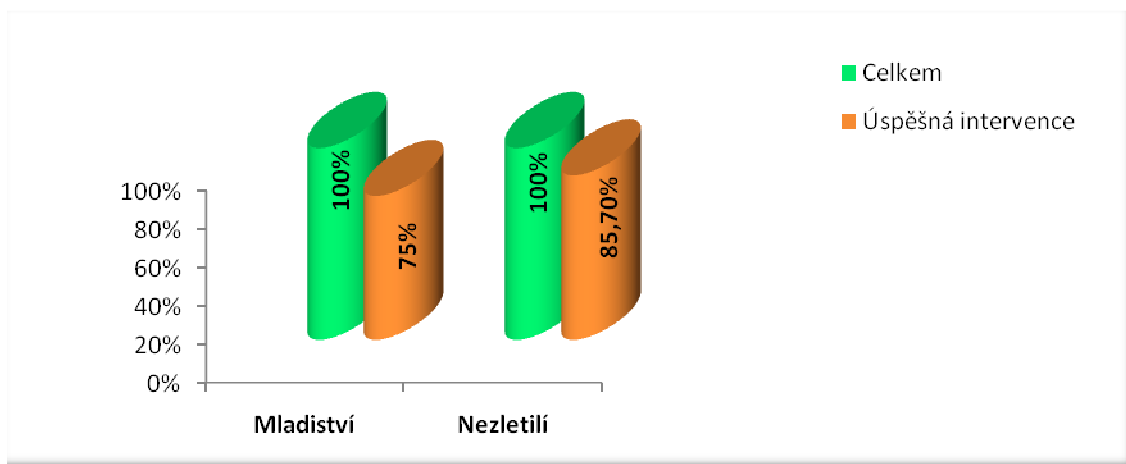
Graf 7: Úspěšnost intervence u mladistvých a nezletilých v období 1.3.2009 - 31.12.2009

Zdroj: statistika SPJ

V období od 1.3.2009 do 31.12.2009 bylo u mladistvých z celkového počtu 9 intervencí 7 úspěšných a z 8 intervencí u nezletilých bylo také 7 úspěšných.

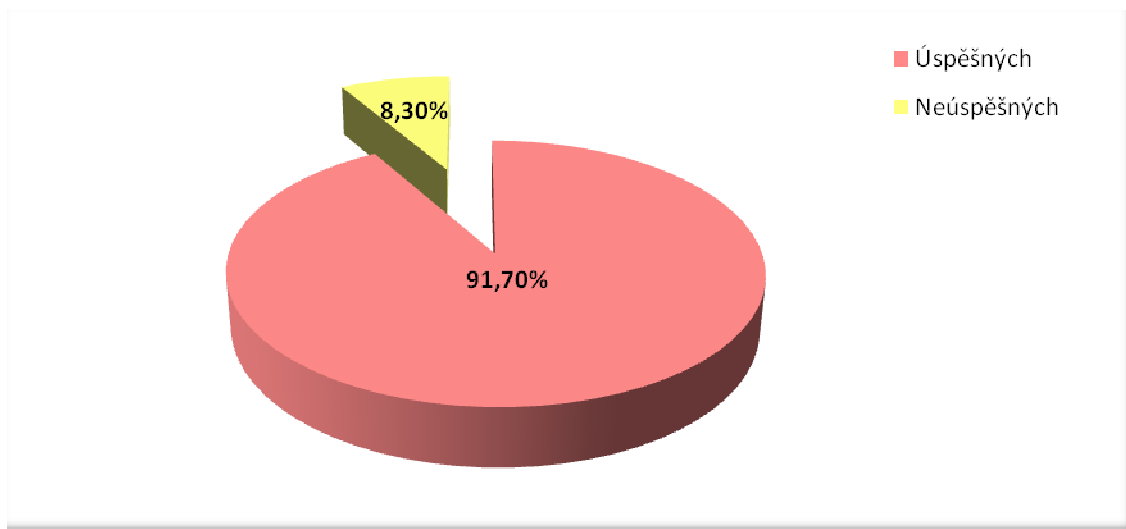
Graf 8: Úspěšnost intervence u mladistvých a nezletilých v období 1.1.2010 - 28.2.2010

Zdroj: statistika SPJ

Tento graf znázorňuje úspěšnost intervencí u mladistvých a nezletilých v období od 1.1.2010 do 28.2.2010. Bylo provedeno celkem 8 intervencí u mladistvých, z nichž 6 bylo úspěšných a 7 intervencí u nezletilých, přičemž úspěšných bylo 6 případů.

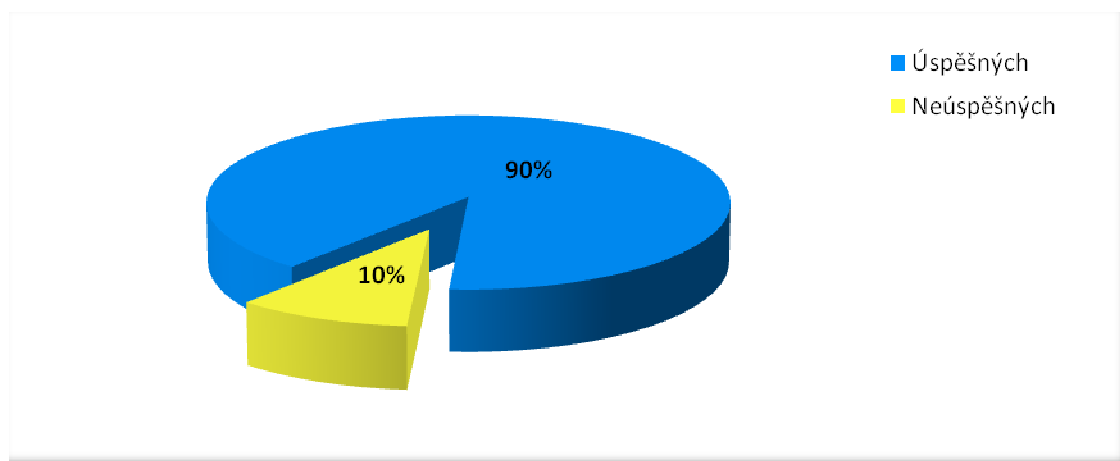
Graf 9: Úspěšnost u klientů ohrožených sociální exkluzí v období 1.3.2009 - 31.12.2009

Zdroj: statistika SPJ

Výše uvedený graf znázorňuje úspěšnost u klientů ohrožených sociální exkluzí v roce 2009. Z celkového počtu 12 intervencí, jich bylo 11 úspěšných a jedna neúspěšná.

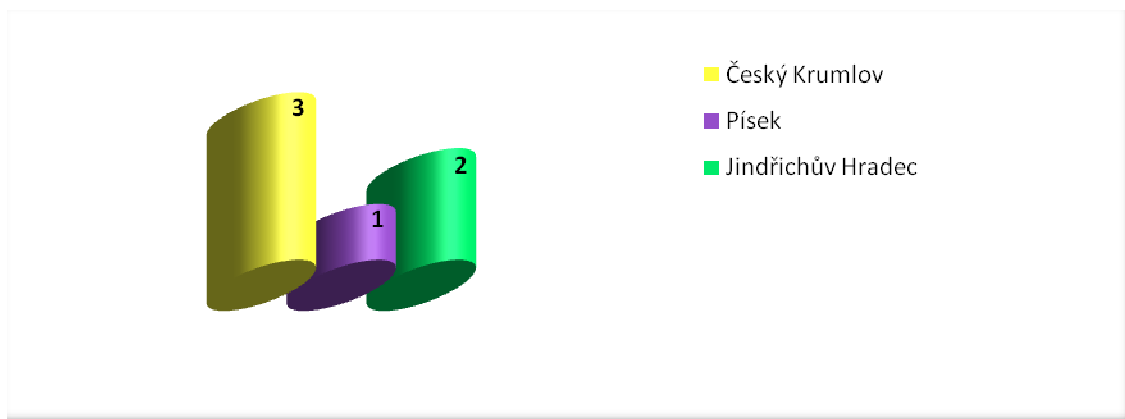
Graf 10: Úspěšnost u klientů ohrožených sociální exkluzí v období 1.1.2010 - 28.2.2010

Zdroj: statistika SPJ

Obrázek znázorňuje úspěšnost u klientů ohrožených sociální exkluzí v roce 2010. Z celkového počtu 10 intervencí, jich bylo 9 úspěšných a jedna byla neúspěšná.

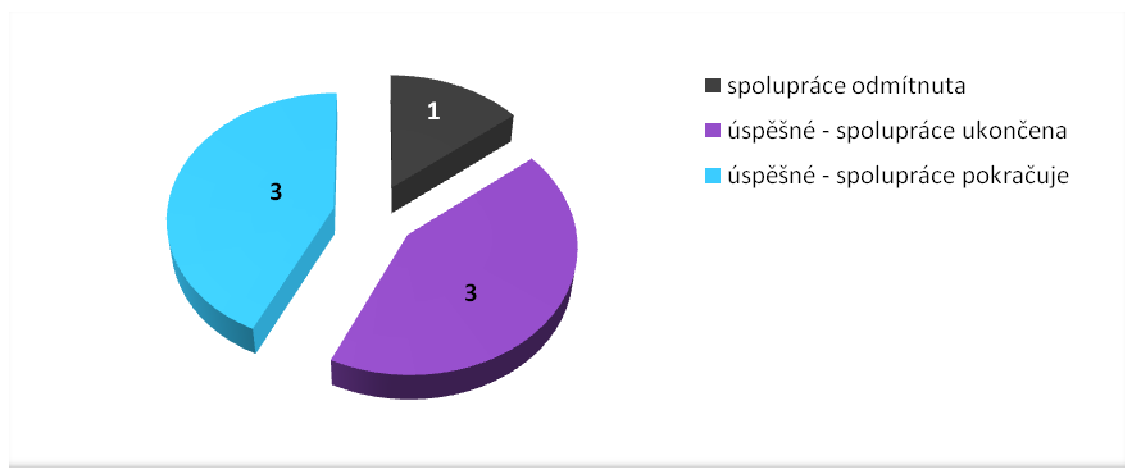
Graf 11: Rozdělení mentorů spolupracujících s OSPOD dle spádových oblastí

Zdroj: statistika SPJ

Na grafu vidíme počet mentorů spolupracujících s OSPOD v jednotlivých spádových oblastech jižních Čech. V Jindřichově Hradci s OSPOD spolupracují dva, v Písku jeden a ve spádové oblasti Český Krumlov spolupracují tři mentoři.

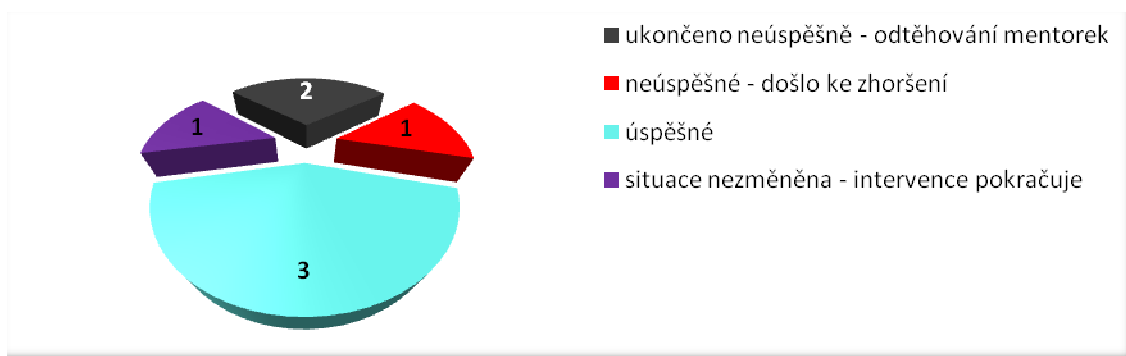
Graf 12: Přehled jednotlivých případů (rodin) s přihlédnutím k úspěšnosti / stavu ve spádové oblasti Jindřichův Hradec

Zdroj: statistika SPJ

Tento graf znázorňuje výstupy u jednotlivých případech. V jednom případě ze sedmi byla odmítnuta spolupráce, ve třech případech byla zakázka naplněna a spolupráce ukončena a v dalších třech případech byla původní zakázka naplněna, spolupráce však nadále pokračuje s novou nebo rozšířenou zakázkou.

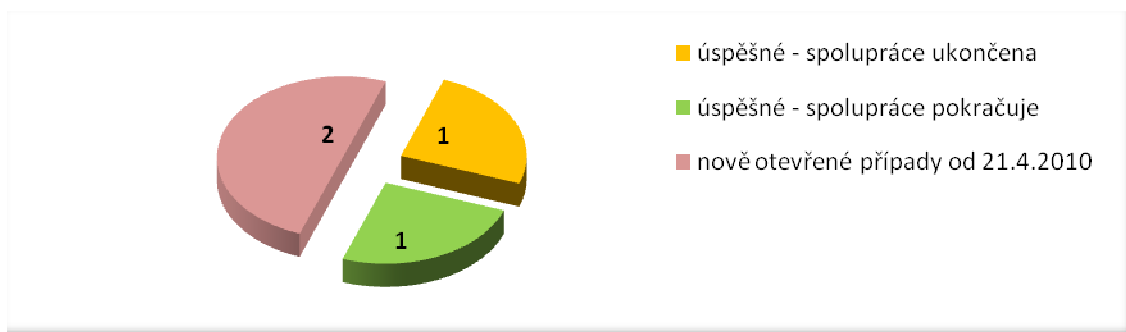
Graf 13: Přehled jednotlivých případů (rodin) s přihlédnutím k úspěšnosti / stavu ve spádové oblasti Český Krumlov

Zdroj: statistika SPJ

Na obrázku jsou znázorněny výstupy u jednotlivých případů ve spádové oblasti Český Krumlov. Z těchto 7 případů byla zakázka ve dvou případech ukončena neúspěšně, v jednom případě došlo ke zhoršení situace. Ve třech případech byla zakázka hodnocena jako úspěšně splněná a v jednom případě zůstala situace zatím nezměněna.

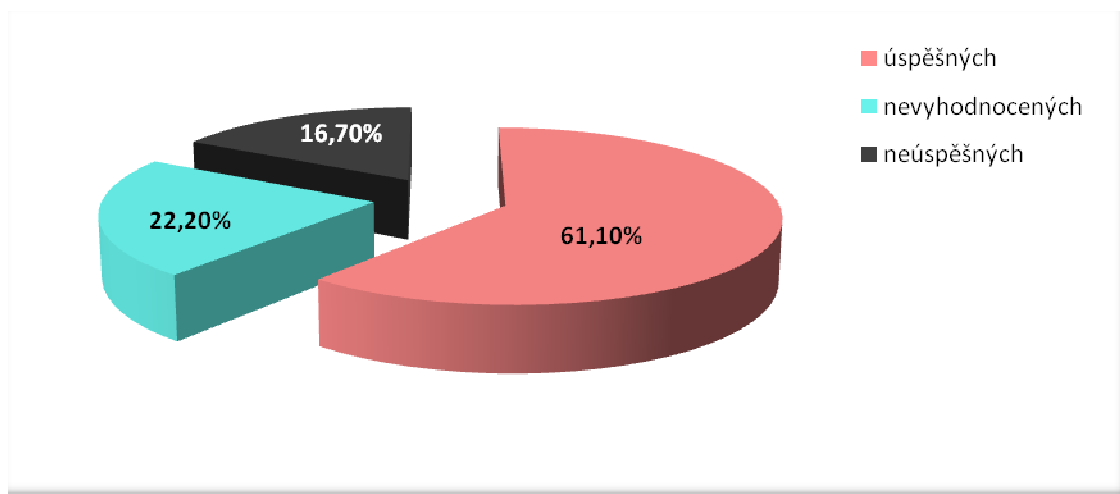
Graf 14: Přehled jednotlivých případů (rodin) s přihlédnutím k úspěšnosti / stavu ve spádové oblasti Písek

Zdroj: statistika SPJ

Na grafu vidíme výstupy u jednotlivých případů ve spádové oblasti Písek. Z celkových 4 případů byla v jednom případě zakázka úspěšně splněna a spolupráce ukončena, v jednom případě byla zakázka naplněna a spolupráce pokračuje s novou nebo rozšířenou zakázkou. Od 21.4.2010 jsou otevřeny další dvě nové zakázky – zatím bez výstupu.

Graf 15: Úspěšnost spolupráce ohrožených rodin s mentory

Zdroj: statistika SPJ

Tento graf znázorňuje celkovou úspěšnost spolupráce mentorů u klientů OSPOD. Od 1.3.2009 do 28.4.2010 bylo zaznamenáno 18 případů, z nichž bylo 11 úspěšných a 4 neúspěšné. Ve třech případech zatím nebylo možno provést vyhodnocení, tyto případy jsou otevřené a v jednání.

5. DISKUZE

5.1 Diskuze k údajům získaným z hloubkových polostrukturovaných rozhovorů

V této části jsou shrnuty jednotlivé výpovědi romských mentorů. Je nutno zdůraznit, že údaje, vyplývající z tohoto kvalitativního výzkumu, nelze zobecňovat na všechny romské mentory, kteří spolupracují s SPJ, ani na celou populaci Romů, žijících v České republice, a to i z důvodu, jenž zmiňuje Víšek (2006), že *„mluvit o Romech v množném čísle je vždycky zavádějící.“*

Výzkum byl prováděn v období listopad 2009 – květen 2010 a samotné rozhovory byly získávány v březnu až v květnu 2010. Respondentům bylo položeno přibližně patnáct hlavních otázek, které byly podle situace upravovány, doplňovány či zpřesňovány. Během rozhovorů nenastaly žádné komplikace.

Jaké pohnutky vedou romské mentory k vykonávání mentorské činnosti?

Já osobně se domnívám, že to musí být láska k lidem, k dětem, nelhostejnost k osudu rodin, které nesou označení „sociálně vyloučené“ a v neposlední řadě ochota obětovat svůj čas druhému. SPJ s mentory uzavírá dohodu o provedení práce a jejich hodinová mzda činí 130,- Kč. V průměru si mentor vydělá 1 000,- Kč měsíčně. Toto ne příliš vysoké finanční ohodnocení každopádně nekorresponduje s pracovním nadšením, které jsem pozorovala při každém setkání s mentory, a jistě není důvodem pro výkon této činnosti.

Odpovědi mentorů na otázku, co je vedlo k tomu, stát se romským mentorem, nebyly úplně stejné, měly však jednoho společného jmenovatele, a to *„pomáhat“*. Jeden z mentorů (A) chtěl *„pomáhat lidem v nouzi“*, jiní dva chtěli (B, D) *„udělat něco pro lidi a pro děti“*, mentor F cítil, že *„v rámci té komunity můžu být něco platnej,... že můžu být prospěšnej“*. Další (E) pociťoval *„potřebnost“* a navíc ho zaujalo, že bude *„poskytovat poradenství“*. Dva mentoři (B, C) uvedli, že důvodem pro vykonávání činnosti mentora je, že dělají *„most“* mezi úřady a lidmi, přičemž jednoho z nich se také dotýká, jak se společnost dívá na Romy. Toto zjištění potvrzuje i Kaleja (2009), když

hovoří o tom, že úcta a respekt mezi Romy jsou vždy přirozenými vlastnostmi, ač často vnější chování Romů pro členy majoritní společnosti působí dosti bizarně.

Každý z mentorů během rozhovoru zmiňoval, že všechno dělá hlavně pro děti. V romistické stejně jako v romologické literatuře se velice často setkáváme s výroky o lásce Romů ke svým dětem. Dle Kaleji (2009) romští rodiče milují své děti nade vše a „jsou ochotni jim poskytnout první poslední.“ Mann (2001) k tomu uvádí, že „je známé, že Romové milují svoje děti.“ Hübschmannová (1999) dále dodává: „Ačkoli se mateřská láska opěvuje snad v každé kultuře, je láska cikánských matek k dětem příslovečná.“ Dítě je spjato s rodinou a ta představuje v romských komunitách základní a vnitřně hierarchizovanou jednotku, provázanou řadou vztahů, zaručujících její funkčnost. V rodině bývá velké množství dětí a na ty je rodina soustředěna. Scheinostová (2006) ovšem uvádí, že romské rodině se nevyhnula současná krize hodnot. Díky politice minulého režimu utrpěly především vazby na širší příbuzenstvo. Nicméně, jak dále uvádí Scheinostová (2006), stále můžeme říci, že v mnoha případech rodin stále platí tradiční řád.

Jakým způsobem romští mentoři subjektivně vnímají přínos své práce?

Všichni mentoři na otázku, zda má jejich práce smysl, odpověděli kladně. Rodiny, kterým své služby nabízí, je přijímají pozitivně, i když ze začátku měli rodiče strach. Obávali se, jak uvedl mentor A, „že jim chci sebrat děti“. Mentorovi B zase rodiče nevěřili a jak uvádí: „Báli se, jestli nejsem s úřadama nějak spolčenej a brali mě jako nepřítele“. Mentor C se u rodičů setkal s obavami, „že je napráskám a oni pak budou mít opletačky se sociálkou.“ Časem ovšem většina rodičů i klientů svůj prvotní postoj změnila a jsou rádi, že jim mentoři pomáhají, neboť si uvědomují, že je tu někdo, kdo jim může pomoci. Na mentory A a E se lidé už sami od sebe obrací s žádostí o pomoc. Davidová (2004) považuje za klady romské povahy to, že mezi sebe Romové přijmou každého, kdo je má rád a i oni si ho oblíbí, nebo toho, kdo jejich pomoc potřebuje. To ovšem potvrzuje i Mgr. Dagmar Doubravová, předsedkyně SPJ, která v rozhovoru pro server iDNES.cz na otázku, zda si romské rodiny váží pomoci, odpověděla: „Myslím, že ano a hlavně zažívají pocit, že věci lze postupně měnit. Bez mentorů by to ale vzdali.“

Z rozhovorů s mentory vyplynulo, že jsou Romové k úřadům nedůvěřiví. K tomu Doubravová ve stejném rozhovoru ještě uvádí: „*Stejně, jako jsme my vůči nim. Jednu naši mentorku vozil na školení její manžel a hodně dlouho nám trvalo, než se na mě při setkání a podání ruky usmál. I to je hlavním cílem našich kurzů, kde mentory připravujeme na práci s klienty. Postupně si budujeme vzájemnou důvěru a současně vidí, že jejich práce má smysl a význam.*“ Tato slova potvrzují všichni dotazovaní mentoři. Jsou přesvědčeni, že existence služby význam má. Většina z nich k tomu hned dodává, že i díky výsledkům, které jejich práce vykazuje. Mentor A se jako jediný k otázce smysluplnosti práce vyjádřil odlišně od ostatních, když řekl: „*Někdy, když se mi vrací klienti, s kterými jsem pracoval první rok a teď se mi vrací, mám pocit, že to smysl nemá.*“ Důvod, proč se mu klienti vrací, spatřuje v „*sociálně vyloučený komunitě, která je tak silná, že oni ani nemůžou žít jinak. Možná, že kdyby každé z nich žil jinde, tak je to o něčem jiném. Nic je nemotivuje být lepší.*“ S tímto názorem také souhlasí Gabal (2006), dle něhož prostředí sociálně vyloučených romských lokalit disponuje taktéž větším potenciálem pro výskyt sociálně patologických jevů (alkoholismus, narkomanie, gamblerství). Ve větší míře se zde také setkáváme s kriminalitou, neboť lidé bez vzdělání a zaměstnání jsou více ohroženi stát se nejenom pachatelem, ale i obětí trestné činnosti.

Kromě mentora F se všichni shodují na tom, že práce splnila jejich očekávání. Mentor A například uvádí: „*Byly děti, kterým jsem pomohl a děti, kterým jsem nepomohl, ale... i kdyby to bylo jenom jedno dítě ze sta, tak je to pořád lepší, než nikdo!*“ Mentor D sděluje: „*V každém případě, já vidím sám, že to pomáhá.*“ Mentor C na stejnou otázku odpovídá: „*Prostě proto, že máme nějaký úspěchy a to je důležitý.*“ Mentor E doplňuje: „*Jsou tam výsledky. Je to řešení a prevence kriminality. Práce mentora má smysl hlavně v tom, že řeší problémy romských občanů..., i v tom, že člověk pomáhá.*“ Ze statistických údajů týkajících se Služby Mentor a z výstupů z pilotního projektu Posílení rodiny vyplývá, že spolupráce mentora pozitivní výsledky má. Podrobněji se těmito výsledky bude zabývat druhá část diskuze.

Očekávání mentorů, se kterými do projektu vstupovali, se naplnila. Pouze mentor F udává, že jeho očekávání naplněna nebyla: „*Ano, měl jsem jiná očekávání. Čekal jsem větší pravomoci, větší spolupráci s městskými úřadama.*“

Nejčastěji pomáhají mentoři v rodinách řešit problémy s docházkou do školy, zadlužeností jejich klientů, problémy s bydlením a nezaměstnaností. Mentor E častokrát se svými klienty řeší problém s odpracováním obecně prospěšných prací, neboť oni, dle jeho slov, těžko chápou, že za odpracování nedostanou plat. Někdy jeho klienti na všechno rezignují a mentor E dodává: „*Rezignujou na všechno. Ty rodiny nemaj zaměstnání, nemaj příjem. V očích majority zneužívaj sociální dávky a podobně. Já osobně jsem nevěřil tomu, že člověk má velký obtíže vyjít jen z dávek. Nevěřil jsem tomu, ale... vidím, jaká je situace. Nemaj práci.*“ Jako velmi problematický, jak uvádí Knejp (2009), se jeví pro většinu Romů ztížený přístup k zaměstnání, vedoucí u některých jedinců k závislosti na sociálních dávkách. V některých oblastech dosahuje nezaměstnanost až 100 %. Zmiňovaný autor dále uvádí, že dle Dokumentu Světové banky o zaměstnanosti Romů v ČR v roce 2008, je 65 % Romů v produktivním věku, žijících v sociálně vyloučených lokalitách, příjemcem sociálních dávek, z čehož zhruba 75 % příjemců dávek je neaktivních nebo nezaměstnaných. Romská populace žije v podmínkách materiální chudoby či se těmito podmínkám blíží. Jakoubek (2009) v tomto případě hovoří o tzv. kultuře chudoby. Životní strategie nezaměstnaných a na dávkách závislých Romů se, dle Knejp (2009), orientují pouze na přítomnost, tedy na uspokojení momentálních potřeb bez „*schopnosti přemýšlet dopředu a plánovat do budoucnosti.*“ Tento názor se shoduje s vyjádřením mentora A, který tvrdí: „*Oni žijou ze dne na den. Oni nekoukaj do budoucnosti.*“

Dle Metodiky Služby Romský mentor je mentorům, vzhledem k charakteru služby, jako služby poskytované nikoli odborníkem, ale vyškoleným laikem, který je klientovi blízký jazykem, kulturou a příslušností ke komunitě, ve výběru metod práce poskytována značná volnost. Jejich status mimo rámec státní struktury umožňuje mentorům improvizovat na základě konkrétní situace a používat k navázání a udržení spolupráce s klientem metody práce dle vlastního uvážení. Mentor A s klienty o problémech hodně mluví. Starší děti ho berou za kamaráda, ale mentor si drží určitý

odstup. „*Ano, tady jsem kamarád, ale tady už ne. Hranice si kontroluju.*“ Mentor B se řídí těmito zásadami: „*Jít do toho s nima a ne direktivně, musí tam být důvěra a musím být jejich zastávce a pozitivní vzor.*“ Dále dodává: „*Já jsem takovej malinko ostřejší, protože jsem prostě jeden z nich a vím, že bejt na ně moc hodnej není moc dobře.*“ Mentor C uvádí: „*Já na ně jdu přes děti, se kterýma se znám a pracuju s nima. Jak si získám děti, tak mám i rodiče.*“ Snaží se jít příkladem, kamarádsky a ne z pozice úředníka, nicméně pokud nastane problém, tak: „*Všem hned řeknu všechno na rovinu. Když se jim někam nechce, třeba do práce, tak je prostě vyženu. Prostě jim řeknu na rovinu, že jsem na ně naštvanej a hotovo.*“ Mentor D také se všemi klienty jedná na rovinu a klade důraz na komunikaci a podporu. Dle jeho názoru je dobré klienty chválit i za maličkosti, třeba za to, že si došli někam něco vyřídit. Pokud ovšem necítí ze strany klientů snahu, řeší tuto situaci rázně. „*Já tomu člověku dám jasně najevo, co si o tom myslím a je mi úplně jedno, jestli se zlobí, nebo nezlobí.*“ Mentor E se snaží na klienty působit tím, že vystupuje jako jeden z nich a při jednání dává velký důraz na komunikaci. Hodně s nimi mluví, a pokud to nejde v češtině, mluví romsky. Nikdy se nad nikým nepovyšoval. Mentor E tvrdí: „*Působím motivačně na ty děti. Dospělí, když s nimi mluvím, tak se zajímají a ptají se mě: A jak jsi to dokázal? A já jim to říkám. Vyprávím, jak jsem prožil dětství a jak jsem studoval a že obyčejný člověk svou pílí může něčeho dosáhnout.*“ Mentor F díky nabytým zkušenostem pozná, co na koho zaúčinkuje. Dá se ale říci, že na jeho klienty platí komunikace a domluva. Mimoto se snaží působit preventivně.

Já osobně zastávám názor, že individuální přístup mentorů ke klientům je velkým přínosem pro tuto práci. Každý z mentorů byl naprosto jiná osobnost, ale působili na mě všichni velice příjemně a setkání s nimi bylo silným a mohu říci i nezapomenutelným zážitkem. Získané informace mě dovedly k následující hypotéze: **„Efektivita spolupráce romských mentorů s romskými klienty je dána jejich jazykovou blízkostí a sounáležitostí s romskou komunitou.“**

Jakou oblast považují romští mentoři za klíčovou pro řešení problémů v ohrožených rodinách, kterým pomáhají?

Za klíčovou, pro řešení problémů v ohrožených rodinách, považují oslovení romští mentoři jednoznačně oblast vzdělávání. Dva mentoři (A, E) uvedli, že problém tkví mimo jiné v tom, že pro rodiny, kterým pomáhají, škola „není důležitá“, když mentor A navíc dodává, že: „Škola je pro ně taková imaginární.“ Tuto skutečnost pak potvrzuje sdělením, jak nahlíží jeho klienti na to, že on sám vystudoval střední a posléze vyšší odbornou školu: „*Móre, co jsi tam dělal?*“ Vzdělání dle Nečase (2005) nepatřilo v životě Romů k základním a prvořadým otázkám. Rodiče se báli, že by jim mohla škola jejich potomky odcizit a i děti přijímaly školu s pocity nechuti a nedůvěry. Přesto, však byly četné případy, kdy rodiče o školní docházku svých dětí dbali, dotazovali se na jejich prospěch a chování a někdy dokonce učiteli radili. Goral (2008) tvrdí, že většina romských rodičů si přeje, aby se jejich dětem vzdělání dostalo a Polechová (2005) k tomu dodává, že romští rodiče chtějí pro své děti lepší budoucnost, jíž spatřují v lepším vzdělání a kvalifikaci, než jakých sami dosáhli. S tím také souhlasí mentor A, který vystudoval vyšší odbornou školu. „*Já třeba vím, že díky mým rodičům jsem tam, kde jsem.*“ Podobně se vyjadřuje také mentor E, který tvrdí, že vysokou školu vystudoval na přání a naléhání své matky. Cesta ke vzdělání pro něj nebyla úplně jednoduchá a vysokou školu nakonec studoval dálkově při zaměstnání. Uvedené také koresponduje s diplomovou prací Drmotové (2008), která v rámci svého výzkumu došla ke zjištění, že „*Vzdělání romských dětí je pro romské rodiče důležité.*“ a „*Být vzdělán je důležité i pro romské děti.*“

Mentor F je přesvědčen, že vzdělání je základ. Snaží se v tomto ohledu působit nejen na děti, ale také na jejich rodiče. „*Říkám jim, že když budou mít třeba výuční list a budou rozumět práci, tak je vezmou do práce rádi.*“ Šotolová 2001 uvádí: „*Nekvalifikovaná populace má omezené možnosti při výběru zaměstnání. Většina Romů neobstojí v konkurenci na trhu pracovních sil a zůstává dlouhodobě bez zaměstnání.*“ Mentor E tomuto tvrzení oponuje „*Já znám hodně případů, kdy i intelektuálové a šikovný lidi nemůžou sehnat práci,*“ což odůvodňuje tvrzením: „*Rom, i když je*

vysokoškolák, tak má ztížený přístup na trh práce. Když vypadáte jako nerom, máte trochu světlejší pleť, šance se zvyšuje.“

Mentori C a D zmiňovali obtíže, jež mají romské děti ve škole. Mentor C hovořil o vlastní zkušenosti, když studoval střední školu. Poté, co se jeho spolužáci dozvěděli o tom, že je Rom, přestali se s ním někteří z nich kamarádit. Nicméně on se, snad i natruc spolužákům, snažil být nejlepší a v současnosti studuje vysokou školu. Mentor D vyprávěl, jak děti na druhém stupni nadávají svým romským spolužákům a těm se potom do školy nechce chodit. Říčan (1998) uvádí, že dle sociometrických výzkumů patří romské děti ve třídách, kde mají neromské spolužáky, spíše mezi děti neoblíbené.

Problém se školní docházkou spatřují mentori často v rodičích. Mentor B uvedl příklad dvou rodin, které *„nereagovaly na zápis do školy“*. Zároveň vidí problém v tom, že rodiče dávají často své děti do speciálních škol, aniž by k tomu byl objektivní důvod. Dělalí to prý proto, aby to sobě i dětem ulehčili. Stejněho mínění je i mentor F. Mentor D k tomu uvádí: *„Co chcete od absolventů zvláštních škol?“*

Dle Šotolové (2001) je jednou z nejvýraznějších příčin neúspěšnosti romských dětí při získávání vzdělání skutečnost, že tyto děti nezvládají v potřebné míře vzdělávací jazyk. Mentor D uvádí: *„Přijde romský dítě do první třídy a učitelka na něj mluví česky. To dítě umí špatně romsky, umí špatně česky... a učitelka řekne: Tak děti, vyndejte si zelenou pastelku... a Vaše dítě reaguje. Romský ne.“* Jedno z řešení by, dle něj, bylo vytvoření takových podmínek na školách, aby se tam děti dobře cítily. Zatím se tomu tak neděje, což dokládá výše zmiňovaným případem, kdy je romským dětem na druhém stupni jejich spolužáky nadáváno: *„Ty smrdíš a jíš plesnivý rohlíky.“* Jako další příklad uvádí: *„Podívejte, otevřete knížku... a maminka Češka, dítě Čech...“* V tomto ohledu dávám mentorovi D zapravdu. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že romský spolužák s námi „vydržel“ pouze první třídu základní školy. I když byl k dětem milý a snažil se, stejně ho kolektiv nepřijal mezi sebe, byl sám. Po ukončení první třídy odešel náš spolužák i se svou stejně starou sestřenicí, která navštěvovala vedlejší třídu, do (tehdy) zvláštní školy. Nebylo tenkrát řešením umístit obě děti do jedné třídy? Společně by si snadněji vybudovali své místo mezi spolužáky a také by je to tolik „nemotivovalo“ k odchodu z naší školy. Zde je namístě uvést výrok Kaleji (2009), se kterým se plně

ztotožňují. „*Kam te přindžarel le Romengere čhaven, avkes len sikav.*“ – „*Nejdříve poznej romské dítě, potom jej vyučuj.*“ Kaleja (2009) uvádí některé své poznatky vztahující se k učitelům romských žáků. Dle nich učitelé očekávají, že rodiče budou nápomocní svým dětem při vypracovávání domácích úkolů. Rodiče ovšem často nejsou schopni pomoci, nebo celý úkol vypracují místo dětí. Někteří učitelé nenabízí nic víc, než musí a vedou vyučovací hodinu frontálně, opomíjejíc sociokulturní znevýhodnění žáků.

Rodiče, dle mínění mentora D, svým dětem nadměrně omlouvají absenci ve škole, s čímž zásadně nesouhlasí a vidí v tom i důvod nadměrného zameškávání školní docházky dětmi. K tomu pak uvádí: „*No přece, kdyby Vám se nechtělo do školy a ta maminka by Vám neřekla: Hele obleč se a mazej do školy... do té školy půjdeš! Tak jak by to dopadlo?*“ Šotolová (2001) uvádí: „*Jejich školní docházka závisí na rozhodnutí rodiny. Tyto děti nejsou spokojeny v pedagogických strukturách, kde se nedozvídají nic o svém etniku.*“

Podle Bartoňové (2005) vyrůstá romské dítě v prostředí, které má odlišnou kulturu, jiný jazyk a uznává jiné hodnoty. K tomu Kaleja (2009) dodává, že životní styl rodičů je specifický. Nenavštěvují kulturní památky (muzea, hrady a zámky, divadla apod.), sportovní zařízení a nezúčastňují se aktivit, kde by dítě mohlo získat povědomí a poznatky související s tímto „společenským světem“. S tvrzením Kaleji koresponduje i vyprávění mentora A o chlapci, kterého měl na starost. Několikrát do týdne za chlapcem docházel a hodně si povídali. Rozhovory se stáčely na školu, rodinu, práci a na to, čím by chtěl chlapec jednou být. „*On viděl, že si ho někdo všímá a choval se strašně dobře. Já jsem se ho zeptal, co by v životě chtěl, kdyby si mohl cokoli přát. On mi na to řekl: Já bych se chtěl jet podívat do zoo. Takže, když jsem skončil ten program, tak jsem ho vzal do zoo, protože s rodičema tam nikdy nebyl. Byl z toho nadšenej. Některý děti by řekly, že chtějí prachy a on řekl zoo!*“

Ztotožňují se s doporučením Kaleji (2009), jenž vymezil pro učitele romských žáků tyto potřebné kompetence: znalost etnika, znalost základů jazyka minoritní společnosti, ochota poskytnout primární poznatky o kultuře etnika, přísná spravedlnost vůči všem,

prosociální charakter řešení výchovně vzdělávacích problémů a citlivá komunikace s rodiči.

Z výpovědí romských mentorů vyplynula tato hypotéza: **„Změna v přístupu sociálně vyloučených romských rodin ke vzdělání, může napomoci k vyřešení problémů sociálně vyloučených Romů.“**

5.2 Diskuze k výsledkům ze statistických dat a výstupů

Jak vyplývá z grafu č. 1, v rámci Jihočeského kraje působí v současné době 11 romských mentorů, přičemž pět z nich spolupracuje s OSPOD, dalších pět s PMS a jeden z mentorů s oběma institucemi současně. S PMS spolupracují mentoři ve městech České Budějovice, Písek, Jindřichův Hradec, Tábor a Český Krumlov. Ve všech jmenovaných městech působí vždy jeden mentor, pouze v Českém Krumlově pracují mentoři dva. S OSPOD spolupracují mentoři v Českém Krumlově, a to v počtu tří, dále dva mentoři v Jindřichově Hradci a konečně jeden mentor působí v Písku, přičemž posledně zmiňovaný mentor je tím, který spolupracuje s oběma institucemi současně. Uvedené znázorňují grafy č. 2 a 11.

Jak dále naznačují grafy č. 3 a 4, v období 1. 3. 2009 – 31. 12. 2009 pracovala PMS s 53 klienty z řad Romů, přičemž 36 z nich bylo dospělých, 9 mladistvých a 8 nezletilých. V období 1. 1. 2010 – 28. 2. 2010 pracovala PMS s 42 romskými klienty. Převážnou většinu, a to 27 klientů, tvořili dospělí, 8 bylo mladistvých a 7 nezletilých.

V grafech č. 5 a 6 je znázorněno dělení klientů na základě jejich problematičnosti. V období 1. 3. – 31. 12. 2009 má téměř polovina, přesněji 47,2 % z nich, pro účely statistického zkoumání status „problémový“, v 30,2 % jde o „nespolupracující klienty“ a zbývajících 22,6 % je označených jako „spolupracující ohrožení sociální exkluzí“. V období 1. 1. 2010 – 28. 2. 2010 se situace mírně změnila a status „problémový“, stejně jako „nespolupracující“ byl přidělen v 38 % případů. Mírně se zvýšilo zastoupení „spolupracujících ohrožených sociální exkluzí“, a to na 24 %.

O úspěšnosti intervence u mladistvých a nezletilých klientů PMS v období 1. 3. 2009 – 31. 12. 2009 vypovídá graf č. 7. Intervence byla úspěšná u 7 z 9 mladistvých a u 7 z 8 nezletilých. Vyjádřeno v procentech, **byla úspěšnost intervence u mladistvých 77,7% a u nezletilých 87,5%**. V následujícím hodnoceném období 1. 1. 2010 – 28. 2. 2010 pak byla intervence úspěšná u 6 z 8 mladistvých a u 6 ze 7 nezletilých klientů, tedy **75% úspěšnost intervence u mladistvých a 85,7% úspěšnost u nezletilých**. Uvedené znázorňuje graf č. 8.

Grafy č. 9 a 10 znázorňují vysokou úspěšnost intervence **u klientů ohrožených sociální exkluzí**. V období 1. 3. 2009 – 31. 12. 2009 byla u 11 klientů z celkových 12 intervence úspěšná a **můžeme tedy hovořit o 91,7% úspěšnosti**. **Za období 1. 1. 2010 – 28. 2. 2010 činí úspěšnost u zmiňovaných klientů 90 %**. C celkového počtu 10 intervencí bylo 9 úspěšných.

Údaje v grafech č. 12 – 14 znázorňují případy spolupracujících rodin a jsou pro přehlednost rozděleny do spádových oblastí. V Jindřichově Hradci spolupracovalo s mentory celkem sedm rodin, přičemž pouze jedna rodina spolupráci odřekla. Ve zbývajících šesti případech byla spolupráce úspěšná, přičemž tři z těchto rodin nadále ve spolupráci pokračují s novou nebo rozšířenou zakázkou. V Českém Krumlově spolupracovali mentoři se sedmi rodinami. Ve dvou případech byla zakázka ukončena neúspěšně, když důvodem bylo odstěhování dvou mentorek. V jednom případě byla zakázka hodnocena jako neúspěšná a došlo zde dokonce ke zhoršení stavu. Ve třech případech byla zakázka hodnocena jako úspěšně splněná a v jednom případě zůstala situace zatím nezměněna. Ve spádové oblasti Písek byla z celkových čtyř případů zakázka úspěšně naplněna a spolupráce ukončena jedenkrát. Taktéž jedenkrát byla zakázka naplněna u rodiny, se kterou spolupráce pokračuje s novou nebo rozšířenou zakázkou. Od 21. 4. 2010 jsou otevřeny další dvě zakázky.

Graf č. 15 znázorňuje celkovou úspěšnost spolupráce mentorů s rodinami v rámci výše uvedených měst (Jindřichův Hradec, Český Krumlov, Písek). Od 1. 3. 2009 do 28. 4. 2010 bylo zaznamenáno 18 případů, z nichž bylo jedenáct úspěšných a čtyři neúspěšné. Ve třech případech zatím nebylo možno provést hodnocení. Tyto případy

však jsou otevřené. **Spolupráce mentorů s ohroženými rodinami má tedy 61% úspěšnost.**

Shrneme-li výše zvýrazněná data, tedy - v období 1. 3. 2009 – 31. 12. 2009 byla úspěšnost intervence mentora u mladistvých 77,7%, u nezletilých 87,5% a u klientů ohrožených sociální exkluzí 91,7%. V období 1. 1. 2010 – 28. 2. 2010 byla úspěšnost mentora u mladistvých 75%, u nezletilých 85,7% a u klientů ohrožených sociální exkluzí 90%. Spolupráce mentorů s ohroženými rodinami má 61% úspěšnost - potom získané informace odpověděly na výzkumnou otázku *„Jaké měřitelné výsledky přináší spolupráce romského mentora s ohroženými rodinami, dětmi a mladistvými?“* a zároveň nastínily tuto hypotézu: **„Sociální dovednosti ohrožených romských rodin se zvýší díky jejich spolupráci s romským mentorem.“**

6. ZÁVĚR

Diplomová práce nese název Role romského mentora při ozdravení vyloučených rodin hlásících se romské menšině v Jihočeském kraji. Romští mentoři jsou vyškolení laici, kteří pracují, podporují a doprovází romské rodiny, posilují jejich sociální dovednosti při řešení obtížných životních situací ohrožujících vývoj dětí a mladistvých. S klienty je spojuje příslušnost k romské komunitě, jazyková a kulturní blízkost.

V textu je nastíněna historie, ale i současnost Romů v České republice, dále jejich členění a životní styl rodin. Pozornost je věnována problematice sociálního vyloučení. Náhled je nabízen i na historii, poslání, cíle, činnost a vybrané projekty Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. Nechybí ani výčet principů a oblastí činnosti Probační a mediační služby České republiky a oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

Cílem práce je zmapovat problematiku terénní práce romských mentorů s ohroženými rodinami, hlásícími se k romské menšině, kterým hrozí odebrání dítěte nebo mladistvého do ústavní péče a s dětmi a mladistvými hlásícími se k romské menšině, kterým bylo uloženo opatření. Vzhledem ke kvalitativní povaze výzkumu byly vymezeny čtyři výzkumné otázky. První otázka zněla: Jaké pohnutky vedou romské mentory k vykonávání mentorské činnosti? Druhá otázka se ptala: Jakým způsobem romští mentoři subjektivně vnímají přínos své práce? Třetí otázka zjišťovala: Jakou oblast považují romští mentoři za klíčovou pro řešení problémů v ohrožených rodinách, kterým pomáhají? Čtvrtá otázka se tázala: Jaké měřitelné výsledky přináší spolupráce romského mentora s ohroženými rodinami, dětmi a mladistvými? Hypotézy byly postupně stanovovány během samotného výzkumu.

Výzkum byl uskutečněn v období listopad 2009 – květen 2010. Zvolený polostrukturovaný rozhovor, doplněný analýzou sekundárních dat, se ukázal jako vhodný. Samotný výzkum potom přinesl materiál, který mi umožnil navrhnout několik následujících hypotéz. První hypotéza: **„Efektivita spolupráce romských mentorů s romskými klienty je dána jejich jazykovou blízkostí a sounáležitostí s romskou komunitou,“** vyplynula z odpovědí romských mentorů při zjišťování jejich subjektivního vnímání přínosu své práce.

Při hledání odpovědi na výzkumnou otázku - Jakou oblast považují romští mentoři za klíčovou pro řešení problémů v ohrožených rodinách, kterým pomáhají, se mentoři naprosto shodli ve svých odpovědích a tato skutečnost mne dovedla ke stanovení druhé hypotézy: **„Změna v přístupu sociálně vyloučených romských rodin ke vzdělání, může napomoci k vyřešení problémů sociálně vyloučených Romů.“**

Analýza sekundárních dat mi pomohla při stanovení třetí hypotézy **„Sociální dovednosti ohrožených romských rodin se zvýší díky jejich spolupráci s romským mentorem.“** Zmiňovaná data měla podobu statistických údajů, týkajících se Služby Mentor a pilotního projektu Posílení rodiny a zcela jednoznačně odpověděla na položenou otázku – Jaké měřitelné výsledky přináší spolupráce romského mentora s ohroženými rodinami, dětmi a mladistvými?

Jsem přesvědčena, že terénní práce romských mentorů s romskými rodinami ohroženými sociálním vyloučením je účinná a velice efektivní, a to nejen pro svou nízkoprahovost, ale i z důvodu zapojení samotných Romů do role pomáhajících. Projekty uskutečňované pro Romy, ovšem bez Romů, dle mého mínění nemohou fungovat. Do budoucna spatřuji úkol pro romské mentory v motivaci rodičů k tomu, aby začali umisťovat své děti do mateřských škol. Velký potenciál spatřuji v motivaci dětí k jejich dalšímu vzdělávání a ve vytvoření podmínek k pokračování ve studiu, konkrétně tedy v zaměření se na proces - *Jak udržet romské děti v procesu vzdělávání?*

Diplomová práce může být využita jako studijní materiál. Nabízí i několik témat k diskuzi. Budu potěšena, pokud bude přínosem pro ty, kterých se tato problematika dotýká, a zároveň doufám, že nabídne informace i širší veřejnosti. Ráda bych, aby diplomová práce našla využití jako „*public relations*“ pro SPJ a jeho projekt „Posílení rodiny“.

7. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. BALVÍN, J. *Romové a historie*. Sborník Hnutí R. Ústí nad Labem, 1996. ISBN 80-902149-8-3.
2. BARNARD, A. - SPENCER, J. (eds.). *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London, 1996, [online]. [citováno 2010-2-10]. Dostupné na World Wide Web <<http://www.google.com/books?hl=cs&lr=&id=ReZAlcV7TckC&oi=fnd&pg=PR9&dq=Encyclopedia+of+Social+and+Cultural+Anthropology.&ots=hW4A6ghxCK&sig=vT4BOspv-eQZndT4dz4mZ2UGpQE#v=onepage&q>>.
3. BARTOŇOVÁ, M. Možnosti a strategie vzdělávání minorit se zaměřením na romské etnikum. In: VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a speciální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. 463 s. ISBN 80-7315-071-9.
4. BARTOSZ, A. Vzpomínky na Milenu. In: Kolektiv autorů. *Milena Hübschmannová ve vzpomínkách*. Praha: Romena, 2006. str. 117. ISBN 978-80-2399-085-0.
5. BECHYŇOVÁ, V. – KONVIČKOVÁ, M.: *Sanace rodiny: sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. str. 152. ISBN 978-80-7367-392-5.
6. BERHMAN, J. et al. 2003. „Social Exclusion in Latin America: Perception, Reality and Implications“. *Who's In and Who's Out*. Washington, D. C.: Inter-American Development Bank.
7. BROŽ, M. (eds.). *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení*. Praha: Člověk v tísni – společnost při České televizi o.p.s., 2007. 91 s. ISBN 978-80-86961-27-9.
8. BULLOCK, M. – PANICKER, S. Ethics for all: Differences across scientific society codes. *Science and Engineering Ethics*. 2003, roč. 9, č. 2. ISSN1353-3452.

9. BUVINIC, M. - MAZZA, J. 2005. „Gender and Social Inclusion: Social Policy Perspectives from Latin America and the Caribbean“. *Arusha Conference*, „New Frontiers of Social Policy“, December 12-15.2005. [online]. [cit. 21.2.2010]. Dostupné na World Wide Web <<http://siteresources.worldbank.org/INTRANETSOCIALDEVELOPMENT/Resources//BuvinicandMazzapaper.rev.pdf>>.
10. DAVIDOVÁ, E. Mezigenerační změna: ke ztrátě dvou generací Romů v uplynulém půlstoletí. In: JAKOUBEK, M. – BUDILOVÁ, L. (eds.). *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. vyd. 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2009. 359 s. ISBN 978-80-7325-178-9.
11. DAVIDOVÁ, E. *Romano drom – Cesty Romů 1945-1990*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 273 s. ISBN 80-244-0524-5.
12. DAVIDOVÁ, E. *Romové a česká společnost – hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001. ISBN 80-238-7739-9.
13. *Dekáda romské inkluze 2005-2015*. Praha: Kancelář Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity, 2005. 17 s. ISBN 80-86734-46-3.
14. DEMNER, M. koordinátor projektů Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s., osobní konzultace, 2010.
15. DOUBRAVOVÁ, D. Rozhovor pro iDNES.cz. *Žena, co rozumí Romům: Jděte s nimi do hospody a pochopíte*. [online]. [citováno 2010-2-2]. Dostupné na World Wide Web <http://ona.idnes.cz/zena-co-rozumi-romum-jdete-s-nimi-do-hospody-a-pochopite-pj5/spolecnost.asp?c=A090903_145324_ona_ony_jup>.
16. DUDOVÁ, R., - VOHLÍDALOVÁ, M. Nová rizika pracovního trhu: flexibilita a marginalizace. In: DUDOVÁ, R. *Nové šance a rizika: flexibilita práce, marginalizace a soukromý život vybraných povolání a sociálních skupin*. 2008 Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., ISBN 978-80-7330-138-5.

17. DRMOTOVÁ, A. *Romské děti a jejich školní úspěšnost*. České Budějovice, 2007. Bakalářská práce na Jihočeské univerzitě, Zdravotně sociální fakultě. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Jitka Dvořáková, Ph. D.
18. ELICHOVÁ, M. Sonda do zdravotního stavu a životního stylu českobudějovických Romů. *Kontakt*. 2004, roč. 6, č. 4. ISSN 1212-4117.
19. EUROPEAN COMMISSION. 2007, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2007. *Study on Poverty and Social Exclusion among Lone-Parent Households*.
20. GABAL, I. *Analýza sociálně vyloučených lokalit a komunit v České republice a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: Gabal Analysis and Consulting, 2006, 106 s. [online]. [citováno 2010-02-12]. Dostupné z World Wide Web <http://www.gabal.cz./dokuments/brozura_4.pdf>.
21. GABAL, I. *Klíč k posílení integrační politiky obcí*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2008, 56 s. ISBN 978-80-87110-07-2. [online]. [citováno 2010-02-12]. Dostupné z World Wide Web <http://www.gac.cz./dokuments/nase_prace_vystupy/GAC_Klic_k_posileni_integracni_politiky_obci_publicace.pdf>.
22. GJURIČOVÁ, J. Sociální aspekty trestné činnosti dětí a mladistvých. *Závislosti a my*. 2007. Registrační číslo MK ČR 8418, ISSN 1213-8584.
23. GORAL, L. Romové a Evropa. In: ŠIŠKOVÁ, T. (ed.). *Výchova k toleranci a proti rasismu: multikulturní výchova v praxi*. Praha: Portál, 2008. 2. vyd. 273 s. ISBN 978-80-7367-182-2.
24. GORMANN, G. E. - CLAYTON, Peter. *Qualitative research for the informatik professional*. 2. vyd. London: Facet Publishing, 2005. 282 s. ISBN 1856044726.
25. GUY, W. Ways of looking at Roms: The case of Czechoslovakia. In: TONG, D. (ed.), *Gypsies: An Interdisciplinary Reader*. New York: Garland, 1998.

26. HARRISON, R. J. - WEINBERG, D. *Racial and Ethnic Residential Segregation in 1990*. 1992, [online]. [citováno 2010-3-1]. Dostupné na Worl Wide Web <<http://ftp.census.gov>>.
27. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
28. HORA, O. Příjmově znevýhodnění pracovníci – Pracovní uplatnění a nezaměstnanost jako faktory příjmové situace domácností. *IVRIS working papers*. Brno: IVRIS, 2007. 48 s. ISSN 1802-0062.
29. HUBÍK, S. *Hypotéza*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006. 80 s. ISBN 80-7040-842-1.
30. HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Moudrá slova starých Romů – God'aver lava phure Romendar*. Praha: Apeiron, 1991. 45 s. ISBN 80-900703-0-2.
31. HÜBSCHMANNOVÁ, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In: Romové v České republice - (1945-1998). vyd. 1. Praha: Socioklub, 1999. 558 s. *Sešity pro sociální politiku*. ISBN 80-902260-7-8.
32. IVANOVÁ, K., - ŠPIRUDOVÁ, L. a kol. *Multikulturní ošetřovatelství I*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 248 s. ISBN 80-247-1212-1.
33. JAKOUBEK, M. Romská kultura – jedna z výrazných determinant chudoby a ekonomického neúspěchu Romů. In: KALEJA, M. – KNEJP, J. (eds.). *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009. 1. vyd. 199 s. ISBN 978-80-7368-708-3.
34. KALEJA, M. Psychosociální paradigmat romské rodiny aneb to, co ještě o romské rodině nevíme. In: KALEJA, M. – KNEJP, J. (eds.). *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009. 1. vyd. 199 s. ISBN 978-80-7368-708-3.

35. KLÍČOVÁ, K., Podmínky bydlení příslušníků romské komunity jako marginalizované sociální skupiny. In: ŠIMÍKOVÁ, I., - VAŠEČKA, I. a kol. *Mechanismy sociálního vylučování romských komunit na lokální úrovni a nástroje jejich integrace*. Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-7364-009-0.
36. KNEJP, J. Romové v České republice – migrace v období komunismu a vybrané aspekty společenského postavení. In: KALEJA, M. – KNEJP, J. (eds.). *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009. 1. vyd. 199 s. ISBN 978-80-7368-708-3.
37. KOZLOVÁ, L. - KUBELOVÁ, V. *Jak psát bakalářskou a diplomovou práci*. 2. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2009. 55 s. ISBN 978-80-7394-155-0.
38. LIÉGEOIS, J. – P., Roma, Gypsies, Travellers. Strasbourg, Council of Europe, 1994. 230 s. ISBN 92-871-2349-7. [online]. [citováno 2010-13-2]. Dostupné na World Wide Web <http://books.google.cz/books?id=W71-fGIA2ZkC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Jean-Pierre+Li%C3%A9geois%22&lr=&as_brr=0&cd=1#v=onepage&q&f=false>.
39. MANN, A. B. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. 48 s. ISBN 80-7168-762-6.
40. MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. roč. 36, 3 s. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000. ISSN 0038-0288.
41. MAREŠ, P. - SIROVÁTKA, T. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie) – koncepty, diskurs, agenda. In: *Sociologický časopis*, 2008, roč. 44, č. 2, s. 274 – 294. ISSN: 0038-0288.
42. Mentoring. [online]. [citováno 2010-1-2]. Dostupné na World Wide Web <<http://mentoring.spj.cz/>>.
43. *Metodika služby Mentor*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2001.

44. Městský úřad Most. *Funkce kurátora pro děti a mládež*. c2009. [online]. [citováno 2010-2-1]. Dostupné na World Wide Web <http://www.mumost.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=9959&id=4404&pl=109>.
45. Městský úřad Znojmo. *Oddělení sociálně-právní ochrany dětí*. c2008. [online]. [citováno 2010-2-1]. Dostupné na World Wide Web <http://www.znojnocity.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=19341&id=3276&pl=1165>.
46. MIKLOŠIČ, F. X. *Ursprung des Wortes Zigeuner*. Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, phil. Hist. Klasse. Wien, 1875.
47. MISÍKOVÁ, M. Sociální vyloučení. In: *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků*. Ostrava: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008. 401 s. ISBN 978-80-7368-504-1.
48. MORAVEC, Š. Nástin Problému sociálního vyloučení romských populací. In: HIRT, T. - JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. 1. vyd. ISBN 80-86898-76-8.
49. *Návrh koncepce přístupu státu k řešení problémů deprivovaných částí měst obývaných převážně občany romského etnika*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, 2008. [online]. [citováno 2010-3-1]. Dostupné na World Wide Web <<http://www.romea.cz/dokumenty/romove-mrr-2008.pdf>>.
50. NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*. 1. vyd. Brno: Matice moravská, 2005. 457 s. ISBN 80-86488-20-9.
51. PATTON, M. Q. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. London: SAGE, 2002. ISBN 0761919716.

52. PAVELČÍKOVÁ, N. Romové v českých zemích v letech 1945-1989. In: *Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 12*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. 1. vyd. 183 s. ISBN 80-86621-07-3.
53. PAVELČÍKOVÁ, N. Proměny romské komunity v průmyslovém městě. In: JAKOUBEK, M. – BUDILOVÁ, L. (eds.). *Romové a Cikáni – neznámí i známí. Interdisciplinární pohled*. Voznice: LEDA, 2008. 1. vyd. ISBN 978-80-7335-119-9.
54. PAVELČÍKOVÁ, N. Historie Romů v českých zemích v letech 1945-1989. In: KALEJA, M. – KNEJP, J. (eds.). *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009. 1. vyd. 199 s. ISBN 978-80-7368-708-3.
55. POLECHOVÁ, P. (ed.). *Jak se dělá „Škola pro všechny“*. 1. vyd. Kladno: AISIS, 2005. 101 s. ISBN 80-239-4667-6.
56. Probační a mediační služba České republiky. 2010, [online]. [citováno 2010-1-2]. Dostupné na World Wide Web <<https://www.pmscr.cz/>>.
57. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme - jde o to jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 144 s. ISBN 80-7178-250-5.
58. Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. 2001 [online]. [citováno 2010-1-2]. Dostupné na World Wide Web <<http://www.spj.cz>>.
59. SEKYT, T. Romské tradice a jejich konfrontace se současností. In: JAKOUBEK, M. – HIRT, T. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. 384 s. ISBN 80-86473-83-X.
60. SEKYT, V. Romové. In: Šišková, T. (eds.). *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001. 200 s. ISBN 80-7178-648-9.
61. SCHEINOSTOVÁ, A. *Romipen: Literaturou k moderní identitě*. 1. vyd. Praha: Athinganoi, 2006. 95 s. ISBN 80-239-7746-6.

62. *Sociální vyloučení, bolest a zhoršení výkonu*. [online]. [citováno 2010-1-2]. Dostupné na World Wide Web <<http://www.blog.inbes.org/?p=>>.
63. *Stanovy Sdružení pro probaci a mediaci v justici*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2001.
64. STEINER, J. *Ekonomie sociálního vyloučení*. In: *Romové – kulturologické etudy*. Plzeň: Aleč Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-83-X.
65. SÝKORA, L. - TEMELOVÁ, J., eds. *Prevence prostorové segregace*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Ministerstvo pro místní rozvoj, 2005 [online]. [citováno 2010-3-20]. Dostupné na World Wide Web <<http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/index.htm>>.
66. ŠEBKOVÁ, H. – ŽLNAYOVÁ, E.: *Romani čhib. Učebnice slovenské romštiny*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1999. 269 s. ISBN 80-7168-684-0.
67. ŠOTOLOVÁ, E. *Vzdělávání Romů*. Praha: Karolinum. 2008. 123 s. ISBN 978-80-246-1524-0.
68. ŠVAŘÍČEK, R. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. 1. vyd. Praha: Portál 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
69. TSAKLOGHU, P. - PAPADOPOULOS, F. *Identifying Population Groups at High Risk os Social Exclusion*. Discussion paper 392. 2001, Bonn: Institute for the Study of Labor.
70. ÚZ č. 768. *Trestní předpisy 2010*. Ostrava: Sagit, 2010. 512 s. ISBN 978-80-7208-782-2.
71. ÚZ č. 776. *Sociální zabezpečení 2010*. Ostrava: Sagit, 2010. 288 s. ISBN 978-80-7208-794-5.

72. ÚZ č. 782. *Občanský soudní řád, Soudní řád správní, Rozhodčí řízení, Exekuční řád, Soudní poplatky*. Ostrava: Sagit, 2010. 320 s. ISBN 978-80-7208-798-3.
73. ÚZ č. 782. *Rodinné právo, Ochrana dětí, Registrované partnerství*. Ostrava: Sagit, 2010. 160 s. ISBN 978-80-7208-797-6.
74. ÚZ č. 791. *Ústava ČR, Listina základních práv a svobod*. Ostrava: Sagit, 2010. 208 s. ISBN 978-80-7208-808-9.
75. VÍŠEK, P. 60 let řešení romské problematiky – úspěch či neúspěch? In: JAKOUBEK, M. - HIRT, T., *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. 414 s. ISBN 80-86898-76-8.
76. VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2008*. [online]. [aktualizováno 2009-7-22]. [citováno 2010-02-12]. Dostupné z World Wide Web <<http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-Ceske-republice-za-rok-2008-60515>>.
77. VOPATOVÁ, L. *Právo být jiný*. Děčín: Charitní sdružení Děčín, 2005. [online]. [citováno 2010-3-1]. Dostupné na World Wide Web <<http://www.chsd.cz/res/data/000059.pdf>>.
78. WACQUANT, L. „Gheto“ In: SMELSER, N. J. - BALTES, P. B. (eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. London: Pergamon Press, 2003. ISBN 0080430767.
79. ZEMAN, V. *Vybrané kapitoly z romologie – východiská pre sociálnu prácu*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2006. 1. vyd. 149 s. ISBN 80-89185-20-7.

8. KLÍČOVÁ SLOVA

Kvalitativní výzkum

Romové

Romský mentor

Sdružení pro probaci mediaci v justici, o. s.

Sociální vyloučení

9. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

IMP	Institut pro probaci a mediaci v justici
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
PMS	Probační a mediační služba České republiky
SCR	Svaz Cikánů – Romů
SPJ	Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s.

10. PŘÍLOHY

Rozhovor č. 1 – mentor (respondent) A

Rozhovor č. 2 – mentor (respondent) B

Rozhovor č. 3 – mentor (respondent) C

Rozhovor č. 4 – mentor (respondent) D

Rozhovor č. 5 – mentor (respondent) E

Rozhovor č. 6 – mentor (respondent) F

Rozhovor č. 1 – mentor (respondent) A

Jak jste se dozvěděl o možnosti stát se mentorem?

Mě spíš doporučili, měl jsem telefonát, kdy mi volala Dáša, jestli se nechci stát romským mentorem. Já jsem vůbec netušil co to je, kdo to je, proč to je, netušil jsem vůbec nic. Tak jsme se domluvili na ústní schůzce, kde jsem se dozvěděl kdo to je, čím se zabývá a nějak slovo dalo slovo a byl z toho najednou kurz a od té doby jsem mentorem.

Jak se o Vás Dáša dozvěděla?

Přes romského koordinátora, ale nejsem si tím jistej, to netuším.

A co Vás tedy přimělo, potom, co jste dostal potřebné informace, stát se mentorem?

Pomáhat lidem... pomáhat lidem v nouzi.

Jako mentor pracujete jak dlouho?

Letos je to páteý rok. My jsme byli první mentoři v republice.

Jak se dostanete do kontaktu s rodinami nebo klienty, kterým pomáháte?

Tady ve městě je Probační a mediační služba, která má na starosti děti, ty mi pošle a oni nás už kontaktujou. My si dáme schůzku a řeknem si, kde je problém. Když jde o dítě, který potřebuje pomoc ohledně docházky, tak mi řeknou a já už rodinu kontaktuju. Nebo když je nemůžou najít, protože já ty rodiče většinou znám a vím, kde bydlí. Tak pro ně je to takový ulehčení, protože se jim dopisy, co jim posílaj, vrací, tak já je zkontaktuju, aby jejich děti i oni mohli vůbec s tou Probační a mediační službou spolupracovat.

Když rodiny (klienty) zkontaktujete, jak na Vás jako na mentora reagují?

Na mě pozitivně, protože u mě je to takový trošku jinačí. Děti, který mám na probačce, tak zároveň mám na středisku, takže já ty děti znám a ty rodiče mě taky znaj a ví, kdo jsem a co dělám. Teď už je to takový, že se mě přímo zeptaj, už mě přímo oslovujou. Ví, kdo jsem, co dělám, takže oni už za mnou chodí.

Stojí všechny rodiny o Vaši pomoc? Najdou se tací, kteří pomoc nechtějí?

Ano, stojí o pomoc. Ale jsou takový rodiny, který nám zabouchnou dveře před nosem a vůbec se s náma bavit nebudou, protože my jim chceme sebrat děti. Oni to takhle vidí.

Jak řešíte situaci, když s Vámi rodiny odmítnou komunikovat?

Já to ještě zkusím podruhé, potřetí a pak se domluví s probačkou a když se nebaví ani s nimi, tak případ ukončujem a předáváme to dál.

Jakým způsobem na klienty působíte, jak s nimi pracujete nebo jaké metody používáte při své práci?

Tak to je trochu složitý. Většinou s nima o tom problému hodně mluvím. Proč, kdy, jak. Proč to udělali a co je k tomu vedlo. Většinou dochází k tomu, že nemaj peníze a že to

prostě chtěli. Myslím, že to má souvislost se sociálním vyloučením. Hlavně se s nima snažim mluvit. Taky je doprovázim na probačku.

Z jakého důvodu s klienty na Probační a mediační službu jdete?

Já tam jdu spíš jako opora a pak občas, když nerozumí určitým věcem, tak jim je vysvětlím jakoby po našem. Protože oni doopravdy na všechno kývají. Jo, jo, jo, rozumím tomu úplně všemu a pak – ježiš, proč? Takže celý ten dohled jsem proto s nima a cokoli se mě ptaj, tak já jim radim. Taky se stalo, že jsme pomáhali se splátkovými kalendářema a tak, pak už je to spíš sociální práce.

Za těch pět let, co pracujete jako mentor, změnil se nějak Váš pohled na Vaši práci?

Ano, změnil. Teď mám poslední rok pocit, že jsem tu spíš za policajta a ne za mentora. Takže se stává, že je někam doprovodim, ale ne proto, že by tam něčemu nerozuměli, ale aby tam vůbec došli. A to mě mrzí.

Domníváte se, že za tu dobu došlo ke změně v pohledu klientů na Vás?

Jo, určitě. Hlavně v tom, že je tady člověk, kterej pomůže. Oni to tak vnímaj. Tak se na mě obrací. Ať je to sociální nebo probační problém, prostě jakýkoliv problém. Oni ví, že jsem tady pro ně a že jim vždycky pomůžu. Protože komunikuju s probačkou, policajtama a soudama a oni to ví a vnímají mě jako svou pomoc. Ty starší mě berou jako za kamaráda. Tam ale mám svoje hranice. Ano, tady jsem tvůj kamarád, ale tady už ne. Hranice si kontroluju.

Setkáváte se při své mentorské činnosti s překážkami, které by Vaši práci ztěžovaly?

Jedna taková je a já má pocit, že to je komunikace, protože ta vážne.

Máte na mysli komunikaci mezi kým?

Komunikace mezi PMS a mnou. Jinak mezi mnou a klienty překážka v komunikaci není, protože tam mi buď otevřou, nebo neotevřou, ale když už otevřou, tak se se mnou baví. Už mě znaj, mám mezi nimi nějaký slovo, takže oni většinou ví, že se to dá nějak udělat. Jinak žádnou překážku nemám, ne.

Domníváte se, že má Vaše práce smysl?

Ano má. Jen někdy, když se mi vrací klienti, s kterými jsem pracoval první rok a teď se mi vrací, mám pocit, že to smysl nemá. To si potom přijdu spíš jako policajt a ne jako mentor.

Očekával jste, že se k Vám klienti za nějaký čas vrátí se stejným problémem?

Očekával jsem trochu jiný efekt. Ale je to tím, že oni jsou tady v té komunitě, dá se mluvit o sociálně vyloučené komunitě a ta je tak silná, že oni ani nemůžou žít jinak. Možná, že kdyby každej z nich žil jinde, tak je to o něčem jiným. Nic je nemotivuje bejt lepší. Oni to vidí doma. Je to výchovou a taky tím, že ... už se mi třeba několikrát stalo, že jsem měl dítě a zároveň taky matku, která měla opépečka a tatínek byl ve vězení. Takže absolutně dysfunkční rodina. Oni nic nemaj, takže si dítě někdy něco ukradne. To

dítě je vlastně dítě ulice, mámě je jedno, že je deset hodin večer a dítě nikde. Ona mu jednou za den dá do ruky rohlík a jdi.

Jakou oblast považujete za zásadní pro řešení problémů v rodinách?

To, že škola pro ně není důležitá. Oni chtějí život. Škola je pro ně taková imaginární, ale je třeba znát, když děti chodí do salesiánského střediska. Je vidět, že ty děti už koukají na školu jinak a že třeba jejich děti jí budou brát automaticky. Věřím, že se to časem změní k lepšímu. Teď ale pro většinu není škola podstatná. Oni nekoukají do budoucnosti. Když jim řeknu, že jsem studoval támhle čtyři, támhle pět let, oni řeknou: Máre, co jsi tam dělal? Oni to prostě vůbec nechápu. Oni žijou ze dne na den. Dneska mají peníze, tak si užívají života. Já třeba vim, že díky mým rodičům jsem tam, kde jsem.

Splnila práce mentora Vaše očekávání?

Ano, určitě. Byly děti, kterým jsem pomohl i děti, kterým jsem nepomohl, ale... i kdyby to bylo jen jedno dítě ze sta, tak je to pořád lepší, než nikdo.

Je ve vašich silách zlepšit situaci rodiny?

Určitě, ale jenom pokud oni sami chtějí.

Jaké problémy s rodinami řešíte nejčastěji?

Peníze a práce. Jsou nezaměstnaný a často žijou na dluh a mají exekuce. Nechápu, že je to trochu jinak. Řeknou: Oni mě nevzali, protože jsem černej. Jdou na úřad a neumějí komunikovat. Dělá jim to problém. Ale je to i naopak a problémy mají i úředníci. Několikrát jsem byl na úřadu s jednou maminkou a než jsme vstoupili do úřadu, ta se tak rozklepala, že nebyla schopná ze sebe vypravit ani pozdrav. Všechno jsem vlastně musel vyřídit za ní a maminka jen kejvala hlavou.

Máme jednu stálou rodinu, kde jsou ty problémy pořád, ale ty už se aspoň naučili to, že když k nim přijdem, vytáhne všechny dopisy. Chce je přečíst a vysvětlit. Většinou ale všichni všechno řeší pozdě. Zatím se nestalo, že by přišli první den, co dopis přijde domů.

Uměli by si klienti pomoci sami?

Většina ne. Oni nerozumí, když jim přijde dopis, co po nich vlastně chtějí. Neznají paragrafy a nerozumí tomu. Obyčejnej člověk a oni tuplem s tím má problém. Pokud by byl někdo v terénu, nějaký terénní pracovník, kterej by byl na plnej úvazek, to by bylo senzační. Mě osobně by třeba hrozně bavila práce probačního úředníka. Jenomže chtějí vysokou školu. Připravuju se teď na přijímačky na vysokou školu a jednou bych fakt chtěl být probační úředník nebo u policie nebo kurátor, to by mě taky bavilo.

Je nějaká pravomoc, která by Vám při Vaší mentorské činnosti pomohla?

Jako mentorovi asi ne. Spíš, kdybych byl tím probačním úředníkem, jak jsem o tom mluvil.

Jak hodnotíte Vaši spolupráci s SPJ, PMS a ostatními institucemi?

Spolupráce perfektní. S úřady taky přicházím do styku a tam je spolupráce taky dobrá, ale tam chodím z pozice sociálního pracovníka. To je moje zaměstnání.

Domníváte se, že veřejnost ví, kdo to je romský mentor?

To si nemyslím. Spíš odborná veřejnost, jako policie a tak, ... ty to ví a znaj. Ostatní to neví a neznaj, co to romský mentor je. Nikdy to neslyšeli. Takže to je vlastně taky taková překážka, jak jste se ptala předtím. Překážka, že lidi netuší, kdo to je romský mentor.

Chtěl byste ještě zdůraznit nějakou oblast, o které jsme se bavili?

O velkých prázdninách jsem měl klučinu na starosti a docházel jsem za ní několikrát do týdne. Hodně jsme si spolu povídali. Rozhovory byly na téma škola, rodina, práce a co by chtěl v životě dělat. On viděl, že si ho někdo všimá a choval se strašně dobře. Já jsem se ho zeptal, co by v životě chtěl, kdyby si mohl cokoli přát. On mi na to řekl: Já bych se chtěl jet podívat do zoo. Takže, když jsem skončil ten program, tak jsem ho vzal do zoo, protože s rodičema tam nikdy nebyl. Byl z toho nadšený. Některý děti by řekly, že chtějí prachy a on řekl zoo.

Na závěr se Vás ještě zeptám, zda je něco, na co jsme během rozhovoru zapomněli?

Ne, není. Já jsem hodně upovídanej a všechny Vaše otázky mi přišly, jako bych mohl odpovídat sám od sebe. Na všechno, o čem jsem chtěl mluvit, jste se zeptala.

Rozhovor č. 2 – mentor (respondent) B

Jak jste se dozvěděl o možnosti stát se mentorem?

Oslovilo mě SPJ přes OSPOD.

Co Vás tedy potom, co Vás SPJ oslovilo, vedlo k tomu stát se romským mentorem?

Já už jsem v minulosti podobnou práci dělal, takže jsem věděl, do čeho jdu. V té lokalitě, kde dělám, jsem už dřív dělal. Jako třeba, když měli něco rozbitý, tak jsem zařídil, aby to měli spravený. Takže vlastně dělat most mezi městem s mezi těma lidma. Dotýká se mě, jak se lidi koukaj na Romy.

Jak dlouho pracujete jako mentor?

Jako mentor pracuju rok.

Jak se dostanete do kontaktu s rodinami nebo klienty, kterým pomáháte?

Musíme je navštívit. Musíme se do té rodiny nějak dostat, protože každého neberou. Například nás oslovila škola, oslovil nás OSPOD a pak z probačního.

Jak na Vás potom rodiny reagují, když k nim přijdete?

No, teď už je to lepší. Ze začátku nevěřili, báli se, jestli nejsem s úřadama nějak společnej, brali mě jako nepřítele.

Stojí rodiny o Vaši nabídnutou pomoc?

Chtějí. Většinou chtějí pomoci. A většinou chtějí pomoci s bytama. Za prvé mají dluhy, za druhé město nemá pro každého byt..... My jim můžeme pomoci třeba v tom, aby ty jejich děti chodily do školy. Teď byly dva případy, kdy rodiče nereagovali na školu. Na zápis do školy. Tak to jsme zařídili. Za těma lidma jsme šli. Normální člověk si tyhle věci vyřídí sám, ale bohužel u některých to tak není.

Řešíte s nimi i další problémy?

Snažíme se jim pomoci ohledně zadluženosti. Řešíme s nimi pohledávky, co mají u věřitelů.

Je ve Vašich silách změnit situaci rodiny k lepšímu?

Chtěli bysme, aby to bylo v našich silách. Chtěli bysme ty lidi zadaptovat. V jednadvacátém století by už měla bejt trošku změna u nich. Vždyť jste slyšela na té konferenci, že nemůžou ty lidi za všechno.

Dokázaly by si rodiny, dle Vašeho názoru, pomoci samy?

To je obtížná otázka. Jsou případy, jako teď jsme měli podchycený případ ve škole na základce a všichni se divili, že jsme nepřivolali rodinu, protože oni jak jsou hluční, tak jsou někdy zbytečný konflikty. My jsme to udělali záměrně a myslím, že se to vyplatilo. To dítě, který tam chodí do pátý třídy, chtěli dát do speciálky, ale nakonec tam zůstalo, prostě změnili názor.

Jaké metody práce používáte?

Jít do toho s nima a ne direktivně, musí tam být důvěra a musím být jejich zastánce a pozitivní vzor.

Setkáváte se při své mentorské činnosti s nějakými překážkami, které by Vaši práci ztěžovaly?

Samozřejmě. Překážky jsou a pár takových Vám řeknu. Taková hlavní překážka je bariéra toho bydlení a vůbec té lokality. To je bariéra, protože se s nima špatně komunikuje. Je tam plno dětí, hluk, takže všechno jim nesdělíme. A potom taky bariéra na úřadech, protože všechno se nedaří. Všechno nejde.....

Je něco, co by Vám Vaši práci usnadnilo?

Mojí mentorskou práci mi usnadňuje paní psycholožka. Protože ona to s těma lidma trochu líp umí, ta z nich dostane to, co by chtěli, co by potřebovali zlepšit. Já jsem takovej malinko ostřejší, protože jsem prostě jeden z nich a vím, že bejt na ně moc hodnej není moc dobře. Zařídili jsme místnost, aby tam chodily děti a napsaly si tam třeba domácí úkoly, aby si prostě zvykly na povinnost.

Je nějaká pravomoc, která by Vám, jako mentorovi, pomohla?

My vlastně žádné pravomoce vysloveně nemáme, protože za prvé jsme nezisková organizace, za druhé nemáme byty, co by chtěli ty lidi, ale pomůžem. Pomůžem, když už je to hodně horký, ale vždycky to dopadne tak, že tomu klientovi pomůžem.

Domníváte se, že má Vaše mentorské činnost smysl?

No, to by museli posoudit jiní. To by museli posoudit klienti. Ale za sebe řeknu, že ano, protože ty lidi nás opravdu potřebují. Vyřídit běžný náležitosti, který si neuměj zařídit. Hlavně to má smysl pro děti. Ty rodiče jsou takový jako langsam, jak se říká. Ale výsledek nějaký je a podle toho si myslím, že smysl má. Ten, kdo nechce, tomu se nevnučujeme.

Splnila práce mentora Vaše očekávání?

Splnila to, s čím jsem do té práce vstupoval. I když jednou se nám stalo, že nás vykopli. Stalo se nám to u jedněch klientů, který podepsali smlouvu o spolupráci a vzápětí jí zrušili.

Navštívili jste pak tuto rodinu znovu?

Ještě dvakrát jsme je navštívili, ale ty lidi nemaj zájem. Očekávání můžou bejt lepší, než je pak skutečnost, že jo. Nic není tak růžový. Je to mravenčí práce.

Jak hodnotíte Vaši spolupráci s SPJ, OSPOD, školou, úřady...

Probační a mediační služba na výbornou a SPJ taky na výbornou. S SPJ děláme supervize, posíláme zprávy a s kým jednáme, tak

Máte dojem, že je veřejnost dostatečně informovaná o tom, kdo je romský mentor?

Vedoucí pracovníci asi vědí, třeba na městským úřadě. Řadový pracovníci asi ne. Osvěta se ale dělá. Tu SPJ provedlo asi před dvěma rokama.

Víte o něčem, co by, podle Vás, bylo řešením problémů v rodinách?

To je těžká otázka. To teda nevím... Ale asi jo. Aby začaly děti chodit pořádně do školy a aby je rodiče zbytečně nedávali do zvláštních škol, když nemusí. Oni si to ulehčují. No, možná to ulehčují i těm dětem.

Chtěl byste ještě zdůraznit nějakou oblast, o které jsme se bavili?

Ještě bych Vám chtěl říct, že je potřeba spolupráce. Když nebudeme spolupracovat, a to se školama i jinýma úřadama, tak nic nedokážem. Nevím, jestli se toho já dožiju, ale... byl bych rád, kdyby to jednou bylo všechno v pořádku. Veřejnost je někdy krutá. Nedávno mě a bratrance napadli kvůli tomu, že bereme dvakrát vyšší podpory, než oni. Asi si mysleli, že máme nějaký výhody. My nemáme výhody, musíme postupovat tak, jako všichni ostatní.

Rozhovor č. 3 – mentor (respondent) C

Jak ses dozvěděl o možnosti stát se romským mentorem?

O té možnosti jsem se dozvěděl přes OSPOD, kdy ředitelka SPJ Dáša tam přišla a chtěla vědět nějakýho vhodnýho adepta, kterej by to mohl dělat a OSPOD doporučil mě, protože se známe.

Co Tě tedy vůbec vedlo k tomu, aby ses mentorem stal?

Vedla mě k tomu motivace udělat něco pro lidi, pro děti a taky získat spoustu nových zkušeností.

Jako mentor pracuješ jak dlouho?

Rok, jeden rok.

Jak se dostaneš do kontaktu s rodinou nebo klienty, kterým pomáháš?

Klienty mi doporučuje OSPOD. Sepíšeme smlouvu jak s OSPOD o mlčenlivosti, tak s klientem. Rodinu navštívím a nabídnu jim službu romského mentora. Chodím sám.

Jak na Tebe rodiny reagují, když za nimi přijdeš?

V týhle době už docela dobře. Už mě znají, mají to v povědomí, takže dobře.

Stává se Ti, že někdo odmítne spolupráci?

Ne, ještě se mi to nestalo.

Znamená to, že ze začátku tomu tak nebylo?

Záleží jak u který rodiny, je to individuální, některý věří rychle, některý ne. Já na ně jdu přes děti, se kterýma se znám a pracuju s nima. Jak si získám děti, tak mám i rodiče. Oni se dřív báli, že je napráskám a že pak budou mít opletačky se sociálkou.

Domníváš se, že má Tvá práce smysl?

Smysl má, prostě protože máme nějaký úspěchy a to je důležitý.

Dalo by se říci, že práce mentora splnila Tvá očekávání?

Zatím ano, dělám to krátkou dobu. Uvidíme, co bude dál.

Jak bys zhodnotil Vaši spolupráci s SPJ, PMS, OSPOD a dalšími institucemi?

Komunikace a spolupráce funguje bez problémů. Všichni mě znají, takže spolupráce probíhá bez problémů. S SPJ máme kamarádský vztahy.

Změnil se za ten rok pohled klientů na mentora?

Změnil. Už se nebojí. Ví, že jim přicházím pomoci. Dalo by se říct, že se jejich pohled na mě změnil, a to určitě k lepšímu.

Stojí rodiny o tvou pomoc?

Stojí. Určitě stojí. Stojí, protože bych řekl, že jsem mostem mezi úřadama a nima, téma klientama vlastně.

Jaké jsou nejčastější problémy, které s rodinou řešíš?

Takže je to zadluženost, školní docházka a bytová situace.

Jaké metody používáš při práci s klienty?

Snažím se jít jim příkladem a vysvětluju kamarádsky. Ne jako bych byl v roli úředníka.

Když už začnete s rodinou nějaký problém řešit, je v Tvých silách zlepšit stávající situaci v rodině?

Určitě ano. Je to sice na delší dobu, ale výsledek se podaří. Aspoň na padesát procent.

Uměli by si klienti pomoci i sami? Obešli by se bez Tvé pomoci?

Je to individuální. Někdo si dokáže pomoci, ale moc se s tím nesetkávám.

Setkáváš se s nějakými překážkami, které by Tvou práci ztěžovaly?

Ani ne. Většinou všichni mi vychází vstříc, takže když se nějaká malinká najde, tak se to vždycky vyřeší.

Víš o něčem, co by Tvou práci usnadnilo?

No, všichni se mnou komunikují dobře i sociálka. Tak ani ne.

Co pravomoc? Je nějaká pravomoc, kterou zatím nemáš a o které si myslíš, že by ti pomohla?

Víceméně já žádnou pravomoc ani nepotřebuju. Kdybych vystupoval z pozice úředníka, tak by se mě báli.

Došlo k nějaké změně za rok tvého mentorského působení?

Já bojuju každý den, vždyť to víš. Ničeho jsem se nebála a šla jsem do toho. Pohled se nezměnil. Já všem hned řeknu všechno na rovinu. Když se jim někde nechce, třeba do práce, tak je prostě vyženu. Prostě řeknu jim na rovinu, že jsem na ně našťvaná a hotovo.

Víš o něčem, co by podle Tebe bylo řešením problémů v rodinách?

Musí se začít u dětí a u vzdělání. Škola je základ. Já jsem byl na střední škole ve třídě sám. Naproti škole bydleli Romové, ale... no hrozný... poflakovali se celý dny. Já jsem byl v pohodě do té doby, než jsem ve třídě řekl, že jsem Rom. Předtím si všichni mysleli, že jsem tak opálenej. Některý spolužáci se se mnou normálně přestali bavit. Ale nějaký kamarádi mi zbyli. Já jsem tohle neznal. Jsem z vesnice a tam jsme žádný problém neměli, tam se na to nehrálo. Studoval jsem výborně... taky trochu naschvál těm ostatním. Teď dálkově dělám další školu a snad ze mě jednou bude Bc. Chci taky psát bakalářku o mentorech... si mi to vyfoukla! Takže já vidím největší řešení ve škole. Ve vzdělání. Moje sestra chodí na tu samou střední školu a strašně se snaží... je furt v knihovně a chce mít lepší známky, než já. Takže jsem pro ní motivací. A chci motivovat všechny děti, se kterými pracuju a myslím, že se mi to daří.

Rozhovor č. 4 – mentor (respondent) D

Jak jste se dozvěděl o možnosti stát se romským mentorem?

Romský koordinátor z Krajského úřadu v Českých Budějovicích, pan Bc. Slivka, mi zavolaal, jestli bych nechtěl stát se romským mentorem. Já vůbec netušil, co to obnáší. Netušil jsem, co to romský mentor je. Já se hlavně zajímám o svou práci sociálního pracovníka. Řekl mi, že nejdřív budu chodit na školení. Absolvoval jsem asi sto hodin školení z trestního práva, komunikační dovednosti a prostě vším tím, čím se romský mentor zabývá. Jak s tím klientem, tak s úřadama, se kterými přijde do styku. Prostě komunikace. Je pravda, že nejdřív se mi do toho nechtělo, ale pak jsem přemýšlel... já už taky špatně spím, tak jsem přemýšlel a říkal jsem si, když to nebudeme dělat pro ty Romy, tak kdo? Ať se na mě nikdo nezlobí, ale neromský sociální pracovníci, ne že bych je chtěl nějak hanět, ale málokdo z nich chápe tu romskou komunitu, jako jí chápu já. Stejně tak, jako se já budu vžívat do pocitů neromů, když to tak mám říct. Prostě vy si s nima budete víc rozumět. To není, že by s nima neuměli dělat, ale vysloveně romský mentor se prostřednictvím toho espéjéčka k těm romům lépe dostane. Když tam k nim domů půjde nerom a neuspěje jednou, potom podruhé, tak se na to vykašle a řekne, já už tam nepudu. Takže když se vrátím na začátek, absolvovali jsme školení, udělali jsme zkoušku a začali jsme dělat romské mentory.

A jak dlouho pracujete jako romský mentor?

Od roku 2004. V jižních Čechách to začalo.

Máte dlouholeté zkušenosti s prací mentora. Došlo u Vás k nějaké změně v pohledu na Vaši práci či na klienty v průběhu Vašeho působení v pozici mentora?

Ano, došlo. Ale je to případ od případu. Jsou klienti, se kterými není problém. Povětšinou to byli mladiství prvotrestanci. Ale poslední dobou, když jde o lidi vícekrát trestané, tak ty znají trestní právo líp než já. A ty mě pošlou někam, že je to nezajímá, ty prostě zájem nemají. Ale já to nevzdávám, nevzdávám to, protože přece jde o rodiny, jde o děti. Tak zajdu za jeho ženou nebo za matkou a vysvětlím jim třeba, co všechno

obnáší alternativní trest. Co jim hrozí. Jde o sociálně slabé lidi a jejich rodina se může rozpadnout. Takže, když nepochodím u něj, pochodím u maminky nebo u manželky. Takže, když jim vysvětlím, co všechno jim hrozí, řeknu, že je to teď na nich, jestli na mě dají. Povětšinou se to setkává s úspěchem. Povětšinou ano. Je fakt, že jsou rodiny, kde je otec osmkrát trestán a řekne mi: Hele, já si to raději odsedím. Většina mých klientů a rodin je sociálně slabých a těm by se teda vyplatilo, kdyby šli raději pracovat. Právě že za období co to dělám, došlo ke změně. Přijde mi, že je to dnešní trend. Třeba ty obce, ty do toho s náma ze začátku šly, s tou Probační a mediační službou a vítaly to. Když šlo o úklid, o zeleň. Bohužel dneska se na to koukají jinak. Řeknou, s těma lidma je práce... kontrolovat jestli chodí a kolik hodin. A já říkám: To je nemusíte kontrolovat, půjdete kolem a uvidíte je. Jde přece říct: Tohle uděláš a máš za to čtyřicet hodin, padesát hodin. A když pak někdo z obce přijde a ono to není uděláno, tak prostě můžou říct bohužel. Když to shrnu, obce taky přicházej na to, že ty lidi nedělaj, jak by měli.

Vraťme se zpět k rodinám, jak se dostanete do kontaktu s nimi?

Dobře. Byl jsem na jednání na Krajském úřadu v Českých Budějovicích a říkali jsme si a sdělovali navzájem ty zkušenosti a Dáša Doubravová přišla s novým projektem, že by bylo dobře vyzkoušet jako pilotní projekt pracovat s romskými rodinami, který mají těch problémů víc. A říkala, že by to byla spolupráce i OSPOD. Já jsem řekl: Sakra to snad ne, no to ne a ještě k tomu s OSPOD, který budou brát ty děti z rodin do dětského domova. Jak já budu vypadat před těma romskými rodinami? Oni mi pak řeknou: Ty parchante, vždyť za to můžeš ty, ty držíš s majoritou a mně vzali děti do dětského domova! Je to tak, že oni když nemaj práci a berou dávky na děti, tak z toho žijou.

Myslíte, že to je ten důvod, proč mají více dětí?

Ne, to ne. My máme prostě svoje děti rádi a až tak je máme rádi, že jim všechno dovolíme a můžou si dělat, co chtějí. A když nechoděj do školy, tak nám je to taky jedno. Podívejte, absolvent speciální školy nebo zvláštní školy nikdy neocení, co je dobrý vzdělání. Ten to neocení, protože sám nikdy nepřišel s tímto do styku. A neocení, co vzdělání přinese pro život.

Vrátím zpět k té otázce, kterou jsem před chvílí položila. Jak se tedy dostanete do kontaktu s rodinami, kterým pomáháte?

Jak jsem řekl, já jsem se spolupráce s OSPOD obával, ale pak se mi dostalo vysvětlení, že nikdo, ani OSPOD, ani PMS ty informace nebude zneužívat proti těm lidem, tak jsem souhlasil. Pracovnice OSPOD zná dobře ty rodiny, který pomoc potřebujou. My se každý měsíc scházíme s Dášou Doubravovou, terénním rodinným pracovníkem a pracovníci OSPOD a každý měsíc každý předložíme, co jsme pro tu rodinu udělali.

Na OSPOD Vám řeknou, jakou rodinu máte navštívit?

Z OSPOD mi řeknou: Je tam paní B a paní D, necháme na tobě, za kým první půjdeš. Řekni jim, co to obnáší a že s nimi chceme spolupracovat, aby se jejich životní podmínky zlepšily a problémy, které mají, aby se nějakým způsobem řešily.

A když Vy potom přijдете do té rodiny, jak na Vás reagují?

Většina z nich mě zná. Řeknu jí, že vím od OSPOD, že mají nějaký problém, dluhy na nájmu, dluhy od úvěrových společností, neplatí na děti a nabídnu pomoc.

A stojí oni o Vaši pomoc?

Stojí a moc. Ještě se mi nestalo, že by řekli ne. První jdu k nim já do té rodiny. Sepíšeme dohodu o spolupráci a oni vědí, že kdykoliv můžou od této spolupráce odstoupit, pokud bude mít dojem, že je od nás nějakým způsobem perzekuován. Prostě, když se mu to přestane líbit, může říci: Já s Váma končím. Nestalo se mi, že by tohle někdo řekl. Když je dohoda podepsaná, tak je s pracovníkem z OSPOD navštívíme. Pochopitelně jim to dáme vědět dopředu, kdy tam přijdeme, kdo tam přijde a o čem se budeme bavit. Každý si děláme při tom jednání v rodině poznámky a já jsem ten, který řeší dluhy. Jákýkoliv, ať jsou z nájmu, úvěrový, z dětských domovů, prostě všechny. Moje práce spočívá v tom, že navazuju kontakty s věřitelem a dávám jim vědět, že jejich sociální situace je taková a taková a že teď spolupracujeme na tom, aby začali splácet.

Jak na klienty působíte, jaké metody práce volíte?

Podívejte, v každém případě komunikovat ... určitě! Faktem je, že třeba ... jedna paní má dvě děti v pěstounské péči, jednoho patnáctiletého kluka má doma a ten chodí poslední rok do školy a manžel je zavřenej. Aby se vůbec začala z těch dluhů nějak vzpamatovávat, tak jsme jí pomohli v tom, že byla přijatá do práce. Začala vykonávat veřejně prospěšný práce, ale přestala chodit. To mě naštvalo, všichni kolem se snaží. Zašel jsem za ní a povídám: Dobrý ne? Všichni kolem se snaží a ty jako nic! - No já jsem nemocná. - Jsi nemocná, v pořádku... určitě to máš od lékaře. - Ne, já jsem u lékaře nebyla. Tak já jsem potom přišel na jednání a říkám: Navrhuju prostě ukončit s touto klientkou spolupráci... pro nečinnost. Protože my všichni kolem děláme a ona nic. Já jsem, jak jsme tam za ní byli, jí říkal: Podívej se, určitě si od nás a od té spolupráce něco očekávala. - Ano, očekávala. - Že se tvoje problémy začnou řešit. - Ano, ano. - A jak se ti to líbilo, ta naše pomoc? - Jó, dobrý! - Dobrý?... Vždycky máte příležitost říct, když ta spolupráce není dobrá, že není dobrá. Ono v těchto věcech je třeba podpořit, za maličkost pochválit, že si třeba došla někam něco vyřídit ... no a vidíte, tady je třeba ten rozdíl mezi chápáním majority a mým. Když tam jde někdo jiný, tak ty jdou na ně slušně. Já ne, jsem ostřejší. Protože oni ty Romové chtěj furt něco zkoušet, ale to nejde. Já jim řeknu: Tak takhle ne, nezlob se, ale takhle ne. Pokud chceš takhle pokračovat... to stojí dost finančních prostředků, čas, který taky není zadarmo a já abych jezdil sem tam, a to jen tak, pro nic za nic, to prostě nejde! Tak tomu člověku dám jasně najevo, co si o tom myslím a je mi úplně jedno, jestli se zlobí, nebo nezlobí. Na každého klienta působí něco jiného. Někomu stačí říct jen jednou. Já s nima jedním na rovinu. Bylo by dobrý, kdyby pracovník probační a mediační služby poučil každého klienta, že může mít romského mentora, kdyby něco nezvládl nebo nevěděl. Většinou to chodí tak, že mi řekne pracovník probační služby: Podívejte se, pan Vopršálek mi nechodí na schůzky, nenastoupil ještě. A já mám přijít za tím člověkem a říct mu: Podívejte se, já jsem romský mentor, vy máte problém, že se nedostavujete. On mi řekne: Co Vám je do toho? Říkám, bylo by dobře, aby ty klienti byli poučeni. Na

druhou stranu, je fakt, že některý klient řekne: Já žádnýho nechci a hotovo. Ale při prvních problémech a někdy když už je fakt špatně a zle, tak potom mě probační a mediační služba požádá o pomoc.

Jak Vás klienti berou?

Říkají: Je to parchant, ale pomůže! Řeknu Vám zase příběh. Klientka... hrála automaty, děti hladový... manžel přišel z práce a k večeři mu dala dvě nožičky párků a děti hladový. Já jsem tam k nim chodil a ptal jsem se jí: Uhradila jsi něco? – Ne! - Jak to, že ne? Hele, já vím, že hraješ a jestli to míníš i nadále dělat, tak já končím... já fakt odstoupím od spolupráce. Já s ní šel i na bytovou správu, řešit to tam... a když mě tam vidí na tej bytové správě s klientem, tak je jasný, že s ním spolupracuju. Ještě se nestalo, že s klientem, s kterým jsem spolupracoval, by vystěhovali. Nestalo se.

Setkáváte se při mentorské činnosti s nějakými překážkami, které by stěžovaly Vaši práci?

S Probační a mediační službou žádný problémy. Když nastanou problémy, tak nastávají u klientů ... a u těch klientů by taky nenastaly, pokud by spolupracovali tak, jak mají. Možná někdy na obcích řeknou, ať se nezlobíme, že mají špatnou zkušenost. Já necítím ani z Probační a mediační služby, ani se starostama necítím, že bych nebyl pochopen. Necítím to. Naopak. Já jsem taky tvrdohlavější, já nemám problém za nima jím pětkrát, aby sem tomu klientovi pomohl.

Je nějaká pravomoc, která by Vám Vaši práci usnadnila?

Víte, já bych větší pravomoc ani nechtěl. Protože ten, kdo má nějakou pravomoc, tak má taky zodpovědnost za ně. Ale podívejte se, i ta spolupráce toho mentora s tím klientem je na dobrovolnosti. A jestliže ten klient po nějaké době zjistí, že se mnou nechce spolupracovat, tak klidně může spolupráci ukončit. Já nějaké zvýšené pravomoc ke své práci nepotřebuji.

Má práce mentora smysl?

Určitě! No, to je jasný. A má i výsledky.

Splnila práce mentora Vaše očekávání?

V každém případě! Já vidím sám, že to pomáhá. Když jsou děti, který páchají trestnou činností, tak já jsem na ně sice naštvanejší, ale snažím se, aby si to všechno odpracovaly.

Jaké problémy řešíte s klienty nejčastěji?

Teď zrovna problémy se školou. Mám teď jednoho kluka. S kamarádama neromama ukradli kolo... něco pomalovali... no, bylo to už na dětský domov. Maminka se měla dostavit na soud, ale nechtělo se jí vstávat, tak tam nešla. Kluk taky... do školy nechodí... ale učí se dobře a maminka ho pořád omlouvá, kluk chce spát, tak ať se vyspí! No to nejde přece takhle. No přece, i kdyby Vám se nechtělo školy a ta maminka by Vám neřekla: Hele, obleč se a mazej do školy... do té školy půjdeš! Tak jak by to dopadlo? Nestačí, abychom za nima chodili a domlouvali jim. Musí pocítit, že když to dítě do školy nepůjde, tak bude následovat nějaký trest. Musí to pocítit.

A když se vrátíme k té škole...

Já se Vás zeptám, s kolika Cikánama jste chodila do školy?

S jedním a ve druhé třídě odešel...

No vidíte to, já jsem chodil do základní školy na Slovensku... a chodili jsme se Slovákama do školy... a ty Slováci neměli problém! Nikdy jsem neslyšel nějakou narážku... a řeklo by se nevzdělaný lidi venkovský, ale neměli žádný problém. Můj děda byl výbornej muzikant. Moji strejdové byli kováři...

Není škoda, že mladí dnes nepřebírají řemeslo svých otců?

No ježišmarjá!!!

Jakou oblast považujete za zásadní v řešení problémů rodin?

Oni nepovažují vzdělanost za vklad do života... nepovažují. Co chcete od absolventů zvláštních škol? Je to tak, přijde romský dítě do první třídy a učitelka na něj mluví česky. To dítě umí špatně romsky, umí špatně česky... a učitelka řekne: Tak děti, vyndejte si zelenou pastelku... a Vaše dítě reaguje. Romský ne. Moje holka dělá deset let ve školství... někdy těm učitelům řekne: Podívejte, u nás to tak není. Ty hodnoty, co uznáváte Vy, neuznáváme my... Je to o tom, že se fakt neznáme. Nicméně přiznávám, že se nemůže většina přizpůsobit menšině, to je jasné! A já říkám: Pojd'te vytvořit podmínky, aby se ty romské děti cítily ve školách dobře. Podívejte, otevřete knížku... a maminka Češka, dítě Čech... Z osobní zkušenosti vím, že do čtvrté třídy není problém, ty děti s tím prostě nemají problém. Učí se a učitelku mají rádi... Ale potom, když jsou starší, tak jim začnou nadávat: Ty smrdíš, jíš plesnivý rohlíky. Kdyby to bylo naopak a pořádku se do Vás někdo střefoval, taky byste si řekla: Sakra, proč mi ty Cikáni nedaj pokoj?

Co Vás vlastně vede k tomu, že romského mentora děláte?

Podívejte, když přijdete do rodiny, kde není čisto, nevoní to tam, děti špinavý a tatínek kouří Marlboro. Tak si řeknu: Co já tady dělám? Tak, kdyby mi nebylo líto těch dětí, jdu pryč. Měl jsem s tímhle osobní problém. Ale kvůli těm dětem jsem se snažil. Za co můžou ty děti? Ty jsou tím nejvíce trestané v těch rodinách. A bude hůř. Romové jsou bez práce a já se bojím, že se to nezlepší. Ty zaměstnavatelé, když mají s jedním Romem špatnou zkušenost, tak už jinýho do práce nevemou.

Jak hodnotíte Vaši spolupráci s SPJ, PMS, OSPOD?

Perfektní! Pravidelně se setkáváme všichni dohromady. Máme zpětnou vazbu a víme, co kdo dělá.

Chtěl byste se na závěr zeptat na něco Vy?

Chtěl jsem Vám popřát, ať Vám to dobře dopadne... a kdybyste ještě něco potřebovala, tak mi zavolejte.

Děkuji.

Rozhovor č. 5 – mentor (respondent) E

Jak jste se dozvěděl o možnosti stát se romským mentorem.

O možnosti stát se romským mentorem jsem se dozvěděl od městského úřadu, kam přišla Dáša, která rozjížděla projekt Romský mentor. Požádala mě, abych se stal taky mentorem.

Když jste se dozvěděl, co obnáší být romským mentorem, co bylo důvodem k tomu, že jste se jím stal?

Mě zaujala práce mentora jako taková. Dozvěděl jsem se, že to je práce v terénu, že to je vlastně zjišťování stavu romské komunity a samozřejmě pomoc romským občanům páchajícím trestné činy nebo těm, kteří mají problémy v celé rodině. Mě to zaujalo, protože jsem viděl tu potřebnost. Zaujalo mě i to, že jim mentor bude poskytovat poradenství.

Jako mentor tedy působíte jak dlouho?

Od toho roku 2004. To se rozjel ten projekt. Prošel jsem kurzem, který musí absolvovat mentoři, udělal jsem zkoušky, takže jsem řádným mentorem.

Jak se dostanete do kontaktu s rodinami nebo klienty, kterým následně pomáháte?

Pro mě není problém se dostávat do kontaktu i díky mému povolání je znám. A to, že s nima pracuju i jako mentor, je dobrý v tom, že je ještě více poznám. Takže jsem se těšil na práci s obviněnými. Byli to hlavně mladiství. Takže jsem se při tom taky dozvěděl, proč se to stalo, jakým způsobem to řešit.

Jak na Vás, jako na mentora klienti reagují?

Musím přiznat, že na mě reagují dobře. A to proto, že změním styl jednání. Nemůžu na ně působit jako úředník, ale snažím se k nim přistupovat jako mentor. Vysvětlím, že jsem přišel za účelem takovým a takovým. Ten mentor musí být taky hlavně člověk z lidu. To znamená, že ten klient musí poznat, že tam nejde mentor, aby jim nějak uškodil, ale že je to člověk, který se mu snaží pomoci.

Když za klientem přijdete a nabídnete mu pomoc, stojí o ni?

Hrozně stojí o pomoc a už se na nás sami obrací lidi, který mají nějaký potíže. Oslovují nás.

Jaké metody práce s klienty používáte, jak na ně působíte?

Působím na ně jako jeden z nich a při jednáních dávám důraz hlavně na komunikaci. Hodně mluvíme, a to tak, abychom porozuměli. Když to nejde v češtině, tak přehodíme

do romštiny a mluvíme romsky. To je ta výhoda toho romskýho mentora. Když někdo neporozumí českým slovům, tak se to řekne romsky.

Jaké nejčastější problémy s klienty řešíte?

Pořád jim vysvětluju, že si například musí odpracovat OPP, že je to trest za to, co spáchali. Je to těžký to vysvětlovat rodinám, že bude někdo chodit po práci ještě do jiné práce, bude pracovat pro nějakou organizaci a zdarma. Těžko to berou a těžko to chápou, ale pořád jim vysvětluju, že to je ten trest, kterej si musí odpracovat a ty výhody, když si to odpracujou. Za prvé nebudou mít záznam, za druhé ta rodina, když nepůjdou sedět, nebude bez peněz, protože můžou jít pracovat.

Myslíte si, že je ve Vašich silách, dopomoci rodině k tomu, aby se jejich situace zlepšila?

Situace těch rodin je momentálně špatná. Je to těžký. Někdy i to jednání s rodinou je těžký. Pověštinou víme, že jsou lidi, kteří na to rezignujou a jdou třeba pak do výkonu trestu. Rezignujou na všechno. Ty rodiny nemaj zaměstnání, nemaj příjem,... v očích majority zneužívaj sociální dávky a podobně. Já osobně jsem nevěřil tomu, že člověk má velké obtíže s tím vyjít jen z dávek. Nevěřil jsem tomu, ale... vidím, jaká je situace. Nemajjí práci.

V čem je, podle Vás problém, že nemajjí práci?

Rom, i když je vysokoškolák, tak má ztížený přístup na trh práce. Když vypadáte jako nerom, máte trochu světlejší kůži, tak se šance zvyšuje. Ale když jasně vypadá jako Rom, má třeba i vysokou školu, tam má ztížené podmínky. Nikdo to takhle nahlas neřekne. Já znám hodně případů, kdy i intelektuálové a velice šikovný lidi nemůžou sehnat práci.

Setkáváte se při práci mentora s nějakými překážkami, které Vaši práci ztěžují?

Ne. S PMS, se kterou spolupracuji, se pravidelně setkáváme. Pokud jsou překážky, řešíme je na místě. Můžu Vám říct, že zatím všechno klape na jedničku.

S ostatními organizacemi, se kterými se jako mentor dostáváte do kontaktu, je spolupráce jaká?

Kdybych nebyl úředník a byl jen romský mentor a měl něco zjišťovat ... tak se mě úředníci bojí dávat nějaké informace.

Je podle Vás veřejnost informována dostatečně o tom, kdo to romský mentor je?

Myslím, že veřejnost dostává ty informace průběžně. Co se týče Romů, tak někteří, kteří měli problémy a byli klienty Probační a mediační služby, tak už o tom ví,... zaplat'

pánbůh. Ale ti ostatní, kteří ještě nepřišli do styku s Probační a mediační službou, tak ty se to dozvíš z těch letáčků nebo od dětí. Co se týče naší lokality, tak vím, že rodiny to ví a obracej se na toho romskýho mentora. Můžu říct, že takových šedesát sedmdesát procent romských občanů ví, co to je práce romského mentora.

A co třeba základní školy?

Tak tady jsou informováni většinou výchovní poradci, kteří pracují na těch školách, pak zástupci ředitelů škol. A když je dítě s opatřením, tak je škola automaticky informovaná o tom, že ten romský mentor bude za klientem docházet.

Stalo se někdy, že by romského mentora oslovila a požádala o pomoc přímo škola?

Stává se to na těch školách, kde je romský pedagogický asistent. Když zjistí, že se to v tej rodině nelepší, spíš naopak, tím pádem poradkyně dává informaci probační a mediační službě, že ten kluk nebo holka, co se týče toho dohledu, nevykonává to, co by měl.

Uspadnilo by něco práci romského mentora?

Lepší informovanost mezi mentorem a probační a mediační službou. My se sice pravidelně setkáváme, ale kdybych jako mentor nezavolal do probační a mediační služby, tak oni by mě nezavolali. My vždycky musíme být ti první, kdo zavolá a zjišťovat, zda klient dochází. Je zapotřebí, aby ti probační úředníci byli v kontaktu s tím romským mentorem.

Potřeboval by mentor ke své činnosti nějakou pravomoc?

Mentor nemůže mít žádné kompetence. Kompetence může mít třeba úředník probační a mediační služby. Mentor, pokud se třeba dítě poflakuje, tak dává probačnímu úředníkovi návrh, aby šlo do ústavní výchovy. Takže v tomhle smyslu si dáváme informace navzájem.

Nebylo by vhodné, aby na PMS pracoval romský probační úředník?

To je naše vize. A já doufám, že jednou uvidíme v řadách úředníků i Romy. Bylo by fajn, kdyby Romové byli ve zdravotnictví, školství.

Splnila práce mentora Vaše očekávání?

Splnila. Jsou tam výsledky. Je to řešení a prevence kriminality.

Dalo by se tedy říci, že má Vaše práce smysl?

Ano, práce mentora má smysl, hlavně v tom, že řeší problémy romských občanů, i v tom, že člověk pomáhá. Romové nejsou oblíbenou minoritou. Chtěl bych, aby došlo ke změně.

Došlo za dobu, po kterou působíte jako mentor, ke změně Vašeho pohledu na klienty?

Jako úředník se dostávám málo do kontaktu, protože nevykonávám terénní práci. Práce mentora je jiná, než z kanceláře. Taky si svým způsobem udělám obraz o tý romský komunitě, o dění v romských komunitách. Jsem rád, že mi ta práce dává poznatky. Že víme, jaké mají někteří Romové problémy a snažíme se je s nimi řešit.

Jak klienti či rodiny pohlíží na romského mentora?

Já jsem zaměstnáním úředník. Nikdy jsem se nad nikým nepovyšoval. Je pravda, že oni ví, že jsem ve svém životě něco dokázal, že jsem si něco vydobyl,... takže možná působím motivačně na ty děti. Dospělí, když s nimi mluvím, tak se zajímají a ptají se mě: A jak jsi to dokázal? A já ji to říkám. Vyprávím, jak jsem prožil dětství a jak jsem studoval a že obyčejný člověk svou pílí může něčeho dosáhnout.

Jakou oblast považujete za klíčovou pro řešení problémů v rodinách?

Říkám jim, že je zapotřebí chodit do školy. Že nejdůležitější je vzdělání. Romové dělají velkou chybu v tom smyslu, že mladý kašlou na školu, a když dospějí, tak je to těžký dohnat. Vysvětluju jim, že není zapotřebí hned brzo mít děti a zakládat rodiny, jak to dělají momentálně oni. Já pocházím z východního Slovenska... taky to nebylo jednoduchý,... ale splnil jsem přání své matky, která hodně naléhala, abych studoval. Šel jsem na střední školu a odmaturoval jsem a v pětatřiceti jsem vystudoval ještě vysokou školu. Taky jim říkám, že není třeba se bát zkoušek. Romové se totiž bojí zkoušek. Oni chodí klidně tři roky do učení a hrozně se bojí závěrečných zkoušek. Tak k nim nejdou. A taky jim říkám, že je třeba zbavit se škodlivých návyků. Kdo nespáchá trestný čin, není chlap. Tak oni to vidí.

Chtěl byste se na závěr na něco zeptat Vy?

Ano, zajímala by mě ta Vaše práce, co píšete. Chtěl bych jí vidět.

To mě těší, bude ji mít k dispozici SPJ a také bude přístupná na internetu. Mohu Vám poslat odkaz, pokud chcete.

Rozhovor č. 6 – mentor (respondent) F

Jak jste se dozvěděl o možnosti stát se RM

V roce 2004 jsem byl bez práce a zavolal mi pan Slivka, dal mi adresu, kam mám zajet. A začalo školení. Nevěděl jsem, co to bude, jestli budu nějakým přínosem nebo ne, ale pak jsem zjistil, že to je jaksi ze života. Že v rámci té komunity bych byl něco platnej. Takže, jak jste si jistě všimla teď v tom Hradci, každě v tej komunitě musí mít nějakej respekt. Zjistil jsem to, že můžu bejt prospěšnej.

Co Vás tedy potom, co jste zjistil, o co jde, vedlo k tomu stát se mentorem?

No a hlavně mi jde o ty mladistvý. Protože, když mladý vidí všechny ty lákadla, dostatek peněz, když vidí, jak ostatní hrajou automaty, jak prostitutky vydělávají těm pasákům a navíc, když třeba jejich rodiče ztratí práci. Tady jdou děti ze školy a na ulici potkaj prostitutky a oni už chápou všechno, jsou dneska takový vyspělejší, než jsme byli my, to je jasný. Tohle všechno mě iritovalo. Řek jsem si: sakra, já pro ty děti musím něco udělat.

Jako romský mentor tedy pracujete od roku 2004?

Ano, od roku 2004.

Jak se Vy, jako romský mentor dostanete do kontaktu s klienty nebo rodinami, kterým pomáháte?

Telefonicky z PMS se dozvím problémového klienta a já už si ho podle adresy najdu. Přes rodiče, přes známý a tak. Někdy se schovávají.

Když potom do rodiny přijdete, jak na Vás jako na mentora reagují ti, kterým pomáháte?

Nejdřív jsou překvapení, samozřejmě. A když jim řeknu všechno, o co jde, že se nemusí bát, naopak, že přichází pomoc.

Stojí rodiny o Vaši pomoc?

Samozřejmě. Já tady vesměs všechny rodiny znám a už od pohledu vzbuzuju respekt. Prostě přijdu, domluvím se s klukem nebo holkou. Musím se pochlubit tím, že jsem byl první v republice, kdo prováděl probační dohled. Už jsem měl dva z PMS na probační dohled. Oni byli rok v podmínce a já jsem na ně dohlížel. Takže všichni mě znají tady ty rodiny, takže když se ukážu, už ví, o co jde. Ani nemusím říkat.

Když klientům nebo rodině vysvětlíte, o co jde a oni souhlasí, jak potom na své klienty působíte, co na ně platí?

Platí na ně komunikace, domluva. Záleží na tom klientovi, že jo. Na někoho platí domluva, na někoho platí tytyty, bububu. Podle zkušenosti už poznáte, co použít. A taky záleží na tom, o co jde, co ten klient udělal. Oni někdy do toho spadnou, ani neví jak.

*Jaké jsou nejčastější problémy, které s rodinou nebo klienty řešíte?
Problémy s chováním a taky, aby nekradli.*

*Je něco, co byste považoval za klíčové při řešení problémů rodin?
Říkám a připomínám rodičům, že vzdělání je základ. V první řadě, že musí s dětma řešit školu a taky to, aby děti neměly problémy ve škole. Že je třeba všechno řešit v klidu, aby nebyly problémy ve škole. Potom i chování na veřejnosti, kouření, pití, drogy, marjánka. Už to okošťovaly i dvanáctiletý děti. O tomhle preventivně pořád s nima mluvím.*

*Dalo by se tedy říct, že nejenom pomáháte řešit problémy, ale působíte i preventivně?
Preventivně ano. Nejsem psycholog, absolvoval jsem kurz, vedla ho Jana Říčařová, psychologka. Já jsem byl prud'as, ale díky tomu jsem klidnější a umím se krotit a vím, že všechno sice trvá dýl, ale dospěje to k lepšímu konci, než kdysi.*

*Je ve Vašich silách zlepšit situaci rodiny?
Není. Můžu preventivně působit na ty mladý i na rodiče, ale pokud bude stále stejnej přístup úřadů a všech zainteresovaných osob, tak se nezlepší. Mladý dneska rostou, jak dříví v lese. Ty rodiče sice maj o něj starosti, ale spíš, aby se měly dobře. Výchova dětí ... ta šla úplně pryč. Tak například jsem zjistil teď, že kluk, kterej se učí, má na to hlavu a učitelé ho chválí ve škole a oni ho rodiče vemou a daj ho do zvláštní školy. Oni totiž jeho příbuzný, všechny děti chodí do zvláštní školy, a tam se mají dobře, tam mají víc času.*

*Co ty rodiče k takovému kroku, podle Vás, vede?
Je to jednoznačně rodičů výchova. Za tohleto mohou nejvíc rodiče těch dětí. Řeknu Vám to na rovinu, ty rodiče, těm to vyhovuje takhle, jak ta situace je. Já bych v tomhle případě trestal rodiče. Tohle bych fakt potrestal, proti tomu jsem fakt bezmocnej.*

*Setkáváte se při mentorské činnosti s nějakými překážkami, které Vaši práci ztěžují? A pokud ano, o jaké překážky jde?
Ne, jediné ze strany klientů. Byl tu jeden, začal dělat a dělal jeden den a hodil se marod. Myslel si, že mu to projde, když bude marodit. Vedoucí technických služeb, kterej to má na starosti mu řekl: Budeš chodit řádně, nebo spolupráci ukončíme, když nejsi nemocný. A on chtěl to rozmazávat a volat novináře. Kdybych mu dal za pravdu, tak z toho mohla bejt nepříjemná situace a bylo by zbytečně zle. Jenomže já jsem si zjistil sám, že to není pravda a že nemá pravdu, tak jsem mu doporučil si to oddělat a byl pokoj. On chtěl volat novináře a tak. To ale není možný, takhle tu situaci řešit. Nakonec to dopadlo dobře a já jsem rád, protože to bylo zbytečný a zbytečně by se zhoršily i vztahy, které tady máme.*

*Kdybyste rodině nebo klientům nepomohl, uměli by si oni pomoci sami?
Zase budu mluvit o prevenci. Prevence dělá hodně. Když už jsou uloženy alternativní tresty, tak už se toho málo udělá. Můžeme mu domluvit, působit na něj během toho dohledu a tak dále, ale nejdůležitější je prevence a tohle už je jen takový hašení ohně.*

Především ve školách, tam by bylo nejlepší začít s prevencí. To, že přijdou ze sociálky a odebírají děti, to už je konec, to už je pozdě. Některýho pokáráte, tak dá pozor příště, ale většina ne.

Došlo k nějaké změně ve Vašem pohledu na klienty? Přístupujete k nim jinak než v začátcích Vaší činnosti?

Hlavně jsem zkušenější. Jak říkám, když už je odsouzenej a já začínám dělat mentorskou činnost, tak už je pozdě. Mrzí mě, že nespolupracujeme u nás s OSPOD. Já se teď snažím, ale nemám žádný pravomoce.

Jaká pravomoc by Vám pomohla?

Jako spolupracuje Jana Říčařů s mentorem. Oni spolupracují spolu s OSPOD.

Čili spolupráce s terénním rodinným pracovníkem a OSPOD by Vám Vaši práci ulehčila?

Ano. Nebo aby byl přímo terénní rodinný pracovník, kterej by byl každý den v práci. Jako terénní sociální pracovník bych byl na vyšší úrovni. Takhle já jsem jako nic. Jako mentor nemám žádný pravomoce. Já nemůžu nařizovat, zakázat. Jenom doporučím. Potom by na mě nemuseli z OSPOD koukat jako na příživníka nebo jako, že jim beru práci.

Jak byste zhodnotil spolupráci s SPJ, PMS a ostatními institucemi?

S SPJ spolupráce vynikající. Stačí vzít telefon a vyhoví mi všechno. Prostě na co se zeptám. Kolikrát se stalo, že jsem potřeboval právní radu, já sice mám školení i v právu, ale právě jsem zavolal přímo Dáše a Dáša mi pomohla, řekla co a jak, co můžu, jak můžu a podle toho jsem se zachoval.

Takže Vám poskytují stálou podporu?

Máme supervize a tam si všechno povíme. Třeba kolik máme klientů a tak dále a každého toho klienta zvlášť probereme. Takže třeba co se mi nelíbí na klientovi nebo co mám nebo můžu nebo nemůžu udělat nebo jak se mám zachovat. Já už to vím, ale radši se zeptám dvakrát, no a ona mi to potvrdí nebo ne. Nebo mi poradí.

A Vaše spolupráce s PMS?

Perfektní. Perfektní spolupráce.

Jak na Vás klienti nebo rodiny reagují? Jak Vás vnímají?

Oni mě spíš někdy vidí jako četníka nebo policajta, že hrozím. Ale já nehrozím. Já se jim snažím vysvětlit, že mou pomoc můžou odmítnout. Já se jim představím, řeknu co a jak a zeptám se, jestli chtěj pomoci a oni souhlasí.

Stalo se Vám někdy, že byla Vaše nabídnutá pomoc odmítnuta?

Ne, ještě se mi to nestalo.

Domníváte se, že práce mentora má smysl?

Smysl to má. I když říkám, bylo by záhodno toho terénního sociálního pracovníka, ale smysl to má.

Splnila práce mentora Vaše očekávání?

Přesto všechno, co říkám, ne.

Měl jste jiná očekávání?

Ano měl jsem jiná očekávání. Čekal jsem větší pravomoci, větší spolupráci s městskými úřadama. To jsem měl ale asi velký oči. Ale i tak, zaplat' pánbůh, když přijdu na nějaký úřad a představím se jako mentor, už se na mě začínají dívat jinak.

Zná veřejnost pojem romský mentor?

Musím to vysvětlit. Romové to ale vědí. Co jsem to začal dělat, ubylo těch romských dětí, který dělaj tyhle činnosti, takže já teď nemám žádný klienty romský, takže já když chci dělat, musím brát ty český.

Co byste jako mentor ke své práci potřeboval?

Mít za sebou někoho, o koho se můžu opřít. Já se zatím můžu opřít jen o PMS. Takže větší pravomoce, lepší spolupráce s OSPOD.

Myslíte, jako mentor na plný úvazek?

Ano, jako terénní pracovník přímo. Vyloženě do terénu. Já tu kulturu znám. Já nezmůžu nic z kanceláře. Terén mám zmapovanej, vím, jak to tam je. Někdy, když mají rodiny problém a já nemám žádný pravomoce, tak mi řeknou: když nic nemůžeš, tak co sem lezeš?

Když mluvíte o vzdělání, na koho se snažíte ohledně vzdělání působit?

Na rodiče i na děti. Říkám, že když budou mít třeba výuční list a budou rozumět práci, tak je vezmou do práce rádi. Řemeslníci jsou vždycky třeba. Říkám jim, že budou mít rodinu, děti a ptám se, jak je chtějí uživit. Vrátím se na začátek... škola, škola, škola. Nejde to jinak.

Chtěl byste na závěr zdůraznit nějakou oblast, o které jsme se bavili?

Já jako mentor dělám svou práci rád. Jsem s tím spokojenej. Dělán to hlavně kvůli těm mladejm. Jo a mějte se hezky, ať se Vám ta Vaše práce podaří.